

III. ÉVF. // BUDAPEST, 1930 JAN.—MÁRC. HÓ // 1—3. SZÁM
MEGJELENIK ÉVENTE TÍZ SZÁM

HISTORIA

SZERKESZTŐSÉG

PESTBUDAI EMLÉKLAPOK

SZERKESZTI

DR. GÁRDONYI ALBERT
SZÉKESFŐVÁROSI FŐLEVÉLTÁROS

CSALÁDTÖRTÉNETI LAPOK

SZERKESZTI

REXA DEZSÓ
PEST VÁRMEGYE FŐLEVÉLTÁRNOKA

HONISME ÉS HELYTÖRTÉNET

SZERKESZTI

DR. LUKINICH IMRE
EGYETEMI NY. R. TANÁR

HADIMŰZEUMI LAPOK

SZERKESZTI

VITÉZ AGGHÁZY KAMIL
A M. KIR. HADTÖRTÉNELMI MŰZEUM IGAZGATÓJA

MAGYAR MŰEMLÉKEK

SZERKESZTI

DR. SZÖNYI OTTÓ
A MŰEMLÉKEK ORSZ. BIZOTTSÁGA ELŐADÓJA

FELELŐS SZERKESZTŐ HORVÁTH KÁROLY

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL
BUDAPEST VI, ANDRÁSSY-ÚT 20. TELEFON: AUTOMATA 299—92

E L Ő F I Z E T É S I D Í J A K
EGÉSZ ÉVRE 30 P FÉLÉVRE..... 16 P

MINDEN
A LAPRA VONATKOZÓ LEVELEZÉS (KÉZIRAT, REKLAMÁCIÓ, ELŐFIZETÉS STB)
BUDAPEST VI, ANDRÁSSY-ÚT 20 ALÁ CÍMZENDŐ

A. M. N. MŰZEUM KÖNYV
Hírlap Bizt. 1
1. kötet 1930

Lapunk ezen száma 3000 példányban jelent meg.

TARTALOM.

Kurze Inhaltsübersicht. — Succinct Statement of Contents	1
<i>Horváth Károly</i> : A 600 éves puskapor	2
<i>Rexa Dezső</i> : Politikai gúnyvers és kép mirőlünk 1757-ből.....	9
<i>Amant Zoltán</i> : Egy ismeretlen vegyesházi denár.....	10
<i>Dr. Buday Árpád</i> : Szász alapítás-e Kolozsvár?	11

Melléletek:

- I. Pestbudai emléklapok.**
- II. Családtörténeti lapok.**
- III. Külföldi kapcsolatok.**

Közleményeink átvételét csupán a forrás megnevezése ellenében engedjük meg.

Kurze Inhaltsübersicht.

- Horváth Károly:* Das auf eine sechshundertjährige Vergangenheit zurückblickende Schiesspulver. Historischer Rückblick unter Anführung der sämtlichen, auf Entstehung und Verwendung des Schiesspulvers bezughabenden namhafteren Daten.
- Rexa Dezső:* Politischer Spott in Vers und Bild über uns Ungarn aus dem Jahre 1757. Mitteilungen über einen aus dem genannten Jahre stammenden Kupferstich.
- Amant Zoltán:* Ein unbekannter Denar aus Ungarns weit zurückliegender Vergangenheit. Abhandlung über ein vermutlich aus der Zeit Ludwigs V. stammendes Geldstück, dessen Rundschrift auch den czechischen Königstitel anweist.
- Dr. Buday Árpád:* Die Stadt Kolozsvár eine sächsische Gründung? Verfasser dieses Artikels weist nach, dass Kolozsvár keine sächsische Gründung ist und ursprünglich eine rein ungarische Niederlassung war.
- Dr. Gárdonyi Árpád:* Der orientalische Geschäftsverkehr der Stadt Pest im 18. Jahrhundert. Eine Beschreibung der Handelsverbindungen zwischen Ungarn und dem Balkan, mit Liste der Namen der zu jener Zeit in Pest wohnhaft gewesenen Kaufleute. Der Artikel macht Angaben über die Warenvorräte und die Tätigkeit der Kaufleute, sowie auch über die Verfügungen der Statthaltereien im Zusammenhang mit der Ausgestaltung des Pester Handels.
- Horváth Henrik:* Ungarische Gold- und Silberschmiede in Wien. Eine Liste der Gold- und Silberschmiede, die in Wien sich betätigten. Sonstige wissenswerte Angaben über Dieselben und zwar über einen Zeitraum vom Beginn des 17. Jahrhunderts bis ungefähr Mitte des 19. Jahrhunderts.
- Rexa Dezső:* Libellum Rerum Memorabilium. Angaben über die Palásthy'sche Familiengeschichte betreffs ihrer verwandtschaftlichen Beziehungen sowie auch über die Rolle, welche diese Familie im 18. und 19. Jahrhundert spielte.
- Heiratsnachweise* nach Prozessakten aus dem Jahre 1837 des Gerichtshofes für das Pester Komitat.
- Anfragen und Antworten,* Familiengeschichte betreffend.

Succinct Statement of Contents.

- Horváth Károly:* Gunpowder, an Achievement of 600 Year's Standing. Historical retrospect containing all essential data relative to the genesis and employment of gunpowder.
- Rexa Dezső:* A Satirizing Political Verse and Caricature about us Hungarians dating from the year 1757. Particulars about a callograph originated in the year mentioned.
- Amant Zoltán:* An Unknown Denarius from a Remote Post of Hungary. Treatise about a coin presumably of the time of Louis V, the circular inscription whereof showing, among others, the Czech royal title.
- Dr. Buday Árpád:* The City of Kolozsvár Founded by Saxons? The author of the article proves this to be erroneous and that this city originally was a purely Magyar settlement.
- Dr. Gárdonyi Albert:* The Oriental Business Dealings of the City of Pest in the 18th Century. A description of the commercial relations between Hungary and the Balkan States, with a nomenclature of the merchants residing at that time in Pesth. The article gives detailed particulars of the stocks of goods on hand and of the activity of those merchants as well as of the enactments of the Governorship aiming at the developmen of the trades in Pesth.
- Horváth Henrik:* Hungarian Gold- and Silversmiths settled in Vienna. A list of those gold- and silversmiths who exercised their profession in Vienna, together with other remarkable particulars about them, comprising the period extending from the beginning of the 17th to about the midst of the 19th century.
- Rexa Dezső:* Libellum Rerum Memorabilium. Informations referring to the family history of the house of Palásthy with a view to their mutual relations as well as to the part which that family played in the 18th and 19th centuries.
- Proofs of Marriages,* according to records of lawsuits of the year 1837 of the Court of Justice for the County of Pesth.
- Queries and Answers* referring to Family History.

A 600 éves puszkapor.

(1330—1930.)

A találmány, melynek alkalmazása úgy a hadi, mint a békebeli ténykedésekben fordulópontot jelentett: ez a puszkapor.

A köztudatban élő hit szerint feltalálója Schwarz Bertold ferencrendi barát. Ez azonban helytelen, mert a lőport előtte is ismerték Európában és pedig az arabok révén. Ázsiában pedig a kínaiak már sok évszázaddal Schwarz előtt ismerték és alkalmazták.

A legrégebb — de mondaszerű — adat¹ az, hogy a kínaiak Kr. u. 85 körül tanulták el készítését más népektől és pedig valószínűleg indiaiaktól.

A legelső írásbeli említést pedig 215-ben a palesztinai Emmausból származó Julius Afrikanustól, a keresztény kronológia megalapítójától találjuk, Pentabiblon chronologicum c. művében.

Kr. u. 668-ban a heliopolisi Kallinikus közöl a bizanciaiakkal, illetve az ez évben trónrakerült IV. Szakállas Constantin császárral egy borzalmat keveréket, melyet ők „naphta“-nak neveznek, de ami nem egyéb, mint amit mi görögtűznek nevezünk.²

690-ben az arabok lőfegyvert használnak Mecca előtt.

Ugyanezen évben gyujtotta fel állítólag Hagiagáus görögtűzzel Caba tetőzetét.

811-ben már Leó császár is ismerte volna a lővőfegyvert.

Az első autentikus adatot 846-ból találjuk. Ezen adat a XII. század előtt élt keresztény író, a görög Marcus Grachustól ered (Graecus), kinek ezen kézírata Oxfordban őriztetik és 846-ból eredőleg leírja az 1 font kén, 2 font szén és 6 font salétrom keverékét.³

880-ban Bölcs Leo rakétákat készített a keletrómai sereg részére.

1073-ban találkozunk az első magyar adattal.⁴ E szerint Salamon (Salamo!) király Belgrádot lővőfegyverrel lövette.

Leoni (spanyol) Péter püspök krónikája szerint⁵ a tuniszi király hajóiról Toledónál, 1085-ben tüzes dörgéssel („feurigen Donner“) lőttek.

1098-ban a görögök a pizaiak elleni tengeri ütközetben lővőfegyvereket használtak.

¹ Zedler: Universallexikon (1741—43), — Kern: Historie aller freien Künste und schönen Wissenschaft (1755) 563. old., — Erdmann folyóirata: Journal für techn. und ökonom. Chemie (1832), Meyer cikke.

² Joh. Gottfried Hoyer és Rotteck Károly: IV. 207. Geschichte der Kriegskunst, seit d. ersten Anwendung d. Schiesspulvers. Göttingen. 1797—1800. 2 kötet. II. 6. old.

³ Marcus Gr.: Liber ignium ad comburendos hostes. — Roger Bacon: Opus mayus ex edet. D. Sam. Jebb, London, 1733. — Hoyer: id. műve 8. old.

⁴ Meyer id. cikke.

⁵ Peter Mexica idézése Hoyer id. művében.

1130-ban már a Goslar-Gestein (egykor birodalmi szabad város Poroszországban) melletti Rammelsbergben a kőfejtésnél (márvány) puska-
porral robbantanak. (?)¹

Hasonló adat 1197-ből, hogy Henrik pfalzi gróf, Oroszlán Henrik fia, a Tyrus (Fönícia legjelentékenyebb városa, Karthago alapítója már Kr. e. 846-ban, hol 1190-ben Barbarossa Frigyes is eltemettetett) melletti Chorutum szaracénvár falait puska-
porral rombolta szét.²

E két utóbbi adat a német irodalomban már sokszor képezte nem-
csak vi: a tárgyát, de váltotta ki a leghatározottabb ellentmondást. Német
történészek főként téves és hibás fordítás következményeül minősítik
ezen, a német történelem irodalomban egyébként igen elterjedt adatot.³

A lőfegyverekről szóló első biztos adat egy arab tudós kéziratában
található. E kéziratban, melyet a szentpétervári Ázsia-múzeumban őriz-
tek, s mely a XIII. század első feléből való, e tudós a *puskaporral töltendő
lövőfegyvereket* írja le.

A XIII. századból eredőleg azután több adattal is találkozunk. Így
a tatárok 1232-ben már lőfegyvereket használnak Kína ellen; 1238-ban
Don Jayme (Jago = Jakab), a Hódító, Aragonia királya (1213—1276)
olyan nagykaliberű tüzes golyókat használ a mórok ellen Valenciánál,
amelyek szétrobbannak; 1247-ben Sevillát a mórok III. Ferdinánd ellen
18 hónapig (1247 nov. 22-ig) lövegekkel és 1249-ben Damiettet (Dumját,
Thamiat), egyiptomi várost, IX. Szent Lajos ellen tüzesgolyókkal védik,
míg a francia király 1249. június 3-án elfoglalja.⁴

A lőfegyver és kézfegyver („bombardam, bombardulam et scol-
pum manulem“) feltalálójának a Bällstadt grófi családból származó
Albert Magnus (szül. a sváb Lauingenben 1193-ban, megh. Kölnben 1280)
tudós domonkosrendi szerzetes tartják.⁵

Roger Bacon († 1284) irataiban a puska-
por romboló hatásáról, már
mint közismert dologról szól.⁶

1290-ben Melech Seraph szultán Ptolomais ostrománál 300 hadi-
fegyverrel rendelkezik, melyek szakadatlanul ontják a görögtüzet.⁷

1308-ban a spanyolok Gibraltárnál, 1311-ben VII. Henrik római-
német császár Bresciánál, 1312-ben pedig az arabok Bazanél használnak
lőfegyvereket. Sőt az ambergi Zeughausban létezne oly löveg, amely
1303-as évszámot visel. 1326-ban pedig Martos ostromlatik lövegekkel.

Ekként érkezünk el az 1330-as évszámhoz és ezzel együtt Schwartz
Berthold nevéhez.

Az eddigi adatok kéziratok és krónikák előadásain alapulnak. Ezek
a lőporfeltalálás és alkalmazás kérdését általában igen felületesen kezelik.

¹ Beckmann: Anleitung zur Technologie (1771) és Haupt: Chronologische
Uebersicht etc. (1861.)

² Gothaischer Kalender 1783, 150. old., — Beckmann: Technologie 1796
522., Zugabe zu den Göttingschen gelehrten Anzeigen 1782, 445., — Funke: Tech-
nologie 1812, 382., Haupt: id. műve.

³ Göttingsches Magazin der Wissenschaften und Literatur, 1783, 658: Velt-
heim cikke; — Hercynisches Archiv 1805, 658: Holzmantól.

⁴ Az adatok Hoyer idézett művéből.

⁵ Joh. Mathäus de Luna: De rerum inventoribus.

⁶ Roger Bacon: Opus mayus. 474, Hoyer: id. m. 37.

⁷ Hieron Peez' Leobner Chronik.

Még a későbbi forrásokban is megnyilvánul e felületesség, mely különösen a helyes és valódi *évszám* megállapíthatását teszi lehetetlenné.

Az 1457-ben elhalt Felix Malleolus sweizi franciskánus, 1388—1457, (Hemmerlin mester) a következőket írja: „und dennoch ist es, so viel man aus *Schriften* weiss, erst innerhalb zwei *hundert* Jahr erfunden worden“.¹ E szerint a felfedezés éve kb. 1250 lenne.

Mások későbbi évszámokat említenek. Így 1354-es évszámról szólanak Bullart, Chaterinot, Fauchet Claudius, Kirchner Athanasius, Pontanus, Paschasius István, Pantaleon Henrik, Thevet András és Ziegler Hieronymus. Wadding Lucas (1365), Brodäus János (1370), Krusius (1390), Scultetus Sándor, Possevin Antal, Gassarus Achilles 1392—1393, Ramus Péter és Faber Jakab Stapulensis 1400-as évszámról szólnak.

Sokan 1380 körülre teszik a puskapor feltalálását. Így Münster Sebastian a következőket írja: „die Erfindung des schrecklichen Büchsen-schützes nach Sage und Schrift auf das Jahr 1380 verlegt, aber weder Ort der Entdeckung noch Name des Erfinders kenne, dass aber die Meisten einen Mönch für den letzteren halten.“... Majd azt írja, hogy: „der Boesewicht der so schaedlich Ding auf Erdreich gebracht ist nit wirdig dass sein Namen auff Erdreich im Gedaehtinss der Menschen bleib“... .

Münster ezen könyvének későbbi kiadásaiban azonban (így az 1546., 1598. és 1614-ik éviben) már azon jegyzetet találjuk, hogy a lőfegyvert a dánok 1354-ben már használták. Münster ezen állítását az augsburgi dr. *Gassarus* Achillestől kapott közlésre alapítja.

Az 1380-as év (vagy ehhez igen közel eső időpont) még igen sok helyen előfordul. Így Forlii Blondus Flavius, Baptista Saccus (*Platina*), Vergil Polydor, Aneas Sylvius, *Sabellicus* Antal, Irenicus Ferenc, *Wympfeling J.*, Hedion Gáspár, Cochläus, Bibliander Theodor, Funccius I., *Genebrard* Gilbert, Vignier Miklós, Bunting Henrik, Dresser Mátyás, Lange Pál, Albin Peter, Spangeberg Cyriacus, Dubrarius, Stumpf, Alting, Alstedt, Buchholzer, Guthberleth stb.³

Hogy azonban mennyire hiányosak a nevezettek feljegyzései, azt néhány idézzettel bizonyíthatom.

Platina írja: „die Stücke wurden zuerst von einem Deutschen erfunden...“

Sabellicus: „ein Deutscher von schlechtem Herkommen habe die Venetianer zuerst schiessen gelehrt...“ (Ugyanezt mondják: Volaterranus Raphael és Egnatius is.)

Marcus Grapaldus: „die Flinte hat ihren Namen vom Schalle (*Sclopo*)⁴ und wurde, wie man sagt, letzthin in Deutschland erfunden.“

Wympfeling: „im Jahre Christi 1380 wurde von unsern Deutschen ein gewisses Geschoss erfunden, welches insgemein eine Büchse (*Bombarda*) heisset...“

Aventin János: „Man muss auch wissen, dass damals Berchtold, ein Deutscher, vom Stande ein Franziskaner, ein Philosoph, in der Schwarz-

¹ Allgemeines Magazin der Natur, Kunst und Wissenschaft, 1755. V. 145.: Joh. Gramm cikke: Abhandlung über das Schiesspulver.

² Cosmographie 1544, 333. Első baseli kiadás.

³ A 13. jegyzetben i. helyen.

⁴ Gramm i. m. 146.

kunst und Alchymie erfahren, wegen seiner neuen Erfindung berühmt war ... er erfand die ehernen Geschütze.“

Scultetus : „Das Geschoss soll in Deutschland von einem Mönche erfunden sein.“

A. Gassarus : „zu dieser Zeit sind die Schiessgewehre von einem Mönche erfunden worden.“

Brodäus : „es ist nur allzu gewiss dass das Geschütz von einem deutschen Mönche, Berthold Schwarz, 1370 erfunden sei.“

Kirchner Athanasius : „das Pulver ist *ausser allem* Streit im Jahre 1354 von einem Deutschen, Berthold Schwarz erfunden worden, der aus Gosslar gebürtig, ein *Benedictiner*-Mönch und Alchymist war.“ Ezzel szemben pl. *Genebrard* csak azt hajlandó elismerni, hogy Berthold értette a kémiát, de nem hiszi, hogy német, vagy barát lett volna.

Krusius Márton : „wir finden, dass das Geschoss von B. Sch. oder Niger zu Cölln erfunden.“ Ugyanezt állítja Cornazzani Antal is.

Ezzel szemben dr. Becher Joachim a feltalálás helyéül Mainz, Knipschild és Mutius Hulderich vizsont Nürnberg várost tartják.

Lange János a feltalálót csehnek és a várost Weraw(?) -nak mondja.

Faber Stapulensis kételkedik : „es ist ungewiss, ob der Erfinder ein Niederländer oder ein Deutscher ist.“

Ferrarai Sándor és Irenicus a feltaláló nevét Péternek tudják, az ugyancsak ferrarai Pigna Bap. János feltalálólul Libs Petert nevezi meg, Thevet Andrés és Palmuth pedig a freiburgi Anklitzen Constantint.

Anklitzen nevét találjuk Zedlernél is,¹ aki e nevet Schwarz Berthold korábbi nevének, őt pedig mainzi szerzetesnek mondja.

Végül álljon itt egy ismeretlen szerző 1445-ből eredő kéziratából a következő idézet : „dise Kunst hat funden ain maister hiss Niger Berchtoldus und ist gewesen ein nygermanicus.“²

A feljegyzések sokfélesége és eltérő volta dacára egy kétségtelen. S ez az, hogy Schwartz Berthold neve nem csupán mese és kitalálás, s így az emlékmű, mely tiszteletére Freiburg (im Breisgau) badeni városban áll, méltán lehet hirdetője a nevéhez fűződő nagyszerű találmánynak, legalább is európai vonatkozásban.

Az időbeli eltérések főként Flavius, Platina és Vergil Polydor krónikások tévedéséből erednek. Ők azt hitték ugyanis, hogy a lőfegyvert első ízben 1397-ben alkalmazták a velenceiek és genuaiak között lefolyt chiozai tengeri ütközetben. Midőn azután ennek már 1354-ben történt alkalmazása is köztudomású lett, kénytelenek voltak természetesen az időpontot megfelelően korábbra helyezni. És ez helyesen is volt így, mert egyéb adatok is már korábbi alkalmazását igazolják. Így bizonyos, hogy 1360-ban a nürnbergi Senger mester lőport árult, sőt ugyanezen évben a lübecki városháza a lőporkészítő hanyagságának következtében leégett. 1356-ban a löweni polgárok 12 „bombardát“ vásároltak és 1365-ben Einbeck várát Albrecht braunschweigi herceg lőfegyverrel védelmezte Fridrich meissenai örgróf és thüringeni gróf (Landgraf) ellenében. Ez utóbbiról szól a következő feljegyzés is :

¹⁷ Universallexikon, Leipzig 1743. pag. 1923.

¹⁸ Hoyer I. G. : Geschichte der Kriegskunst. 1800. II. R. 1112.

„Der Marggrafe liess in Werg machin die man zeu deme Slosse tribin solde unde do hatte her eyne Bli-Buchsin off deme Slosse unde schoz darmede yn daz Werg Diz waz dy erste Buchse dy ye dessin Landin ver-
nomme wart.“¹⁹

Ugyancsak ismeretes, hogy 1370-ben Magnus braunschweigi herceg seregében lőfegyverek voltak.

Még a nagy olasz költő, Petrarca (1304—1374) is megemlékezik a lőfegyverekről. A vigasztaló szavak 99. párbeszédében, melyet egyesek szerint 1344-ben, mások szerint 1357-ben, vagy 1366-ban írt, s azt mondja, hogy a lőfegyver már általánossá vált találmány.

A lőfegyver 1379-ben már Ostfrieslandban is ismeretes. Igazolja ezt Benninga Eggerich következő feljegyzése :

„De wyle hier groot Twist und Vproer in de Freeslande erresen, so hebben de Overicheiden ook sodanne Kunst- und Instrumentenmakers vorschreven und so fort Bussen laten smeden und geeten und jegen ehre Viande gebrucket und das moordlike Instrument door des *Divels* Capellan erfunden und im Werke gestellet.“²²

* * *

Az előzmények ezen ismertetése után a lőporgyártás fejlődésének és elterjedésének rövid ismertetésével kívánok még foglalkozni, egyben időszaki sorrendbe foglalván mindazon eseményeket, amelyeket a lőporral kapcsolatban 1330 óta ismerünk. (A jegyzet nélküli adatok Hoyer i. művéből.)

- 1331 A mórok Alicante spanyol várost lövegekkel ostromolják. (Zurita Geronimo, Annales de la Corona de Aragon, Saragossa, 1562—79., 6. köt.)
1334. Az estei őrgróf fapuskát alkalmaz.
1338. Pui Guillaume szerint a lőfegyvert már ismerték a porozok és litvánok.
1340. Augsburgban lőpormalom működik. A Tanariffa melletti Saladonál lőfegyvert használnak.
1342. Algericas spanyol városnál lőfegyvert használnak. (Juan Nunnez de Villasan adatai u. o.)
1344. Spandau porosz városban ismerik a lőport.
Petrarca leírja a puskaapor romboló hatását. (Gramm i. m.)
1346. A Crecy-en—Ponthieu melletti ütközetben lőfegyvert használnak (aug. 26.). Az angolok (III. Edward) fényes győzelme a francia (VI. Fülöp) seregen, Calais angol kézre kerül és elesik Vak János cseh király is, kinek emlékére itt 1905-ben szobrot emelnek.
1354. A dán IV. Valdemár Atterdag (1340—1375) tengeri harcaiban lőfegyvert használ.
1356. Nürnberg város számadásaiban az első kiadási tétel lőpor és fegyverért. (Paul von Stetten közlése, Augsburg, 1765.)
Löwen belga város polgárai 12 lőfegyvert vásárolnak.
1360. A lübecki városházát a lőporkészítő hanyagságából keletkezett tűz elpusztítja. (Lübecki krónikában, Corner Hermann.)

¹⁹ Rothe János a Thüringiai krónikában.

²⁰ Allgemeines Magazin der Natur, Kunst und Wissenschaft. 1751. V. R. pag. 212.

- A nürnbergi Senger mester lőport ad el.
1361. A Wisby (Gottland svéd szigeten) városért a dánok és a Hansa városok között folyó tengeri harcban a küzdőfelek lőfegyvert használnak.
1364. Perugia város 500 drb egy arasz hosszú fegyvert (pisztolyt ?) rendel. (Pompeo Pellini : Istoria die Perugia.)
1365. Albrecht braunschweigi herceg lőfegyverrel védi Einbeck városát.
1370. Magnus braunschweigi herceg seregében lőfegyvert alkalmaz. (Pütter : Handbuch der deutschen Reichshistorie. 1762.)
1372. Az augsburgiak 20 lőfegyverrel védekeznek József bajor herceg ellen. (Stettner i. m.)
A rypeni (Ribe, Ripen dán város) Rüne Miklós halállal lakol, mert 2 hordó ként és salétromot adott el az ellenségnek. (Gramm i. m.)
Asti olasz város ostrománál lőfegyvert használnak.
1373. A prágaiaknak fegyvermesterük van.
1374. Speyer város fizetett fegyverművest tart. (Lehmann Kristóf adata az i. m.)
A paduaiak lövik a velenceiek táborát. (Chinnazo della guerra di Chioza, 1729. i. m.)
1378. Az augsburgi Ulrichshofe-ben Arau János 3 olyan löveget önt, amelyek 50—70 és 127 fontos golyókat 1000 lépésre röpítenek. E lövegek töltésére és kilövésére kioktatja Venden János, Illsingen János és Flinsbachen János tanácsurakat is. (Gassarus adata az i. h.)
Carara Ferenc a velenceiek ellen lövegeket használ. (Chinnoza adata az i. h.)
Az angolok St. Malonál (francia város) 400 ágyút használnak.
1379. A Chioza melletti tengeri ütközetben (velenceiek és génuaiak között) lövegeket használnak. Utóbbiak olyanokat is, amelyeket korábban Velencétől zsákmányoltak. (Gattaro Andrea : Istoria Padovana, i. h.)
1381. A brüggeiek lövegeivel szemben Gent polgárai már olyanokat használnak, amelyek dörgése éjjel 10 órányira elhallatszik.
Augsburg lőfegyvereket és 30 löveget készít. (Zenk : Chronik von Augsburg, az i. h.)
1386. Padua kis fegyvereket használ Verona urai, a Scala család ellen.
1393. A mainzi érseknek lövegei vannak.
1397. Merat előtt először használnak puskaporos aknákat.
1400. V. Henrik angol király megtiltja a lőporkivitelt.
A svédek megismerik a lőport.
1402. Niklas nevű fegyverműves működik Breslauban.
1408. Braunschweig híres ágyúja : „die faule Metze“.
1414. Brandenburg híres ágyúja : „die faule Grete“.
Arras előtt kézi lőfegyvert használnak VI. Károly ellen.
1419. Bronzlövegek készülnek.
1423. A huszita háborúban lőfegyverek vannak használatban.
1429. Nürnbergben az első céllövészetet tartják. (Merkwürdigkeiten der Stadt Nürnberg. Az i. h.)

1430. Ugyanaz Augsburgban. (Geschichte der Reichsstadt Augsburg. Az i. h.)
1431. Rosenbergnél a husziták 150 ágyút foglalnak el a németektől. (Lenfant : Geschichte des Hussitenkrieges. Az i. h.)
1435. Nürnberg előtt Harscher lőpormalma örlőkövek helyett már zúzók-
kal dolgozik.
1439. Günther magdeburgi érsek a salétromkészítést felségjoggá nyilvánítja.
1441. Belgrádnál aknaharc.
1447. Erfurt polgárai Szász Vilmos felvonulásának hírére lövegeket állí-
tanak fel. (Meckenii, Scriptor, 1730.)
Dünois gróf rakétákkal gyújtja fel a Pont Audemert.
1475. Oroszország alkalmazza a lőport.
1495. Knut Posson, Wyborg parancsnoka lőporos aknákat használ.
1500. St. Georgionál Navarrai Pedro aknákat használ és ugyanő
1503. Nápolynál.
1520. I. Gusztáv svéd király a temetők földjének kilugozását rendeli el
salétromnyerés céljára.
1523. A törökök Rhodusnál aknákat használnak. Ugyanekkor Milanónál
az aknákkal rossz tapasztalatokat szereznek.
1525. Szemcsés lőport kezdenek gyártani. Először Franciaországban.
1529. A törökök Bécsnél aknákat használnak.
1536. Sziléziában épül az első lőpormalom. Építője : Pollák.
1560. Anglia megkezdí a belföldi lőporgyártást.
1561. Svédországban 22 salétromfőző működik.
1565. Maltánál a törökök aknákat alkalmaznak.
1574. Prágában megírja Erker Lázár „Beschreibung Allerfürnemisten
mineralischen Ertz und Bergwercksarten“ c. munkájában (pag.
125 b.) a salétromgyártást.
1613. Weigel Márton freiburgi főbányamester ajánlja a lőpor alkalmazását
a bányászatban.
1627. *Magyarországból* Németországba kerül a lőpornak a bányászatban
való alkalmazása.
1629. Breslauban lőerejű lőpormalom van.
1669. Mayow vegyelemzi a lőport.
1692. Franciaországban 22 lőpormalom van 829 zúzóval, s ezek március-
tól októberig 2.310.000 font lőport készítenek.
1749. *Magyar bányamunkások* bevezetik Németországban a vésőfúrót
(Meisselbohrer).
1754. Essonei Ferenc az első lőporhengermalmot építi Franciaországban,
s ezt 1756-ban vashengerek alkalmazásával tökéletesíti. Hasonló
berendezést létesít Knutberg Károly Svédországban.
1755. Franciaország 4000 livres pályadíjat tűz ki a salétromgyártás leg-
jobb leírójának s e díjat rövidesen megkétszerezi.
1788. Lavoisier (1743—1794.) elmélete a lőpor elégéséről.
1823. Harris elektromos szikrával robbantja fel a lőport.
1828. Orosz tiszték elektromossággal robbantanak aknákat.
1831. Bickford feltalálja biztonsági gyújtózsínörjét.
1843. Doverben (Anglia) 7000 fontos lőportöltést gyujtanak meg.

És ezzel elérkeztünk a fejlődés századához. A gyilkoló tudomány, s vele a műszaki tudományok is, mérföldes lépésekkel haladnak előre... Megjelenik a hátultöltő fegyver s alig egy fél évszázaddal később a 30¹/₂-es, a német 42-es és a világ bámulata Párizs ismeretlen távolságú ostromáról.¹

Horváth Károly.

Politikai gúnyvers és kép mirólunk 1757-ből.

A mostani politikai l'hombre-játék Germánia asszony házában címen 1757-ben ívrétű rézkarc jelent meg, mely Európa akkori viszonyait jellemzi. Germánia asszony asztala körül ül egy porosz katonatiszt, egy angol lord, egy dán gavallér, egy francia marquis, Germánia asszony egy fia, *egy magyar főnemes*, egy szász gavallér, egy svéd báró, egy orosz utazó, egy hollandi hajóskapitány, egy spanyol grand, egy olasz nobile, egy lengyel vojvoda, egy svájci polgár, egy török éjjeli őr, akik valamennyien kis versben mondják el mondókáikat.

Nagyban folyik a kártyajáték. Leghazardabb játékos a porosz, aki avval akar véget vetni a játéknak, hogy minden tromfját egyszerre hívja ki. Az angol bátorítja, hogy csak játszik s ha bajba kerül, nyúljon az ő zsebébe. A dán eldugott kártyával akar közbevágni. Germánia fia pedig felkelni készül a játéktól — mert látja, hogy abban nincs szerencséje és — felettébb félti pénzeszkéjét. Erre megszólal

6. *A magyar főnemes.*

Tovább-tovább játszunk — óbégatás nélkül
(Ugratom a jámbort — majd hogy beleszédül,
Nem riaszt rossz kártya — nem lesz veszteségem,
Mit veszték a vámon, — megnyerem a réven.)

A szász kifogásolja, hogy a magyar csak magának játszik és nem segít. A svéd — mivel a papája megtiltotta, hogy játszik, s nincs, aki segítse — fél, hogy otthon rossz idők fognak rá járni. Az orosz belátja, hogy ilyen rossz kártyákkal semmire sem mehet — s abban hagyja a játékot. A hollandi — szerencséről álmodik, de vesz. A spanyol nem játszik, de minden percben leül — mert a szerencse pillanatát lesi. Az olasz nem bízik a kártyában — azért inkább csevegéssel tölti az időt. A lengyelnek nem tetszik ez az állapot — s egyelőre nem jön tűzbe, csak arra vár, hogy jöjjön egy idegen, aki belekényszerítse. A svájci erre nyugodtan felel, hogy szeretné azt az idegent látni, aki őt belekényszerítse bármibe is — nem is ajánlja

¹ A löporra vonatkozó irodalomból még megemlítem a következőket:

Leonhardt Fronsberger: Fünf Bücher vom Kriegsregiment. (1555.)

Herrmann Suden: Untersuchung wer das Schiesspulver erfunden hat. (1715.)

Historische Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Kopenhagen.

Temler: Über das alter Schiesspulvers. (1782.)

Me necke: Über das Schiesspulver. (1813.)

Buisch: Handbuch der Erfindungen. (1821.)

senkinek, hogy megpróbálja. De Germánia asszony meglegegi a vendégeskedést :

Vessék már a végét — az urakat kérem,
Aludni szeretnék — s még virrasztok ébren.
Valamennyiök mind — kedves jó barátom —
De hogyan elmennek — az ajtóm bezárom !

Végül a török éjjeli őr szólal meg :

Urak ! Haza ! Haza ! Tegyük le a kártyát
Mert ha le nem teszik, elojtom a lámpát.

Sajnos, forrásunk nem említi e politikai gúnykép szerzőjét, megjelenési helyét. Hihető, hogy ez osztrák munka, annál is inkább, mert hiszen a magyarral szemben perfíd, osztrák felfogás szerint pedig előkelőség, a „Vitam et sanguinem“, az 1742-i felkelés 30.000 vitézét, és az 1744—45-i nagy trónmentő segítséget ezzel viszonzni.

Rexa Dezső.

Egy ismeretlen vegyesházi denár.

Az elmúlt télen Tatán az ottani ékszerésznél megvettem egy vegyesházi denárt, melyről bár azt gondoltam, hogy gyűjteményemben megvan, mégis megvettem, mert nem akartam vétel nélkül távozni az üzletből. A darabról azt állította az eladó, hogy háza építése alkalmával találták.

Jobban szemügyre véve a darabot, a veretet sokkal mélyebbnek láttam, mint a korabeli denárokét. Összehasonlítottam gyűjteményembeli darabommal : V. László C. N. H.¹ 194. A.-val. S ekkor rájöttem, hogy

A C. N. H.-ban kiadott darab előlapjának ábrája körül az én darabom hátlapja körirata fut. A hátlap ábrája pedig, az előlapnak megfelelő körirat által van övezve.

Az előlap körirata homályos, a pénzverő uralkodó neve nem olvasható ki belőle, de lehet, hogy egyáltalán nem is rejti. „MO.“-val kezdődik a mi monetának töredéke. Ettől fogva pedig az írás teljesen el van mosódva — kb. hat betű helye — azután pedig „L.“ vagy „E.“ vagy „B.“, de legvalószínűbben „R.“, „JEET“, itt hiányzik két betű, valószínűleg „CE“, amit azután megszakítás nélkül követ „TE. BO. REX.“

Amennyiben V. László pénzei közé sorozható lenne — amit indokoltta tenne a pénz ábráinak a C. N. H. idézett ábráival való megegyezése — akkor a C. N. H. 194-es csoportba kellene beosztani.

Azonban nem lehetetlen, hogy a pénz Hunyadi János kormányzósága idejére esik. A címer V. László C. N. H. 194. A.-nál ugyanaz, mint Hunyadi János kormányzó C. N. H. 146. sz. denárjánál, sőt már I. Ulászló C. N. H. 143. A. sz. denárjánál is. Azonkívül ez utóbbi címeres oldalának körirata megegyezik az én darabom címeres oldalának köriratával is. Megfonto-

¹ Dr. Réthy László : Corpus Nummorum Hungariae. 1907.

bár úgy az előlap, mint a hátlap ábrái teljesen megegyeznek, mégis a körirat és a verdejegy más.

landó az is, hogy az inkriminált darabon lévő verdejegyek: *B. n.* csak I. Ulászló (pl. C. N. H. 145. A.) és Hunyadi János (pl. C. N. H. 156.) pénzein fordulnak elő.

Ha a darab tényleg Hunyadi János kormányzóságának idejéből való, akkor valószínű, hogy kormányzóságának végén veretett, mikor is megjelent két ismert pénzén V. László neve is a kormányzó neve mellett (C. N. H. 165—166.). Míg ezeknél a két uralkodói név — addig az én darabomnál épp azoknak a hiánya, illetve a sas és a gyomrában lévő osztrák pólya adják meg a pénzek hovátartozandóságát. Ezek szerint e kiadatlan denár a C. N. H. 165—166-os csoporthoz — „Hunyadi János és V. László nevével” — csatlakozna.

Meggondolandó azon tény is, miszerint a vegyesházi uralkodók aranyait Zsigmondtól egész II. Lajosig idegen államok is utánózták akképen, hogy az ábrák teljesen megegyeztek, míg a köriratba szavakat, rövidítéseket össze-vissza helyeztek egymás mellé értelmetlenül. Lehetne ezen utánzatok közé beosztani a darabot, azonban ellene szólnak magasabb kereskedelmi, illetve pénzügyi szempontok.

E pénznek főérdekessége az, hogy a köriratban a cseh királyi cím is szerepel. Jóllehet a magyar uralkodók cseh uralkodói mivolta Zsigmond, Albert, I. Ulászló, Hunyadi János és V. László alatt csupán a kombinált címerben ágaskodó cseh oroszlánban jutott kifejezésre az egyes pénzfajokon. Csak hetven év múlva került II. Ulászló egyes próbaveretein, százharminc év múlva pedig Miksa denárjain a köriratba a cseh királyi cím. Tehát e tekintetben e kis pénz messze megelőzte korát.

Az sem lehetetlen, hogy a darab csupán próbaveret és éppen zavaros körirata miatt nem engedték forgalomba hozni. De a pénz ez esetben is érdekes unikum és méltón gazdagítja úgy a magyar, mint a cseh éremkincset.

Amant Zoltán.

Szász alapítás-e Kolozsvár?

A szász krónikások előadása alapján elterjedt és ma kb. általánosnak mondható vélemény, hogy Kolozsvár éppúgy szász alapítású, mint a többi régi erdélyi város. Az „úgyis jó” elmélet és gyakorlat alapján szépen bele is törődtünk ebbe az ügyis csupán akadémikus jelentőségű megállapításba.

Ide s tova tíz esztendeje sült ki, hogy lehet ám gyakorlati oldala is a kérdésnek.

Arról volt szó, hogy a kolozsvári lutheránus egyházközségnek, melynek tagjai magyar és német anyanyelvűeknek vallották magukat, van-e joga kilépni a szász egyházkerület kötelékéből és az ujonnan szervezendő magyar lutheránus egyházkerülethez csatlakozni? A számbeli többségben levő magyar lutheránusok ezt akarták; a román impérium alatti beköltözés folytán számbelileg megnövekedett, de még mindig kisebbségben levő szászok azonban ellene voltak. Ugyanakkor felmerült az egyházközség életében és vagyonkezelésében a magyarok hátraszorítására irányuló törekvés. Időszerűvé pedig a román sziguranca közbejöttével megüresített papi állás betöltése tette ezt. Minthogy azonban, a választási név-

jegyzék bármily körmönfont hamissággal történt összeállítása sem tudta volna feltétlenül biztosítani számukra a többséget, előálltak azzal a vád-számba menő elmélettel, hogy a kolozsvári lutheránusok nem mások, mint erőszakkal elmagyarosított szászok. Jorga Miklós professzor már régóta hirdette a székelyekről, hogy nem mások, mint elmagyarosított románok, s így a szászok elmélete kapóra jött a kormánynak, mely minden, még olyan átlátszó ürügyet is szívesen vett, ha az a magyarság valamilyen megmozdulásának elgáncsolására alkalmat nyújtott. Sikert is a kormány által támogatott szászoknak, ha nem is kinullázniok, de mindenestre háttérbe szorítaniok a lutheránus magyarokat.

Az erdélyi magyarság vezetőinek megbízásából hivatásom volt a harc számontartása, tehát megkíséreltem, amennyire lehetett, kissé mélyére nézni a kérdésnek, melyet a szász atyfiak egész Kolozsvár alapításáig vezettek vissza, azt állítván, hogy a város alapítói ők voltak, s a magyarok csak később kerültek oda, mikor aztán „ismert erőszakosságukkal“ elmagyarosították az ősi német lakosságot. Egyetlen adattárom dr. Márki Sándornak „Über den Namen Kolozsvár“ című dolgozatának (Földrajzi Közlemények, 1904.) különlenyomata.

Annak adatai és az általánosan ismert történeti tények alapján arra a meggyőződésre jutottam, hogy a Kolozsvár szász alapítás voltára vonatkozó tanítás nem más, mint babona, melyet a szászok a babonának kijáró fanatizmussal hirdetnek, a magyarok viszont a babonának ugyancsak kijáró elnézéssel megmosolyognak anélkül, hogy megcsontosulása ellen valamit tennének.

Rájöttem arra is, hogy mint minden babonának, látszólag ennek is van valami alapja, s mihelyt ezt a két látszólagos alapot megtaláltam, nem volt nehéz az egészről lerántanom a leplet.

A következő módon :

A két látszólagos alap egyike a Klausenburg név, másika az a tény, hogy Kolozsvár részese volt a Libertas Cibiniensis-nek, vagyis a szász alapítású városok legnagyobb kiváltságának. Minthogy pedig a szász krónikák keletkezési korában (XVI—XVII. század) mindkettőnek már régóta tulajdonosa volt Kolozsvár, egészen természetesnek találták, hogy azok ősi, az alapítással összefüggő közösséget jelentenek a „többi“ szász várossal.

Pedig sem a Libertas Cibiniensis (a szász kiváltság), sem a Klausenburg név nem ősi tulajdona Kolozsvárnak, hanem későbbi szerzemény az első és ennek következménye a második.

Az említettem Márki-féle összeállítás szerint Kolozsvár legrégebbi ismert neve : Castrum Clus (1213—1291.), illetőleg ennek magyar alakja : Kluzsvár (1275—1468.). Az utóbbinak egy idős, illetőleg későbbi változatai : Kuluzsvár (1280—1364.), Koluzsvár (1322—1490.) és Kaluzsvár (1365—1400.); 1366-ban szerepel először a mai Kolozsvár alak. A legrégebbi német név 1348-ból, tehát aránylag késő időből ismeretes, Klusen-burg alakban, tehát kétségtelenül a latin Castrum Clusnak felel meg, de magyar Kluzsvár közvetítésével. Semmi szükség sincs tehát holmi Clusa, Clausa, Clause feltevésekre, melyeknek semmi alapja nincs, s csupán az az erőlködés szülte őket, hogy a város német nevének megmagyarázása-

val, annak német alapítású voltát bizonyítsák. Holott ez ellen több bizonyíték szól.

Márki Sándor idézett munkájában pontosan és tömegesen felkarolja azokat az adatokat — személy és határneveket — melyek bizonyítják, hogy a XIII. század folyamán a szereplő emberek és a határnevek kivétel nélkül magyarok és csak magyarok, s a Klausenburg név valamely változata az egész középkor folyamán mindössze kétszer fordul elő okiratban. Ehhez hozzáadhatjuk azt a Márki munkájának megjelenése után megállapított tényt, hogy Kolozsvárott, a Zápolya-utcában, a római kori temetkezések folytatásában honfoglaláskori temető volt, melynek feltárt nyugati széle a magyar királyság korának legeléjéről, vagyis olyan korból való temetkezéseket őrzött, amikor a szászoknak híre sem volt Magyarországon. Minthogy pedig kétségtelen, hogy Erdély földjén a magyar honfoglalók esősorban a mai Szolnok-Doboka és Kolozs vármegyék területét szállták meg, az is nyilvánvaló, hogy a szóbanforgó temető — részben a római Napoca romjai felett keletkezett várispánsági székhely halottjai pihentek. Ez a székhely pedig az analogiák tanúsága — Hunyad, Torda, Doboka, Szolnok, Szilágy, Szatmár, Bihar, Csanád — alapján joggal következtetve, Kolozs nevű várispán után kapta a nevét.

Nincsen tehát szó semmi Clusa, Clausa s más hasonlókról, mint névadókról, amelyek valami határvédő várfélet jelentenének. Ami abból is kétségtelen, hogy akkor a latin nevet nem átalakították, hanem lefordították volna magyarra, s így a latin-magyar-német névben nem hangzásbeli, hanem értelembeli egyezés volna.

Feltevésünk mellett szól az is, hogy *Kolozsvár* mellett *Kolozsakna* (ma : Kolozs nagyközség) is van. A kettő természetesen összetartozott. De korántsem úgy, mintha az utóbbi az előbbinek a sóbányája volna, mert akkor *Kolozsvár-akna* kellene, hogy a neve legyen ; hanem úgy, hogy míg az egyik Kolozs vára, a másik ugyanannak az ispánnak az aknája ; vagyis nem egyik helység adott nevet a másiknak, hanem mindkettőnek a várispán adta a maga nevét.

És itt elérkeztünk ahhoz az alkalomhoz, hogy egy újabb adatot rögzítsünk meg a dákö-román kontinuitás elméletével szemben. Kolozsvár román neve u. i. Cluj = Kluzs, vagyis pontosan az, mint legrégebbi okleveles neve. A felületes ítélet azt mondhatná erre, hogy ime : az ősi „átmentett“ latin névből lett a magyar és a német név. Csakhogy a mai Kolozsvár helyén állott római kori várost (nyilván még ősibb nevével) Napocának hívták. „Átmenteni“ tehát legfeljebb annak valamely változatát lehetett volna, nem pedig a városnak XIII. századbeli hivatalos nevét. Abból, hogy a románok Kluzsnak hívják, nem a kontinuitás tana nyer bizonyítékot, hanem az a tény, hogy ők csak a XIII. században, vagy még később ismerkedtek meg ezzel a várossal. Ha a városnak ez a neve ősi dákö-román név lenne, Mihály vajda, a havasalföldi fejedelem bizonyára nem Kolozsvárnak írná a várost.

De van még nyilvánvalóbb bizonyítékunk is. Fennebb szóltunk a mai Kolozsnak eredetileg Kolozsakna nevééről, s annak Kolozsvár nevével való összefüggéséről. Már most : A románok Kolozst Cojocna = Kozsokna névvel illetik, ami nyilván nem más, mint a magyar Kolozsakna elronctása, de a magyar Kolozsvárral, s a román Kluzs-zsal semmi rokonságot

nem tart. Jellemző az is, hogy Kolozs vármegyét románul *Cojocna és nem Cluj* megyének nevezik. Azért, mert Kolozs-aknának ma Kolozs a magyar neve, azzal pedig nem törődnek, hogy a vármegye neve szempontjából a várral bíró helység neve a fontos.

Mindezek az értelmi logikátlanságok egyfelől, másfelől a hangzásbeli egyezések amellet szólnak, hogy mindkét község nevét a románok készen kapták, s úgy alakították át a maguk számára, mint pl. Nagylak = Najlak, Zilah = Zalau, Udvarhely = Odorhei, Szentpál = Sanpal, stb.

Nem kevésbé jellemző azonban az is, hogy a szászok, mikor Kolozsvárt kisajátították a maguk alapításának, Kolozsról egészen megfeledkeztek. Tudtommal német neve nincs is. Túlnyomóan magyar anyanyelvű lakosságában van ugyan néhány németes vezetéknevű család, de ezek — éppen, mert a vezetéknevük németes — nyilván később települtek oda, amikor már vezetéknevük volt, s azt magukkal hozták. Tény tehát, hogy Kolozsvár állítólagos szász alapítói nem tartanak közösséget Kolozsszal, holott ez a kapcsolat kétségtelenül megvolt. Mindmegannyi tanuságtételünk támogatására.

Hogyan került tehát Kolozsvár a szász alapítottság gyanújába? Megmondtuk fennebb: *a Libertas Cibiniensis révén.*

Ezt Károly Róbert királyunktól kapta azért, mert Basarab Mihály havasalföldi vajda elleni hadjáratában, mikor a ravasz vajda törbe csalta, — Dezső bánon kívül — a kolozsvári csapatoknak köszönhette szabadulását. Az eset 1332-ben történt. A Libertas Cibiniensis elnyerése után, körülbelül másfél évtizeddel (1348.) később találjuk először a Clusenburg nevet, mely nem más, mint a Clusvarból alakított név.

Az összefüggés szembeötlő, magyarázata nyilvánvaló. A már V. István óta városi jogokat élvező polgárság most az addig csak szász városoknak kijáró kiváltságot megnyervén, azok rendi közösségébe került, tehát kezdett elszászosodni. Ez az elszászosodás azonban sohasem öltött akkora mértéket, hogy a magyar lakosság számbeli túlsúlyát fenyegette volna. Mert, ha úgy lett volna, akkor Mátyás királynak 1458-ban nem kellett volna külön rendelkeznie arra nézve, hogy a bírót váltakozva, egyik évben a szászok, másik évben a magyarok közül válasszák.

A maguk városaiban a szász atyafiak ilyen engedményt nem kértek, de nem is adtak volna, aminthogy egyetlen eredetileg valóban szász alapítású város sem magyarosodott el a XIX. század derekáig, hanem csak azután szivárgott be magyar lakosság. Azt is tudjuk, hogy a Mohácsutáni időkben a szász lakosság kevesebb számú volt, s a város ügyeiben való arányos osztozkodás csak a magyar lakosság méltányosságának következménye volt. Hiteles okleveles adatok tanuskodnak erről.

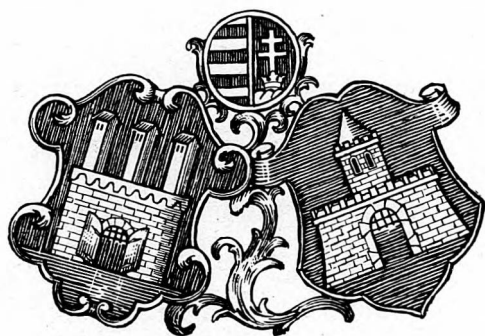
Az előadottak részletes és pontosan indokolt feltárása távol esik e sorok írójának foglalkozási körétől; megfelelő eszközei sincsenek hozzá. Csupán a keze ügyébe eső sovány adatok alapján, a gondolatmenetet kívánta jelezni. Hátha valaki az elmondottak alapján kedvet kap a kérdés alapos tanulmányozásához és azt véglegesen megoldja, kivonja a babona alól a látszólagos alapot is, azaz lépésről-lépésre menő indokolással feltárja a teljes igazságot.

Dr. Buday Árpád.

PESTBUDAI EMLÉKLAPOK

SZERKESZTI:
DR. GÁRDONYI ALBERT
SZÉKESFŐVÁROSI FŐLEVÉLTÁROS

BUDA ÉS PEST CÍMEREI 1703-BAN.

III. KÖTET // BUDAPEST, 1930. MÁRCIUS HÓ // 1. FÜZET
MEGJELNIK ÉVENTE 10 ÍVNYI TERJEDELEMBEN
A HISTORIA MELLÉKLETE

PELELŐS SZERKESZTŐ HORVÁTH KAROLY

Pest város keleti kereskedelme a XVIII. században.

A hódoltság Magyarország és a török birodalom között nem csupán politikai, hanem gazdasági kapcsolatot is teremtett. A török katona nyomában járt a török kereskedő s Magyarország piacait sorra meghódította a török kereskedelem számára. Ez utóbbi hódoltság tartósabb volt a katonai hódoltságnál, s mikor a katonai hódoltság már régen megszűnt, a kereskedelmi még mindig fennállott. A török hódoltság megszüntetésének következménye a német előnyomulás volt, mely a törökhöz hasonlóan nem állott meg a katonai sikereknél, hanem gazdasági téren is érvényesülni törekedett s az országot függő helyzetbe juttatta a fejlettebb nyugati ipartól.

A török kereskedők a balkáni népek sorából kerültek ki s közönségesen görögöknek nevezték őket. Az elnevezés nem a nemzetiséget, hanem a görögkeleti vallást jelentette, mert mindannyian ahhoz a vallásfelekezethez tartoztak, s mikor nemzeti jellegüket már régen elvesztették, vallásukat még mindig megőrizték, megmaradtak görögöknek. Kereskedelmi élelmesség jellemezte a Balkán összes népeit, erről messze földön ismeretesek voltak. Érvényesülésüket élelmességükön kívül igénytelenségüknek s szívóosságuknak köszönhatték, ami a nyugati kereskedőkkel szemben óriási előnyöket biztosított számukra olyan területeken, ahol a kereskedelem mostoha körülményekkel volt kénytelen megküzdeni, s ilyen terület volt a hódoltság alól felszabadult Magyarország elhanyagolt útjával, nyomasztó vámrendszerével s kezdetleges városi életével. Magyar területen végül az is biztosította a görög kereskedelem fennmaradását, hogy a nép hozzá volt szokva árucikkeihez, kereste azokat, a nyugati kereskedelem árucikkeit ellenben előbb még meg kellett kedveltetni, ami a hódoltság utáni súlyos gazdasági viszonyok között nem volt könnyű feladat.

A keleti kereskedelem tehát erősen számottevő tényező volt Magyarország gazdasági életében századokon keresztül s csupán céltudatos politikával sikerült azt a XVIII. század folyamán visszaszorítani, mint azt a jelen dolgozatban bizonyítani megkíséreljük. Bizonyítási anyagul a pestvárosi levéltár adatait használtuk fel, melyekből szorosán véve csupán helyi eredményekre volna szabad következtetni; a pesti piac azonban a XVIII. századtól kezdve olyan számottevő gazdasági tényező volt Magyarországon, hogy pestvárosi adatokból bízást következtethetünk országos eredményekre.

Magyarország keleti kereskedelmével sokat foglalkozott a szakirodalom. Már Horváth Mihály különös figyelmet szentelt e kérdésnek gazda-

ságtörténeti munkájában,¹ s a XVI. századtól kezdve a XVIII. század végéig minden korszakban jellemezni törekedett a törökországi kereskedelmet, a történetírás akkori állapota szerint nyomtatott forrásokra támaszkodva. Tulajdonképen Thallóczy Lajos becses munkáját kell úttörőnek tekinteni e téren, ki 1882-ben megjelent „Utazás a Levantében“ című könyvében adott e kérdésről sikerült áttekintést.² Ez a munka 42 oldalon csupán főbb vonásaiban rajzolta ugyan meg a képet, de nem egy helyen mélyreható tekintettel világítja meg keleti kereskedelmi politikánk részleteit. Becses adatokat s aprólékosságokig menő elemzést találunk Hodinka Antal akadémiai székfoglaló értekezésében,³ mely csaknem kizárólag a bécsi közös pénzügyminiszteri levéltár adataira támaszkodik, míg Thallóczy az országos levéltár anyagából dolgozott. Ide kell soroznunk Takáts Sándornak a Magyar Gazdaságtört. Szemlében megjelent kereskedelem-történeti értekezéseit, melyek adataira ismételten hivatkozni fogunk. Legújabban végül Eckhart Ferenc írt e tárgyról ugyancsak a közös pénzügyminiszteri levéltár adataira támaszkodva⁴ s az itt elmondottakat meg ismételte 1922-ben kiadott nagyobb gazdaságtörténeti munkájában is.

Az idegen nyelvű munkák közül a leginkább Beer Adolf tanulmánya érdemli meg a figyelmet, mely Mária Terézia kereskedelmi politikáját egész terjedelmében tárgyalja,⁵ s így igazabban tudja jellemezni a törökországi kereskedelemmel szemben követett eljárást is. Ezenkívül Beer munkáit előnyösen jellemzi az elfogulatlanság is, melyben az osztrák gazdasági politikáról megállapítja, hogy egyáltalán nem kedvezett Magyarországnak.⁶

Ide kell soroznunk végül Sp. P. Lambros athéni rektori székfoglalóját a magyarországi és ausztriai macedón görögök életéről, amelynek a mi szempontunkból sokkal nagyobb értéke lett volna, ha nem a bevándorlottak itteni életével, hanem bevándorlásuk okaival foglalkozott volna, mert erre eddig még egyetlen író sem tudott választ adni.⁷

A szorosabb kereskedelmi összeköttetést török részről már a XVI. század folyamán keresték, de a német államférfiak pusztán elfogultságból elzárkóztak előle.⁸ Annál inkább kaptak az alkalmon a magyarországi, nevezetesen a komáromi kereskedők, kik a XVI—XVII. századok folya-

¹ Az ipar és kereskedés története Magyarországnak a három utolsó század alatt. Buda, 1840.

² A keleti kereskedelem története Magyarországon.

³ A tokaji görög kereskedő-társulat kiváltságának az ügye. 1725—1772. Budapest, 1912.

⁴ Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században. Századok, 1918. évf. 356—391. ll.

⁵ Die österreichische Handelspolitik unter Maria Theresia und Josef II. Wien, 1898. (Aus dem Archiv für österreichische Geschichte.)

⁶ Die meisten österreichischen Handelspolitiker vertraten die Ansicht, dass Ungarn in wirtschaftlicher Beziehung von den übrigen der Monarchie in einem Abhängigkeitsverhältnisse gehalten werden muss. Studien zur Geschichte der österreichischen Volkswirtschaft unter Maria Theresia 18. l.

⁷ Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρία καὶ Αυστρία μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ. Athén, 1912. Ism. Czebe Gyula a Tört. Szemle 1914. évfolyamában 588—592. ll.

⁸ Takáts Sándor: A dunai hajózás a XVI—XVII. században. Magyar Gazdaságtört. Szemle 1900. évf. 170. s. kk.

mán élénk kereskedelmet folytattak nyugat felé Regensburgig, kelet felé pedig Belgrádig, sőt Drinápolyba és Szerajevóba is eljártak.¹

1615-ben Mohamed Musztafa szultán II. Mátyás királlyal szerződést kötött, mely szárazon és vizen egyaránt biztosította a szabad kereskedelmet, a német kereskedőknek azonban nem volt bátorságuk hozzá, hogy török területre merészkedjenek, s így a szerződésnek a német kereskedelem szempontjából gyakorlati eredménye nem volt.² Pedig a törökországi kereskedelem tárgyai, nevezetesen a gyapot, selyem és fűszerek keresett cikkek voltak, s a németek élheteretlenségének a velencei és hollandi közvetítő kereskedelem látta hasznát.

A vasvári béke után 1665. decemberében kereskedelmi szerződést kötött a császári udvar a törökkel, mely a nyugati országok kereskedőihez hasonlóan a német kereskedőknek is 3 százalékos kedvezményes vámot biztosított.³ Innen kezdve még inkább meg volt az alkalom arra, hogy

³ Takáts id. h. 175. l.

Magyarországon keresztül nagyarányú keleti kereskedelem induljon meg. Ezt a kedvező alkalmat azonban kizárólag az ugyanakkor megalakult keleti társaság (Compania orientalis) foglalta le, amely a császári kormányzat részéről is nagy kedvezményekben részesült, s kétévtizedes dicstelen fennállás után mégis megszűnt.

Azonos tartalmú volt a passzarovici béke után kötött 1718. július 27-iki passzarovici kereskedelmi és hajózási szerződés, mely ugyanazon kedvezményes vámot biztosította a német kereskedelem számára. E szerződés 3. cikkelyében ki van mondva, hogy „mindkét birodalom kereskedői áruikért, melyeket folyón, szárazon vagy tengeren szállítanak, csak egy vámos helynél, vagyis először ha a portékát behozzák, s másodsor ha portékát kivisznek, 3 százalékos vámilletéket fizetnek... A császári kereskedőknek jogukban áll folyón, szárazon vagy tengeren szállított áruikért, mihelyt a vámosok vagy partfelügyelők a méltányosnál magasabb értékre becsülik azokat, az említett 3 százalékos természetben fizetni le, vagyis magával a megbecsülendő portékával: a vámosoknak ezzel be kell érniök.”⁴ Az 1718-ban megállapított 3 százalékos kedvezményes vám tehát nem volt újítás, hanem egyszerűen átvették az 1665. évi szerződésből. Ezúttal sem járt azonban azzal az eredménnyel, mellyel a dolog természeténél fogva járhatott volna. Nem járt pedig azért, mert röviddel a passzarovici szerződés után, 1719. május 27-én egy újabb keleti kereskedelmi társaság (Orientalische Compagnie) alakult, mely a törökországi kereskedelem kizárólagos gyakorlására volt hivatva, hivatását azonban oly rosszul töltötte be, hogy 10—12 esztendei fennállás után megszűnt.⁴

Míg a német kereskedelem csak nehézkesen és bizonytalan lépésekkel tudott megindulni kelet felé, addig a fürge törökországi kereskedők bátorságban és vállalkozási kedvben túlszárnyalják a török katonát, s elárasszák a hódoltság alól még menten maradt magyar területeket.

Már az 1665. évi XXVII. törvénycikkből megállapíthatjuk, hogy „a közönségesen görögöknek nevezett bosnyák és rác kereskedők” elárassz-

¹ Takáts id. h. 110. l.

² Takáts id. h. 194. l.

³ Thallóczy id. m. 90. l.

⁴ Eckhart id. h. 358. l.

tották az ország piacait, s minthogy ezek a törökökkel élénk összeköttetést tartottak fenn, gyanusak voltak a magyar hatóságok előtt s üldözték őket.

Wesselényi Ferenc nádor már 1665-ben szükségesnek tartotta, hogy a Tiszán innen és túl lakó összes görög kereskedők számára felügyelőt nevezzen ki, amiből szükségkép arra kell következtetni, hogy számuk e területeken tekintélyes volt.¹ Ugyancsak a királyi területen letelepedett görög kereskedők nagy száma mellett bizonyít I. Lipót király 1667. évi oklevele, melyben a Magyarország északi részein lakó összes görögöknek, rácoknak és örményeknek megengedi, hogy a kincstári birtokokon letelepedhessenek és társulatukat a szepesi kamara oltalma alá helyezze.² A görög kereskedők száma olyan rohamosan emelkedik, hogy a XVIII. század első felében alig van Magyarországon számottevőbb hely, ahol görög kereskedők nem laktának. Magyarország kereskedelmének jelentős része a kezükbe kerül s az ország gazdasági életében számottevő szerepet töltenek be.

A Balkán és Magyarország közötti kereskedelmi összeköttetés mindaddig megtartotta természetes fejlődési irányát, míg a merkantilizmus tanításai meg nem zavarták az intéző politikusok fejét, s meg nem nehezítették, majd teljesen meg nem semmisítették e kereskedelmet. A merkantilizmus a jólétet a pénzbőségben találta, s ezért éber figyelemmel kísérte a kereskedelmet, mely az országból a pénzt kivitte. A pénz kivitelét az országból minden eszközzel törekedett megakadályozni, s ezért a behozatali kereskedelmet magas vámokkal nehezítette meg, vagy behozatali tilalmakkal tette lehetetlenné.³ Ausztriában a merkantilizmus éppen abban a korszakban lett divatos politikai elméletté, mikor Magyarország a török hódoltság alól felszabadult. Virágkorát pedig Mária Terézia uralkodása alatt érte el, amikor is magas vámok s behozatali tilalmak jelzik uralmát.⁴ A mi állami kormányzatunk nem okult a nyugati példákon, s végigjáratta az országgal azt az iskolát, melynek hamis tanításai nyugaton közismertek voltak. Allamférfiaiunk a régi iskola szellemét szívták magukba s e szellemet a gyakorlatba is átvitték. A gazdasági politikát elavult szellemben nevelt hivatalnokok intézték, a gyakorlat embereit nem hallgatták meg s ezt az országnak drágán kellett megfizetnie.⁵

1725. április 26-án kelt a helytartótanács első rendelete, amely a törökországi kereskedelem ellen irányult. E rendelet szerint a törökországi kereskedők túllépték jogosítványaikat, mert vásárokon kívül kicsinyben és házalva is kereskedtek, s az örökös tartományokban vásárolt árucikkek eladásával foglalkoztak, ami által csökkentették a vámjövedelmet s megkárosították a belföldi kereskedőket. A helytartótanácsi rendelet szerint csupán azon jog illeti meg őket, hogy törökországi árukkal nagyban kereskedhetnek, a vásárokon kívüli kicsinybeni árusítás joga

¹ Tagányi : Országos felügyelőség a görög kereskedők fölött. Magyar Gazdaságtört. Szemle 1895. évf. 79. l.

² Hodinka : A tokaji görög kereskedő-társulat 12. l.

³ Baldauf : Beitrage zur Handels- und Zollpolitik Österreichs in der 2. Hälfte des XVIII. Jahrhunderts 8. l.

⁴ Baldauf id. m. 24. l.

⁵ Baldauf id. m. 28. l.

kizárólag a belföldi kereskedőké.¹ E visszaélések megakadályozására 1725. április 5-én a kancellária átírt a helytartótanácsához, amely az átírat végrehajtásául elrendelte, hogy a vásárokon kívül kicsinyben és házalva kereskedő törökországi kereskedők áruit s nem törökországi eredetű áruikat foglalja le és kobozza el a városi tanács; elrendelte továbbá, hogy a vámhivatalnokok szigorúan ügyeljenek a törökországi kereskedők áruira, nehogy nem török eredetű árukat is hozhassanak be s az örökös tartományokban vásárolt árukkal Magyarországon kereskedhessenek.

A helytartótanácsi rendelet végrehajtására a pestvárosi tanács 1725. május 15-én hirdetményt tett közvé, melyben a törökországi kereskedőket eltiltja attól, hogy áruikkal vásárokon kívül házaljanak, s azokat darab, font vagy rófszámra árusítsák;² eltiltja őket továbbá attól is, hogy az örökös tartományokban vásárolt árukkal belföldön kereskedjenek.

Minthogy e korlátozások életbeléptetésénél a felsőbb hatóságok nagy szigorral jártak el, a pestvárosi tanács 1725. augusztus 11-én felterjesztést intézett a kamarához, melyben felpanaszolta, hogy a kamara utasítására a budai harmincadhivatal a helybeli görög keleti vallású kereskedőket, köznyelven arnautákat is eltiltotta attól, hogy vásárokon kívül kicsinyben kereskedhessenek.³ Felterjesztésüket azzal indokolták, hogy a pesti arnauták nem azok közül valók, kik áruikkal házalnak vagy faluznak, hanem állandóan Pesten laknak, régtől fogva szabadon kereskednek s jövedelmük után adóznak. A tiltó rendelet végrehajtása után nem fognak adót fizethetni, a város megkárosodik s a fogyasztók helyzete is nehezebbé válik, mert emelkedni fog a drágaság. Ugyanezen ügyben 1725. augusztus 21-én pozsonyi ügyvivőjüknek is figyelmébe ajánlották ez ügyet s levelükben rámutattak a városi adójövedelem csökkenésére és a fogyasztók megkárosodására.⁴ De rámutattak arra is, hogy Belgrádban és Temesvárott, valamint más városokban is az arnauták kicsinyben kereskednek s csupán azon görög kereskedők vannak ettől eltiltva, kik nincsenek megtelepedve s így nem adóznak. Ez adatokból megállapítható, hogy a törökországi kereskedők egy része vándorkereskedő volt, kik nem tartottak az országban állandó lakást. Ezek ellen a városok is hajlandók voltak szigorú rendszabályokat alkalmazni, mert nem fizettek adót. A vásárlóközönség azonban éppen ezeket becsülte meg, mert az árucikkeket helybe hozták s nem kellett szükségleteik kielégítésére a távol fekvő s nehezen megközelíthető városokat felkeresniök.

Nyilvánvaló, hogy a törökországi kereskedelemnek előadott korlátozása egyáltalán nem az 1718. évi szerződés szellemében történt, mert abban

¹ Merces extra tempus nundinarum vendere civicum negotium est. Pesti levéltár. Intim. a. a. 1568.

² Ihre Wahren ausser Marktzeiten von Orth zu Orth herumbtragen, damit haussiren und minutim oder Stückl-, Oka- und Ellenweiss verkaufen. Intim a. a. 1568.

³ Nostris ritus Graeci mercatoribus, vulgo Arnautis dictis, ne ullus ipsorum extra tempus publicarum nundinarum quidquam minutim vendere praesumat, serio inhibuerit, Pestvárosi levltár Int. a. a. 1568.

⁴ Wäre es nicht allein der Stadt ein grosser Schadt, als welcher die sonst getreylich von den Arnauten praestirte jährliche Contribution entginge, sondern auch dem publico wegen daraus entstehenden Theuerung zerschiedner Sachen höchst nachtheilig, Pestvárosi levltár Int. a. a. 1568.

sem nagybani kereskedésről, sem pedig törökországi árukról nem esik szó. A német kereskedelmet török részről nem korlátozták hasonló rendszabályokkal, pedig ugyanolyan joguk lett volna hozzá, mert a kereskedelmi szabadságok kölcsönösök voltak. A korlátozó intézkedések magyarázatát részben a merkantilista szellem megerősödésében, részben a török hatalom hanyatlásában találhatjuk fel. Minthogy a fűрге törökországi kereskedők a nehézkes német kereskedelem rovására mindenhol érvényesültek, béklyókat kötöttek a vetélytárs lábaira, hogy mozgási szabadságát megnehezítsék. Eddig még nem állapította meg a szakirodalom, hogy ki volt az a zseniális német államférfiú, ki a nagybani kereskedelemre való korlátozást s a törökországi árucikkekre utaltságot kitalálta; de az bizonyos, hogy ezekkel halálos sebeket ejtett a törökországi kereskedelmen. A belföldi kereskedők gyorsan tudatára ébredtek a törökországi kereskedelem így támadt gyöngéinek, kihasználták azokat s rövidesen annyi zaklatás érte a törökországi kereskedőket, hogy üzletük hanyatlani kezdett s kénytelenek voltak addigi előnyös helyzetüket fokenként feladni.

A felsőbb hatóságok állásfoglalása után a pesti kereskedők is megmozdulnak s bepanaszolják a törökországi kereskedőket, hogy vásárokon kívül s kicsinyben is árusítanak s ezzel nekik nagy károkat okoznak. A helytartótanács erre 1727. augusztus 28-án szigorú rendeletet küld a pestvárosi tanácshoz, melyben megújítva 1725. április 20-án kelt rendeletét meghagyja, hogy tiltsák el a törökországi kereskedőket a vásárokon kívüli kereskedéstől s ha tetten érnék őket, foglalják le áruikat.¹ Indokolásul a régibb rendeleteken kívül azt hozza fel a helytartótanács, hogy a törökországi kereskedők nem fizetnek adót s így áruikat olcsóbban adhatják, mint a belföldi kereskedők, akik az adón kívül a harmincad s vámok terhét is kénytelenek viselni. Ez indokolás, mint a fentebbiekből láthattuk, csupán a harmincadot és vámokat illetőleg felelt meg a valóságnak, mert itt a törökországi kereskedőket mentesítette a passzarovici szerződés, az adót azonban éppen úgy fizették, mint a többi kereskedők. Ha pedig a harmincad- és vámkedvezmények következtében olcsóbban adhatták áruikat, ez a fogyasztó közönség javára vált s kár volt emiatt őket a kereskedésben háborgatni.

1732. január 14-én a helytartótanács rendeletet intéz a pestvárosi tanácshoz, melyben kifogásolja, hogy a törökországi kereskedők ügyében kiadott előbbi rendeletét nem hajtotta végre. Hangoztatja, hogy külföldi alattvalóknak az ország középpontján való megtelepedése s kereskedelmi szabadságokban való részesítése az állam érdekei ellen van.² Kincstári szempontból is kifogásolja a törökországi kereskedők elszaporodását, mert a passzarovici szerződés értelmében a behozott áruk értékének csupán 3 százalékát fizetik harmincad fejében, holott a külföldi kereskedők a teljes harmincadot megfizetik.³ Szigorúan meghagyja ezért, hogy tiltsák

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 1678.

² Praeter respectus statum publicum concernentes, cui valde adversaretur permansioem exteriorum subditorum diuturno nimium tempore in meditullio quasi regnorum Suae Maiestatis Sacratissimae admittere. Pesti levéltár. Intim. a. a. 1832.

³ Subditi Ottomanici vigore tractatus commerciorum Passarovicii conclusi ter solummodo per centum, reliqui e contra utpote regnicolae multo plus in tricesimis et teloniis solvere obligantur. U. ott.

el a törökországi kereskedőket, nevezetesen a rácokat, albánokat, örményeket, görögöket stb. (Rasciani, Arnautae, Armini, Graeci etc.) a kicsinybeni árusítástól. Ugyancsak 1732. január 26-án kelt leiratában felpanaszolja a helytartótanács, hogy a haditanács jelentései szerint Albániából való török alattvalók telepedtek meg Pesten és Budán s ezek a városi tanács engedélyével egész éven át szabadon kereskednek, csupán az adót kell megfizetniök s védelmi díjat szednek tőlük. A helytartótanács eltiltja az adó és védelmi díj kivetését, de egyszersmind megtiltja azt is, hogy egész éven át a városban tartózkodhassanak s kereskedhessenek.¹

A pestvárosi tanács az utóbbi leiratot válasz nélkül hagyja, az előbbire azonban 1732. február 2-án azt jelenti, hogy a vonatkozó rendeleteket mindig végrehajtotta s ennek megfelelően a törökországi kereskedők nyitott boltjait bezáratta. Azt a javaslatot veti fel továbbá, hogy a városban közraktárt (depositorium aliquod vulgo Niederlag) kellene felállítani, mely a törökországi áruk elhelyezésére szolgálna s az elraktározott árukat csupán vásárok alkalmával adnák ki belőle. Ez úton a vásárokon kívül nem árusíthatnának a törökországi kereskedők s csak törökországi árucikkeket hozhatnának forgalomba. E terv megvalósítása rövidesen lehetlenné tette volna Pesten a törökországi kereskedelem fennmaradását, ami megfelelt volna a kormánykörök szándékának; az áruraktárak intézményének meghonosítása azonban nagyon is fellendítette volna Pestváros kereskedelmét, versenytársává lett volna a bécsi kereskedelemnek s ezt nem akarták. A helytartótanács tehát 1732. február 11-én kelt leiratában az áruraktárak intézménye ellen nyilatkozott azon indokolással, hogy a törökországi kereskedőknek tilos hosszú ideig ugyanazon helyen tartózkodni s a közraktári intézmény engedélyezésével az állandó tartózkodás is szükségképen együtt jár.

1732. május 12-én a helytartótanács újabb rendeletet adott ki, melyben a törökországi kereskedőkre vonatkozó régebbi rendeleteit megmagyarázza s kijelenti, hogy a kicsinybeni kereskedéstől csupán azok vannak eltiltva, akik *török alattvalók maradtak s így a passzarovici szerződés kedvezményeivel élnek.*² Ha tehát a török alattvalók családjukkal együtt állandóan megtelepednek, polgárjogot szereznek³ s megfizetik az adót és harmincadot, e rendelet értelmében nem voltak eltíthatók a kicsinybeni kereskedéstől. A kormány politikája tehát nyilvánvalóan odairányult, hogy a passzarovici szerződésben adott vámkedvezmény terheitől szabaduljon. E mellett bizonyítja az 1732. október 10-én kelt helytartótanácsi rendelet is, mely kimondja, hogy azok a törökországi kereskedők, akik 1718 után költöztek az országba s behozott árucikkeik után csupán 3

¹ Ez a tiltó rendelkezés, amint a haditanács 1732. január 4-iki leiratából megállapítható, a budai várparancsnok kezdeményezésére készült, kinek kérésére a haditanács kimondotta, hogy a Budán megtelepedett törökországi kereskedők (türkische Arnauten) tanácsi engedéllyel sem kereskedhetnek kicsinyben s ha állandóan meg akarnának telepedni, akkor is a katonai hatóság alá rendelve. Ez a rendelkezés Pestre is vonatkozott. (Int. a. a. 1844.)

² Ad illos, qui Turcici subditi esse cessarunt domiciliumque in ditionibus Suae Maiestatis Sacratissimae jam fixerunt, in iisdemque stabiliter manent, non sit extendendum. U. ott.

³ Ez veszedelmes volt, mert, amint Pelenka György esetéből láthatjuk, az ilyen kereskedő vagyonát Törökországban elkobozták. Pesti lvtár. Intim, a. a. 5168.

százalékos vámot fizetnek, kicsinyben nem kereskedhetnek. Azok ellenben, kik már 1718 előtt beköltöztek, nevezetesen a szegediek, akik jövedelmük után adóznak s a harmincadot teljes összegében megfizetik, szabadon kereskedhetnek.¹ E rendeletre a pestvárosi tanács 1733. január 15-én jelenti a helytartótanácsnak, hogy olyan törökországi kereskedő, aki csak 1718 után telepedett le s a közterhek viselése és a harmincad teljes megfizetése nélkül kicsinyben kereskednék, nem található a városban. A Pesten letelepedett s adózó törökországi kereskedők névsorát a következőkben közli a városi tanács: Csahodár Miklós és testvére 22 év óta pesti lakosok, Koszta Mihály 13 év óta, Preffticsko Mihály 10 év óta, Mocsumezioqli György 9 év óta, Pagajan Miklós 7 év óta, Györgyi László 2 év óta. Minthogy a felsoroltak közül öten 1718. után költöztek Pestre, az adót és harmincadot azonban rendesen fizetik: a pestvárosi tanács utasítást kért arra, hogy megengedheti-e ezeknek a kicsinybeni kereskedést? A helytartótanács nem méltatta behatóbb figyelemre az előterjesztést, hanem egyszerűen rendeletei végrehajtására utasította a pestvárosi tanácsot, amiből arra kell következtetnünk, hogy a megkülönböztetést nem volt hajlandó elfogadni.²

1733. július 23-án a pesti görögkeleti vallású lakosok felségfolyamodványt adtak be, melyben azt kérték, hogy a polgárok sorába felvett hitsorsosaik Schutzburger elnevezését szüntessék meg s engedjék meg, hogy a városi tanács tagjaiul is megválaszthatók legyenek. Hivatkoznak I. Lipót király 1692. április 6-i oklevelére, melyben a török hódoltság alatt lakó keresztényeket letelepedésre és a török ellen való fegyverfogásra szólította fel, minek ellenében védelmet és szabadságot ígért nekik. Hivatkoznak a budai várparancsnok 1704. november 2-án kelt oklevelére, melyben hűségükről tett tanúságot. Hivatkoznak hitsorsosaik megnevesítésére s hogy Manoli Miklóst 1694-ben, Pusztai Miklóst 1696-ban, Pasics Emánuel 1697-ben, Rác Jánost 1699-ben, Rác Deánovics Simont 1701-ben, Plasics Pétert 1703-ban s Deánovics Antalt 1718-ban minden megkülönböztetés nélkül felvették a polgárok sorába. Hivatkoznak végül arra is, hogy Manoli Miklóst 1705. április 24-én a tanácsba is beválasztották azon okból, mert a kelettel állandó kereskedelmi összeköttetésben állottak (in Ansehung, dass derzeithero vielfältige Handl und Negotien aus dem orientalischen Landt vorkommen). A helytartótanács ez ügyben 1733. november 10-én jelentést kért a városi tanácstól, amelyet ez a helytartótanács sürgetésére 1733. december 29-én be is terjesztett. E jelentésben azt hangoztatták, hogy 1703. évi kiváltságlevelük kiadása óta mindig alkalmazták a Schutzburger elnevezést s ha az valamely polgárlevélből elmaradt, az csupán tévedésből történt. Budán nem alkalmazzák e megkülönböztetést, de ott nem is kell félni a görögkeletiek túlsúlyra jutásától, mert csupán a Tabánban szabad letelepedniök. Nem ismerik el, hogy valamikor görögkeleti vallású tanácsnokuk lett volna, mert Manoli Miklóst megválasztották ugyan tanácsnokká, de ezt azon reményben tették, hogy katolikussá lesz (quod religionem Romano-Catholicam amplecti voluisset) s minthogy ez nem következett be, nem fogadták be a tanácsba.

¹ U. ott.

² U. ott.

E merev álláspontjukat megváltoztatták, amikor ügyvivőjük útján értesültek róla, hogy a kancelláriának más az álláspontja s most már azt akarták kierőszakolni, hogy a kancellária utasítsa hozzájuk a kérelmezőket. Ez azonban nem történt meg, mert a helytartótanács 1734. augusztus 9-én elrendelte, hogy a görögkeletieket minden megkülönböztetés nélkül vegyék fel a polgárok sorába, ami a tanácsnoki tisztségre való megválaszthatóságot is jelentette.¹

Ez alapon a pesti görögkeleti vallású szerbek (Rasciani) számot tartottak a tanácsi tagságra s különösen Manoli Miklóst szerették volna a tanácsba bejuttatni. Maga Manoli Miklós is tett lépéseket ez ügyben, mikor 1734. október 5-én felségfolyamodványt adott be s régi polgárjogára, magyar nemességére, érdemdús fertálymesteri működésére és 72 esztendősi korára hivatkozott. Minthogy időközben Beankovics János halálával a tanácsban egy hely megüresedett, 1734. december 13-i beadványában ezt a helyet kérte a maga számára. A pestvárosi tanács azonban ez ügyben nem volt hajlandó engedni s 1735. március 14-i felterjesztésében kétségbe vonta, hogy Manoli Miklós valamikor a tanács tagja lett volna. A tanács álláspontja elvégre is diadalmaskodott, mert a helytartótanács 1735. május 25-i leiratában Manoli Miklós kérelmét elutasította; kimondotta azonban, hogy a tisztségekre görögkeletiek is megválaszthatók.

Ez alapon az 1737. évi tisztújítás alkalmával a görögkeleti polgárok megkísérelték a külső tanácsba való bejutást, azonban nem fogadták be őket. Ezt felségfolyamodványban panasz tárgyává tették, mire a kancellária 1737. június 28-i rendeletében vizsgálatot rendelt el. A tanács 1737. november 13-i jelentésében elismerte, hogy a legújabb időkig 2 görögkeleti vallású polgár volt a külső tanácsban, de a külső tanács kiegészítése szabad választás alapján történik s nem kötelezhetők görögkeleti vallású polgár megválasztására. Ezzel szemben a kancellária 1739. március 23-án kimondotta, hogy a külső tanácsba a görögkeleti vallású polgárok is beválaszthatók, amely rendeletnek a görögkeletiekkel szemben táplált ellenszenv következtében foganata tovább sem volt.⁴

Az 1737-ben kitört török háború újabb alkalmat adott a görögkeleti vallású kereskedők üldözésére. 1737. október 13-án ugyanis a helytartótanács utasította a pestvárosi tanácsot, hogy a város területén található összes árucikkeket, amennyiben azok török kereskedők tulajdonát képeznek, írják össze és foglalják le, hogy ez által a török birodalom területén kárt szenvedő belföldi kereskedők kárpótolhatók legyenek.² A pestvárosi tanács eleget tett a rendeletnek s 1737. december 10-én kelt jelentése kapcsán beterjesztette az összeírás eredményeit, amelyek élénk világot vetnek a törökországi kereskedelem akkori állapotára, nevezetesen az áruforgalomra.

Ez összeírások egyike a törökországi nagykereskedők átmenő árucikkeire vonatkozott s a következőket tartalmazta: Radovan Péternek 120 zsák gyapjúja volt 240 mázsa összsúlyban, melynek értéke mázsáinkint

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 1908.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 1908.

³ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 2039.

25 frt, összesen 1000 frt. Ezenfelül volt 76 zsák gyapotja egyenként 40 frt, összesen 3040 frt értékben. A Mihalovich Nicolából, Panajott Jánosból és Panajott Manoilóból álló kereskedelmi társaságnak volt 304 zsák török gyapjúja 1090 mázsa össz súlyban, melynek értéke mázsánként 25 frt, összesen 15.200 frt. Gavallának volt 40 zsák gyapotja, zsákonként 40 frt, összesen 1600 frt értékben. Michalovits Athanáznak volt 280 zsák gyapjúja 560 mázsa össz súlyban, melynek értéke mázsánként 25 frt, összesen 14.000 frt. Ezenfelül volt 26 zsák gyapotja, zsákonként 40 frt, összesen 1040 frt értékben, s végül 24 hordó viasza, hordónként 20 mázsa súlyban, ami mázsánként 45 frttal számítva, összesen 21.600 frtot tett ki. Somody Mihály berényi kereskedőnek volt 100 zsák gyapotja s Stoica Nicolának 347 mázsa gyapjúja.¹ A törökországi kereskedelem fő tárgyait tehát a gyapjú, gyapot és viasz képezték, amit további feldolgozás céljából nyugat felé szállítottak.

Bizonyítja ezt a pestvárosi tanácsnak a helytartótanács rendeletére 1736. február 21-én kelt jelentése is, melyben a törökországi kereskedők gyapotszállító kocsijai után szedett 15 krajcáros kövezetvám jogosságát vitatta a nevezett kereskedőkkel szemben. Hivatkoznak kövezetvám-szedési jogukra s kiemelik, hogy a vámot nem az érdekelt kereskedők fizetik meg, akiknek nincsenek is kocsijaik, hanem a bács megyei parasztok, kik az árucikkek fuvarozásával foglalkoznak (a rusticis, qui potissimum ex comitatu Bacsieni esse solerent). Elismerik, hogy e szállító kocsik nem szoktak betérni a városba, de a városon kívüli utakat is ők tartják fenn s így a vámszedés jogosult. Utfenntartási költségeiket azzal indokolják, hogy a Duna áradásai a városon kívüli utakat ismételtelen megrongálták s legutóbb is 7 kőhidat kellett építtetniök.²

Ugyanakkor egy másik összeírás is készült, mely a kiskereskedőket ölelte fel s a következő eredménnyel járt:

1. Janovics Györgynél volt 4 font (oka) hollandi kávé á 2 frt, 60 font mazsola á 50 dénár, 15 font mandula á 50 dénár, 30 font füge á 40 dénár, 5 font apró szőlő á 50 dénár, 50 font rizs á 25 dénár, 50 font olaj á 55 dénár, 3 köteg kordovánbőr á 15 frt, 5 köteg szattyánbőr á 4 frt 50, 10 db török nyeregtakaró á 3 frt, 6 db török pokróc á 1 frt 70, 3 font vörös és kék gyapot á 5 frt, 30 font gyapot á 75 dénár, 10 db vörös kendő á 2 frt, 15 pár török papucs á 40 dénár, 3 db török nyereg á 4 frt, 200 db citrom á 5 dénár, 100 db török pipa á 2 dénár, 300 db török kávéscésze á 6 dénár.

2. Manoli Demeternél volt 15 font hollandi kávé á 2 frt, 3 köteg kordovánbőr á 15 frt, 11 köteg szattyánbőr á 4 frt 50, 100 font olaj á 55 dénár, 20 font basadohány á 75 dénár, 100 font rizs á 25 dénár, 10 font fehér gyapot á 75 dénár, 25 font cukor á 40 dénár, 10 db török pokróc á 1 frt 70, 5 db török kantár á 1 frt 70, 6 pár török papucs á 40 dénár, 6 db veresjuska á 40 dénár, 6 font tömjén á 2 frt, 2 db török nyeregtakaró á 3 frt, 2 db rézből készült víztartó á 4 frt, 130 db tajtékpipa á 15 dénár, 60 font mazsola á 50 dénár.

3. Prevdicska Mihálnál volt 10 font hollandi kávé á 2 frt, 3 köteg kordovánbőr á 15 frt, 6 köteg szattyánbőr á 4 frt 50, 1 db török nyereg

¹ Pesti levéltár. Int. a. a. 2039.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 1991.

és 2 db kantár, 7 db török pokróc á 1 frt 70, 8 font fehér gyapotfonal á 2 frt, 2 db fehér abaposztó á 2 frt 26 $\frac{1}{2}$ dénár, 5 db török nyeregtakaró á 3 frt, 50 font faolaj á 55 dénár, 60 font mazsola á 50 dénár, 3 pár török papucs á 40 dénár, 15 font mandula á 50 dénár, 4 db török kendő á 2 frt, 14 font rizs á 25 dénár, 40 font aprószőlő á 50 dénár, 2 török kávéskanna á 85 dénár.

4. Demeter Kristófnál volt 5 font hollandi kávé á 2 frt, 60 font mazsola á 50 dénár, 50 font rizs á 25 dénár, 25 font füge á 40 dénár, 3 köteg kordovánbőr á 15 frt, 4 köteg szattyánbőr á 4 frt 50, 40 font barnadohány á 70 dénár, 6 db török nyeregtakaró á 3 frt, 10 db török kendő á 2 frt, 15 font gyapot á 75 dénár, 4 db fehér abaposztó á 2 frt 26 $\frac{1}{2}$ dénár, 2 db török lópokróc á 1 frt 70, 4 db damasztvászon á 2 frt, 56 db tajtékpipa á 15 dénár, 3 pár török papucs á 40 dénár.

4. Csodela Kristófnál volt 4 font hollandi kávé á 2 frt, 50 font mazsola á 50 dénár, 25 font rizs á 25 dénár, 6 font tömjén á 2 frt, 8 font faolaj á 75 dénár, 9 db török nyeregtakaró á 3 frt, 4 db török kendő á 2 frt, 31 $\frac{1}{2}$ font gyapotfonal á 2 frt, 4 db damasztvászon á 2 frt, 88 db tajtékpipa á 45 dénár, 4 köteg kordovánbőr á 15 frt, 11 $\frac{1}{2}$ köteg szattyánbőr á 4 frt 50, 2 pár török papucs á 40 dénár, 1 pár török pisztolytartó á 1 frt.

6. Csoadar Miklósnál volt 15 font török kávé á 3 frt, 5 font basadohány á 70 dénár, 100 font mazsola á 50 dénár, 6 font aprószőlő á 50 dénár, 200 font rizs á 25 dénár, 10 font füge á 40 dénár, 4 köteg kordovánbőr á 15 frt, 2 db karmazsinbőr á 5 frt, 16 köteg szattyánbőr á 4 frt 50, 8 font gyapotfonal á 2 frt, 5 db fehér abaposztó á 2 frt 26 $\frac{1}{2}$ dénár, 3 db török nyeregtakaró á 3 frt, 3 db török lópokróc á 1 frt 70, 200 font faolaj á 55 dénár, 10 font cukor á 40 dénár, 3 pár török papucs á 40 dénár, 5 db török kendő á 2 frt, 32 db tajtékpipa á 15 dénár, 1 db török kantár á 1 frt.

7. Achmed basánál volt 225 mázsa rizs á 11 frt.¹

Ez összeírás különösen azért érdekes, mert hű képet ad egy törökországi kereskedő árukészletéről. Megállapíthatjuk belőle, hogy a törökországi kereskedelem nem oszlott meg szakok szerint, hanem igazi vegyeskereskedés volt. De figyelemreméltó azért is, mert megismertet a törökországi kereskedelem összes árucikkeivel. Megállapíthatjuk belőle, hogy az élelmiszerek közül kávé, cukrot, mandulát, mazsolát, fűgét, citromot, rizst, olajat és aprószőlőt hoztak forgalomba; az iparcikkek közül pedig kikészített bőroket (kordovánt, szattyánt és karmazsint), gyapotárukat (nyers gyapotot, gyapotfonalakat és kendőket), pipákat, szőrből készült árukat (abaposztót és pokrócokat), lószerszámokat (nyerget, nyeregtakarót és kantárt), papucsot, damasztvásznat, rézből és porcellánból készült edényeket s végül tömjént tartottak raktáron. A törökországi árucikkek mértékegységét illetőleg figyelemreméltó, hogy a kikészített bőroket kötegenként, a faolajat pedig okánként számították. Az árakat illetőleg az élelmiszerek közül a legolcsóbb volt a rizs, fontonként 25 dénár, a fűgének és cukornak fontja egyaránt 40 dénár volt, fontonként 50 dénárba került a mandula, mazsola és aprószőlő. Legdrágább volt az élelmiszerek közül a kávé, fontonként 3 frt. Az iparcikkek közül a kikészített bőroknak lehetett nagy keletük, mert ezekből minden kereskedő aránylag sokat

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 2039.

tartott raktáron. Ugyancsak keresettek lehettek a törökországi lószerszámok is, mert ezek minden török kereskedő leltárában feltalálhatók.

A törökországi kereskedőket nem ejtette kétségbe áruik lefoglalása s mint jó kereskedőkhöz illik, csupán azon aggódtak, hogy a romlandó árucikkek, mint a citrom, mazsola stb. a lefoglalás tartama alatt tönkre fognak menni s így a tulajdonosok megkárosodnak. A pestvárosi tanács 1737. december 10-i felterjesztése értelmében azt kérték tehát a helytartótanáctól, engedné meg a romlandó árucikkek eladását, az eladott árucikkekért befolyó pénz hajlandók hatósági őrizetbe adni. A helytartótanács nem sietett a válasszal, a lefoglalt áruk romlásnak indultak s a pestvárosi tanács kénytelen volt 1738. január 28-án újból felírni a helytartótanácsához, hogy engedje meg a nevezett áruk eladását.

1738. március 26-án adta ki a helytartótanács azt a rendeletet, mely megengedte, hogy nem csupán a romlandó áruk, hanem a törökországi kereskedők egyéb lefoglalt áruai is eladhatók legyenek. Csupán azt köti ki határozottan, hogy az eladásból befolyt pénzek nem vihetők ki az országból. Ez úton a szigorú rendelet, mely kártérítésről kívánt gondoskodni a Törökországban megkárosítandó belföldi kereskedők számára, elvesztette jelentőségét, mert módot nyújtott az érdekelt kereskedőknek, hogy áruikon túladjanak. Nem volt olyan élénk a német kivitel Törökország felé, hogy ott nagyobb értékek lettek volna a háború alatt s így nem volt mit féltetni.

Ezt megelőzőleg 1738. január 28-án máris megjelent egy helytartótanácsi rendelet, mely kimondotta, hogy az 1737. október 13-i rendelet csak azokra a görög kereskedőkre vonatkozik, akik mindvégig megtartották törökországi honosságukat s a passzarovici szerződésben biztosított kedvezményekkel éltek; nem vonatkozik azonban azokra a görög kereskedőkre, kik a harmincadot rendesen megfizették s megtelepedési helyükön adóztak.¹ Kitétszik ez intézkedésből, hogy a tulajdonképeni cél nem az volt, amit 1737. október 13-án megjelöltek; hanem arra igyekeztek rászorítani a törökországi kereskedőket, hogy telepedjenek meg állandóan az országban s mint külföldi kereskedők ne élhessenek a passzarovici szerződésben biztosított vámkedvezménnyel.

A török háború alkalmából 1738. december 30-án azt is elrendelte a helytartótanács, hogy azokat a törökországi kereskedőket, akik nem telepedtek meg állandóan az országban, hanem a passzarovici kereskedelmi szerződés értelmében 3 százalékos kedvezményes vám lefizetése ellenében hozták be árucikkeiket, 14 napon belül utasítsák ki s kötelezzék őket, hogy újabb 14 napon belül hagyják el az ország területét, ellenkező esetben mint ellenséges alattvalókkal fognak velük bánni.² E szigorú rendelet ellen a pesti török kereskedők 1739. február 20-án a pestvárosi tanácshoz folyamodtak s folyamodványukban arra hivatkoztak, hogy Belgrádban, Kecskeméten és Tokajban is laknak török kereskedők, kik adófizetés ellenében szabadon kereskednek. Jelenlegi pesti tartózkodásukat azzal indokolták, hogy az ország déli részében pestisjárvány dühöng, követeléseiket nem tudják behajtani s a hadseregnek élelmiszereket szál-

¹ Pestvárosi levéltár. Intim. a. a. 2039.

² Pesti levéltár. Int. a. a. 2096.

litanak. A pestvárosi tanács ennek ellenére összeíratta az érdekelteket s a következőket mutatta ki: Filachtum Tamás, Kestic Pacua, Emanuel Arzén, Toma, Timo Pál, Nicola János, Micso Demeter, Koszta Jano, Manolovics János, Achmed basa, Athanáz János, Luka Konstantin, Trandofill, Lujó János, Hacsiman Tódor, Kristóf Sztojan, Rusa János, Boldu Athanáz, Nasto János, Timo Hadzsi, Stajo Nicola, Hadzsi Demeter és Konstantin György.

Ezek érdekében a pestvárosi tanács felterjesztést intézett a helytartótanácshoz, amely azonban a kitiltó rendeletet a felhozottak ellenére is fenntartotta.¹

Hogy mennyire igazuk volt a török kereskedőknek, mikor hadseregszállításaikra hivatkoztak, az kitűnik az érdekükben kiadott katonai rendeletekből. Így 1738. február 11-én a haditanács felhatalmazta Giorgio János Sándor török kereskedőt, hogy Pesten elraktározott törökországi áruit Bécsbe szállíthassa. 1738. március 18-án gróf Jörger Ferenc budai várparancsnok engedte meg, hogy Banaghotti Danovics Pesten lefoglalt áruit Bécsbe szállíthassa. 1738. május 11-én végül az udvari kamara engedte meg Stojko és Nicola macedóniai kereskedőknek, hogy Pesten elraktározott 344 mázsa és 58 fontnyi mosott gyapjújukat, amit még a török háború kitörése előtt hoztak be az országba, Bécsbe szállíthassák.² Bécs érdekeit tehát nem engedték megsérteni, ezért hajlandók voltak az általános rendelkezésektől is eltérni.

Az 1741. évi országgyűlés 24. törvénycikke részletesen szabályozta a törökországi kereskedők jogosítványait s megállapította, hogy amennyiben „a török uralomnak nem alattvalói, hanem feleségeikkel s családjaikkal Magyarországon laknak” szabadon kereskedhetnek; amennyiben azonban „a török hatalomnak alattvalói, minden más kereskedéstől, mint amely a törökökkel kötött kereskedelmi szerződés által megengedtetik, minden módon eltiltassanak”. Ez országgyűlési törvényre hivatkozott az 1741. február 28-i helytartótanácsi rendelet, mikor a törökországi alattvalókat a felsőmagyarországi kereskedők kívánságára eltiltotta a borkereskedéstől és iparüzéstől s e rendelet végrehajtására a pestvárosi tanácsot is utasította.³

A törökországi kereskedők helyzete állandóan rosszabb lett, mert folyton szigorúbb rendszabályokat hoztak ellenük. Egy 1746. július 2-án kelt helytartótanácsi rendelet már arról tesz tanuságot, hogy nem volt elég a hűségesküt letenniök, hogy az ország területén belül szabadon kereskedhessenek: *családjukat is be kellett telepíteniök, hogy a belföldi kereskedőkkel egyenjogúak lehessenek.*⁴ Ez a rendelet lényegesen rontott a törökországi kereskedők helyzetén, mert családjaik letelepítésénél legjobb segítőtársaikat vesztették el Törökországban, mi által az árubeszerzés rendkívül nehezzé lett számukra. Az árubeszerzés t. i. fáradságos munka volt, amit természetszerűen ott lakó családjuk végzett el helyettük: az ő gondjukat a beszerzett áruk elszállítása és értékesítése képezte. Amikor aztán családjukat el kellett hozniok, hogy a hatóságok zaklatásaitól meg-

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 2082.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 2039.

³ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3277.

⁴ Pesti levéltár. Intim, a. a. 2039.

szabadulhassanak s a belföldi kereskedőkkel felvehessék a versenyt: törökországi összeköttetések megbénultak, nehezebbé lett számukra az árubeszerezés s a kivitt áruk is a nyakukon maradtak. Mindezek oda vezettek, hogy a törökországi kereskedelem fokról-fokra hanyatlott s a belföldi kereskedők kiváltságos helyzetét a verseny nem fenyegette többé.

A pesti kereskedők 1750-ben folyamodványt adtak be a helytartótanácshoz, melyben elpanaszolták, hogy a pestvárosi tanácstól már kérték a törökországi kereskedők jogosítványainak korlátozását, kedvező végzéseket is kaptak, a végzések végrehajtása azonban mindeddig késett, állandóan újabb jövevények özönlenek be a városba, akik a piacon boltokat tartanak s úgy a piacon, mint a piacon kívül is szabadon kereskednek.¹ Elpanaszolták, hogy a törökországi kereskedők száma már meghaladja a helybeliekét, minek következtében a helybeliek tönkremennek s alig múlik el esztendő, hogy valamelyik csődbe ne jusson. 20 bekebelezett kereskedő közül csak 2—3 jobbmódú van, kik még a régi jobb időkben nyitották meg üzletüket, a többi alig tud annyit keresni, amennyi családjá fenntartásához szükséges. A bécsi kereskedőknél nincs hitelük, s kénytelenek feleségeik hozományát elzálogosítani, hogy üzletüket fenntarthassák. Kiváltságaik értelmében Pesten csupán bekebelezett kereskedőnek szabad üzletet folytatni s ezzel szemben a görögök a korlátozó intézkedések mellőzésével bécsi árukkal is kereskednek, a törökországi árukat pedig alla minuta árusítják. A pestvárosi tanács bezáratta boltjaikat, lefoglaltatta áruikat, 3 arany bírságot vetett ki rájuk, de mindez eredménytelen maradt, mert boltjaikat újból megnyitották s ismét nagyobb számban költöztek be a városba. 24 görög kereskedő van a városban, minthogy azonban mindegyiknek 3—4 társa is van, a kis város görög kereskedőinek a számát százra lehet becsülni.² Ezek a görög kereskedők családjukat künn hagyták Törökországban s a mikor megszédtek magukat, ők is visszaköltöznek. Kérve-kérik tehát a helytartótanácsot, hogy zárassa be az összes görög kereskedők boltjait, tiltsa el őket a kereskedéstől s csupán az esetben adja meg nekik a kereskedői jogosítványt, ha családjukat is behozzák. A pesti kereskedők e kívánsága, amint láttuk, nem volt új, a gyakorlatban már meg volt valósítva az elv s ez volt egyik eszköze a törökországi kereskedelem tönkretételének.

A helytartótanács 1750. augusztus 16-án kelt rendeletére a pesti tanács 1750. december 30-án jelentést tett az ügyről. Előadta, hogy ez ideig nem igazolták előtte, hogy a városban letelepedett törökországi kereskedők belföldi árucikkekkel, vagy a városban ideiglenesen letett bécsi árukkal kereskedést folytattak volna,³ Azt elismerik, hogy a tiltó rendeletekkel szemben lassanként újból divatba hozták a kicsinybeni árusítást, ennek azonban megvannak az okai. Nevezetesen 1. a helybeli kereskedők drá-

¹ Fornices in publico foro tenere, quaestum tum in foro, tum in privatis domibus exercere, sed et nullum discrimen respectu mercium seu Turcicorum, seu Viennensium ponere liberrime praesumant. Pesti levéltár. Intim. a. a. 3533.

² Uno verbo Graeci quaestores sunt hic ultra 24, et quilibet horum duos, tres et quatuor etiam compagnistas habet, adeoque praeter propter 100 Graeci in hac tam exigua civitate vivunt. Intim. a. a. 3533.

³ Multo minus per civicos huius mercatores coram nobis comprobatum extiterit Graecos hic commorantes Viennenses merces, quas subinde hic ad tempus deponunt, in hac civitate vendidisse. Pestvárosi levéltár. Intim. a. a. 3533.

gáiban adják el az árucikkeket, mint a törökországiak. Ez utóbbiaknál t. i. egy citrom ára 3 krajcár, míg a helybeliek 12 krajcárt is elkérnek darabjéért s ezért a lakosság csak a görögöknél vásárol. 2. Számos görög kereskedő több mint 20 év óta lakik a városban, adót fizet s így a kereskedelmet korlátozó intézkedések reájuk nem vonatkozathatók. Végül 3. egész sereg olyan város van, ahol a törökországi kereskedők szabadon kereskednek. Így Komárom, Korpona, Buda és Újvidék sz. kir. városok, a jász-kun kerület egész területe, Érsekujvár, Miskolc, Szolnok, Tokaj, Arad, Temesvár, Ráckeve és a hajdú városok, végül Tata, Pápa, Gyarmat, Szalkszentmárton, Vác, Kecskemét, Nagykőrös, Gödöllő, Hatvan, Gyöngyös, Eger, Diószeg, Kóka, Kalocsa, Solt, Földvár, Csongrád, Mindszent, Szentes, Baja, Ozora, Csobánc, Kapuvár stb. földesúri hatóság alatt álló helyek. Jelentésüket azzal rekesztik be, hogy, ha a földesurak megengedik a szabad kereskedést a görögöknek, ők sem korlátozhatják.

Az 1750. december 30-án kelt jelentéssel kapcsolatosan a pestvárosi tanács kimutatást készített azon pestvidéki görög kereskedőkről, akik családjukat nem hozták be az országba s mégis szabadon kereskedhettek mindenféle árukkal.¹ A kimutatás szerint Érsekujváron 2, Komáromban 4, Vácott 10, Balassagyarmaton 6, Szécsényben 2, Korponán 6, Egerben 19, Miskolcon 19, Szolnokon 2, Gyöngyösön 34, Kókán 2, Gödöllőn 2, Cegléden 2, Kőrösön 2, Kecskeméten 18, Jászberényben 3, Földváron 3, Újvidéken 26, Baján 6, Budán 10 (a Tabánban), Tatán 3, Szentesen 2, Diószeghen 100, Tokajban 200 ilyen törökországi kereskedő lakott. Elég szép szám volt ez s a pestvárosi tanács teljes joggal hivatkozhatott példájukra, mert attól kellett tartania, hogy erősebb rendszabályok alkalmazásával a helybeli kereskedelmet fogja tönkretenni. Figyelemreméltó e felsorolás azért is, mert megismerjük belőle a törökországi kereskedők elterjedését Magyarországon a XVIII. század közepén s megállapíthatjuk, hogy az ország minden részében olyan szép számmal voltak képviselve, hogy a német kereskedőkkel szemben valósággal túlsúlyban voltak.

A törökországi kereskedők minden eszközt megragadtak arra, hogy a kereskedésüket korlátozó intézkedéseket megszüntessék. Erre vezethető vissza a kormányhatóságok 1752. évi előterjesztése az uralkodóhoz, hogy a törökországi görög kereskedőknek meghatározandó évi átalányösszeg lefizetése ellenében engedjék meg a szabad kereskedés.² Az előterjesztést az uralkodó nem fogadta el s a helytartótanács 1752. július 17-iki rendeletében kimondotta, hogy csakis törökországi árukkal és pedig vásárok alkalmával kicsinyben is, vásárokon kívül csak nagyban kereskedhetnek. E rendelet végrehajtása ellen a pesti török kereskedők (türkische Unterthanen und Handelsleuth allhier) 1753. február 20-án felfolyamodtak a városi tanácshoz s azt kérték, hogy legalább törökországi árukkal kereskedhessenek kicsinyben is.³ Azt állítják, hogy a városi tanács rosszul értel-

¹ Specificatio derjenigen krüchischen Kaufleuthen, welche in Tyrkay verhayrathet und umb Pesther Revier ihre Handlung haben und sowohl mit Wienerischen Wahren als türkischen handeln. Pesti levéltár. Intim. a. a. 3533.

² Ut Graecis quaestoribus Turcicae dominatui subiectis quaestus cum omnis generis mercibus in et extra tempus etiam nundinarum publicarum erga quempiam eatenus annue pendendum census telonialem libere exercendus concederetur.

³ Intim. a. a. 3533.

mezte a helytartótanácsi tiltó rendeletet, mert az csupán a bécsi árukkal való kereskedésre vonatkozik. Hivatkoznak a karlovici békekötés 14. pontjára, mely *reciprocum commerciumot* biztosít s nem tesz különbséget *alla minuta* és *alla in grosso* kereskedés között. Ez a békekötés szerintük azokra is vonatkozik, kik 30 év óta az országban lagnak s itt adóznak. Hivatkoznak a passzarovici békekötés 13. pontjára s az 1718. július 29-én kötött kereskedelmi szerződésre, mely felhatalmazta őket, hogy mindenhol szabadon kereskedhessenek. Hivatkoznak végül a belgrádi béke 11. pontjára, mely „*more hucusque usitato*“ engedélyezi a kereskedést. E szerződések alapján, *de jure naturae et gentium* s végül az 1715. évi dekrétum 77. cikke értelmében is szabad kereskedelmet folytathatnak s a helytartótanács mégis korlátozni kívánja jogosítványait. Legalább törökországi árukra követelik a szabad kereskedelmet s kötelezik magukat, hogy bécsi árukkal egyáltalán nem fognak kereskedni.

A városi tanács természetesen nem segíthetett rajtuk s nem is tett előterjesztést az érdekükben, hanem 1753. március 3-i határozatában kimondotta, hogy a felsőbb rendeletek értelmezése nem tartozik reá s így minden kihágás után büntetést fog kivetni a török kereskedőkre.

Ez intézkedés azonban nem akadályozta meg, hogy a kicsinybeni kereskedés újból meg ne induljon s erre a pesti kereskedők 1753-ban azt kérték a helytartótanáctól, hogy Pest vármegye példájára zárassa be a pesti görög kereskedők boltjait. A helytartótanács 1753. február 8-án jelentést kért az ügyről s a városi tanács 1753. március 8-án jelenti, hogy megtiltotta a kicsinybeni kereskedést s a rendelet ellen vétőket megbírságolta. A boltbezárásra sem a törvényben, sem a rendeletekben nem talált alapot s határozott utasítást kért a helytartótanáctól. Ezt az utasítást azonban nem kapta meg s a helytartótanács 1753. március 15-én csak általánosságban ismétli meg tiltó rendelkezését.¹

A polgárjog megszerzése sem biztosította a görög kereskedőket abban, hogy foglalkozásukat szabadon gyakorolhassák, mert 1753. május 2-án a pesti tanács eltiltotta Popovics Mihály helybeli kereskedőt a bécsi áruk kicsinybeni eladásától, s mint helybeli polgárnak a kicsinybeni eladást csupán török árukban engedte meg. E sérelmes határozat ellen Popovics Mihály az uralkodóhoz fordult orvoslásért s folyamodványában rámutatott, hogy 1733-ban költözött Pestre, a bécsi és török árukkal kereskedő Csoadar Mihálynál tanult, 1740-ben a nevezett társa lett s 1750 óta önálló üzletet folytat. 1753. február 15-én polgárjogot szerzett, hogy kereskedői szabadságát biztosítsa s Moscopolisból Pestre hozatta atyját és testvéreit. Hivatkozik rá, hogy bécsi áruit első kézből szerzi be s nem követi a pesti kereskedők azon szokását, hogy az óbudai zsidók útján vásárolnak, ami az árakat jelentősen megrágítja.²

Ez érvek hatása alatt a helytartótanács 1753. június 28-án elrendelte, hogy a nevezett kereskedői szabadságát ne korlátozzák. A pesti kereskedők nem engedelmessé váltak a rendeletnek, miért is a pesti tanács veze-

¹ Intim. a. a. 3533.

² *Ego merces meas Vienna, adeque a prima quasi manu aferam, mercatores vero Pestienses fere omnes a Vetero-Budensibus judeis sicque manu tertia merces suas coementes enormem caristiam causerunt. Pestvárosi levár. Int. a. a. 3514.*

tőiket bebörtönöztette s amikor a nádor rendeletére visszanyerték szabadságukat, kénytelenek voltak Popovics Mihály kívánságait teljesíteni.

Popovics Mihály nem sokáig gyakorolta kereskedői jogát, mert 1756. április 6-án ellentétek támadtak közte és testvére, Popovics Péter között, kit társul vett maga mellé oly módon, hogy az árukészlet felét készpénzen megváltotta tőle. Nehogy a helybeli görög kereskedők száma ily módon ismét emelkedjék, a pesti kereskedők csupán az esetben voltak hajlandók Popovics Pétert a társulatba felvenni, ha Popovics Mihály kereskedői jogáról lemond. A megindított perből kiderült, hogy Popovics Mihály a kereskedői jogot is eladta testvérének s így a pesti kereskedők álláspontja igazolva volt, amit 1757. február 28-án a helytartótanács is jóváhagyott.¹

1753. folyamán még egy ízben gyűlt meg a baja a pesti tanácsnak a görög kereskedőkkel. Az ujvidéki városi tanács ugyanis Pestvármegye azon vándja ellenében, hogy a görög kereskedők kereskedési szabadságát nem korlátozza a felsőbb rendeletek értelmében, Pest városát is belevonta a vitába. Elsősorban természetesen visszautasította a vádat, de azután Pest város példájára hivatkozott, amely hasonlóképen jár el s ha Ujvidéken Pest városával ellenkező gyakorlatot léptetnének életbe, akkor a város kereskedelme elpusztulna.

E vádra a helytartótanács 1753. június 28-án védekezésre szólította fel a pestvárosi tanácsot, amely augusztus 11-én kelt felterjesztésében szintén tagadta a terhére felhozott mulasztást s bizonyosságul bemutatta a városi vásárbiztos 1753. július 11-én kelt jelentését, melyben a pesti görög kereskedők boltjaiban tarott vizsgálatról számolt be. E jelentés szerint tiltott, vagyis nem török eredetű árukat találtak a következő görög kereskedőknél: Kriszto Kristófnál árpakását (schwabische Gerstl) és faolajat; Demeter Nasztónál cukrot, lengyel vásznat, itatós papirt, fésűket (Kampl), ingeket és gatyákat, pisztolyokat és posztót; Argir Mihálnál árpakását, borsot, cukrot, fésűket, papirt, faolajat és hollandi kávé; Koszta Jánosnál faolajat, citromot, árpakását és borsot; Szider Mihálnál cukrot, borsot, papirt, árpakását, cérnát, fésűket, faolajat, hollandi kávé, lőport, serétet, stájer szallagokat és fűszert; Demeter Tamásnál cukrot, árpakását és faolajat; Vissne Nasztónál és Csoadar Mihálnál árpakását; Vaszilovics Tamásnál cukrot, tőkehalat, árpakását, ként, borsot, serétet, aprószöllőt (Kobeben), teát, rézgálicot és cérnát. A jelentésttevő nem bizonyosodott meg arról, hogy a jelzett árucikkeket forgalomba hozták s a vádlottak azzal védekeztek, hogy ezek régibb időből fennmaradt áruk, amelyeket nem tudtak eladni.

Az eset legérdekesebb momentuma az volt, hogy a pestvárosi tanács felpanaszolta azt a rengeteg kellemetlenséget, melyet a görög kereskedők miatt el kellett szenvednie, s ismételten olyan rendszabályok életbeléptetését kérte, melyek a görög kereskedők visszaéléseit lehetetlenné teszik a jövőre.²

1754. július 24-én a helytartótanács elrendelte a törökországi kereskedők összeírását üzleti alkalmazottaikkal egyetemben. Az összeírást a

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3636.

² Nos autem propria autoritate hoc in passu nihil agere audemus, cum respectu Turcicorum subditorum per se jam sat superque apud augustam aulam pro nobis odiosa ad agendum habuerimus. Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3533.

pestvárosi tanács végrehajtotta s 1754. szeptember 14-én kelt jelentése kapcsán felterjesztette a helytartótanácsához.¹ Az összeírás külön tüntette fel a boltot tartó s a bolt nélküli törökországi kereskedőket. A felsorolt nevekből arra kell következtetnünk, hogy a szerb nemzetiségűek túlsúlyban voltak s a görög elnevezésnek inkább vallásuk alapján tarthatnak számot. Megállapíthatjuk továbbá, hogy a legtöbb görög kereskedő társas üzletet folytatott s az üzlettársak többnyire a családtagok sorából kerültek ki. A társas üzlet egyik előnye az volt, hogy a család számára biztosította a kereskedési jogot, ha a tulajdonos meghalt. De a társas üzlet adta meg a módot a görög kereskedők elszaporodására is, mert csak el kellett válni egymástól az üzlettársaknak, hogy új üzleteket alapíthassanak. Végül arra voltak kiválóan alkalmasak a társas üzletek, hogy ugyanazon időben különböző vásárookra vihették az árukat s az új készletek beszerzése is úgy ment a legkönnyebben, ha az üzlettulajdonosok maguk jártak utána s nem másodkézből vásároltak.

A görög üzleteknek tehát társas jellegük nagy erőt kölcsönzött s természetesnek fogjuk találni, ha a helytartótanács különös figyelmet szentelt e kérdéseknek.

A helytartótanács 1755. március 4-én rendeletet intézett Pest városához, melyben meghagyta, hogy a törökországi eredetű görög kereskedők üzlettársait irassa össze. A pestvárosi tanács végrehajtotta a rendeletet s 1755. szeptember 8-án a következőket jelentette:

Popovics György Georgovics Jánossal együtt kereskedik, török földön nincs társuk.

Zophieli Mihály Theodorovics Jánossal együtt kereskedik, török földön pedig Haggi Demeter a társuk.

Szlavoj György a testvérével, Szlavoj Tódorral együtt kereskedik, török földön pedig Dimo Tyiro a társuk.

Kyran Mihály társa török földön a nagybátyja Kyran György.

Pontika György és Konstantin a testvérével, Pontika Miklóssal együtt kereskednek.

Turnaj Konstantin hasonnevű fiával együtt kereskedik, aki állandóan Lipsésben tartózkodik.

Hadsi Tódor társa török földön Lázár.

Vasili Athanáz társa Turnovics Anasztáz.

Scerpeta János Koszta Jánossal és Csacsá Ádámmal együtt kereskedik.

Vissne Naszto Gyra Mihállal együtt kereskedik, törökországi társuk Goga Jankó.

Szider Dimo a testvérével, Mihállal együtt kereskedik, aki pesti polgár.

Dimitri Manoli Popin Péter helybeli kereskedővel együtt kereskedik.

Popovics György társa Gyossa Jankó.

Csoadar Miklós Nicolics Athanázzal együtt kereskedik, törökországi társuk Csoadar Péter.

Priba György a testvérével, Priba Demeterrel együtt kereskedik.

Amint a felsorolásból láthatjuk, sok görög kereskedőnek volt Törökországban lakó üzlettársa s a kinek társa nem volt, annál a családtagok

¹ Pesti levéltár. Intim. a. a. 3548.

pótolták a hiányt. Üzlettárs nélküli kereskedőknek vannak bejelentve: Constantin György, Manno Drpko, Demeter János, Avranitz Risto, Dimitrovics Stojan, Keptenár Tamás Demeter, Argir Mihály Miklós, Koszta Panajot, Alexi Jankó, Moszkó Kristo és Kocs Athanáz.¹

Hogy a törökországi üzlettársakat nélkülöző magyarországi görög kereskedők üzleti életében valósággal nagy szerepet vittek a családtagok, azt abból a szívos harcból láthatjuk, melyet a magyarországi német kereskedők folytattak, hogy a török földön hagyott családtagok behozását kierőszakolják s ezzel a görög kereskedelem gyökereit elvágják.

A törökországi kereskedők kereskedelmi tevékenységének középpontját a vásárok képezték, amikor a kicsinybeni árusítás törvényesen is meg volt engedve számukra s így érdekükben állott, hogy ezt az alkalmat a lehető legteljesebben kihasználják. Ha vásárokon kívül szívesen keresték fel a fogyasztók a törökországi kereskedők boltjait, annál szívesebben tették ezt a vásárok alatt, amikor nem kellett dugva árusítaniok s így még teljesebben érvényesült olcsóságuk, amiről a vásárokon kívül ismertek voltak. E körülmények eléggé megmagyarázzák azt a szívósságot, mellyel a görögök megszokott vásárhelyeikhez ragaszkodtak s onnan minden idegent távoltartani törekedtek. 1755. elején is panaszt emeltek a pesti görögök (compagnia Graecorum et Turcarum actu Pestini quaestum exercentium), hogy Petrovics István és Antal pesti rácok elhagyták a pesti polgárok közötti vásárhelyüket s közéjük telepedtek azon a címen, hogy Popovics György vásárhelyét megvették.² A helytartótanács 1755. augusztus 14-én Petrovicséknak ad igazat, de a görögök nem tágítanak s 1756. május 31-én a helytartótanács a görögök javára döntött azon indoklással, hogy a Popovicsok egyike pesti polgár, tehát a polgárok sorában van helye. Végül azonban mégis a görögök között maradt Petrovics, mert a helytartótanács is belátta, hogy mint török árukkal kereskedőnek a törökországi kereskedők között van a helye.

Hogy mennyire ragaszkodtak a görögök megszokott vásárhelyükhöz, azt 1775. évi felfolyamodásukból is láthatjuk, melyben a Váci kapu előtti vásárhelyüket kérik vissza, amelyet a pesti tanács az 1774. évi lipótnapi vásárkor idegen kereskedőknek adott át. Indokolásul felhozták, hogy helyük elvesztéséből sok káruk támadt, mert a vásárlóközönség nem tudta őket megtalálni s követeléseiket nem volt alkalmuk behajtani. A helytartótanács a pestvárosi tanács érvei ellenére elfogadja a görög kereskedők álláspontját s 1775. július 27-én kelt rendeletével visszaadja régi helyüket.³

A pesti görög kereskedők kereskedői tevékenységének élénkségét azon vita is tanúsítja, melyet a pesti hajósok folytattak a görög kereskedők árufuvarozásának elnyeréséért. A vita özv. Dietl Magdolna 1735. október 29-iki beadványával kezdődött, aki felpanaszolta, hogy Obermann Miklós Czompó nevű tolmácsa útján a görög kereskedők árufuvarozását lefoglalta.

A vita anyagát teljes egészében tárja elénk a görög kereskedők 1756. évi felségfolyamodványa, amelyből kitünik, hogy valósággal Obermann

¹ Pesti levéltár. Intim. a. a. 3548.

² Pesti levéltár. Intim. a. a. 3572.

³ Pesti levéltár. Intim. a. a. 5113.

Miklós volt a hajósuk s minthogy a pesti tanács azt követelte tőlük, hogy a többi hajósokkal is fuvaroztassanak, Soroksárra tették át kereskedelmi központjukat, ahol Obermann Miklós a földesurnak fizetett 200 frt partbér ellenében szabadon gyakorolhatta mesteriségét. Ez úton Pest városa erősen megkárosodott, mert a görög kereskedelem eltávozásával megcsappant a legelőbérből és kövezetvából származó jövedelem. Megváltoztatta tehát a helybeli hajósok érdekében elfoglalt álláspontját, sőt a dunai rakparton kőből épült boltozott raktárt is emeltetett az árúk befogadására, ami a görög kereskedők érdekeinek nagyon is megfelelt, s szép jövedelmet hajtott a városnak. Özvegy Dietl Magdolna sürgetésére utóbb ismét visszatért régebbi álláspontjához, amit a görög kereskedők nem voltak hajlandók elfogadni s készebbek voltak Soroksárra visszatérni. A pesti hajósok különben sem voltak alkalmasak szerintük az áru fuvarozás lebonyolítására, mert nem volt elég hajójuk s felszerelésük is hiányos volt. A helytartótanács az érvek hatása alatt 1756. március 22-én megengedte a szabad hajósválasztást, de az összes hajótulajdonosokat kötelezte, hogy jövedelmük egy részét a céhnek adják át.

1768-ban újból fellángolt a vita, amikor is a pesti hajósok Obermann Miklós veje, Vranno Kristóf György ellen emeltek panaszt a görög áru fuvarozás lefoglalása miatt. A helytartótanács rendeletére a pestvárosi tanács 1768. augusztus 14-én azt válaszolta, hogy nem vállalkozik a görög kereskedők szabadságának korlátozására, mert ez azzal fenyeget, hogy elhagyják a várost s így a helytartótanács 1768. szeptember 1-én úgy oldja meg a kérdést, hogy Vranno Györgyöt a céhbe való belépésre kötelezi.

Ezt megelőzőleg Vranno György 1768. július 30-i beadványában előadta, hogy a gazdagságáról előadott vádak alaptalanok, mert feleségének van ugyan háza s neki is van a Dunaparton egy kunyhója, de más vagyona nincs. Ezzel szemben Hupff János hajósnak sokkal értékesebb háza van, kocsmát tart s borral kereskedik s ezért nem sokat törődik a mesteriségével. Ezzel szemben a pesti hajósok azzal védekeztek, hogy más mesteréggel azért kénytelenek foglalkozni, mert a hajózásból nem tudják az adójukat megfizetni.

Vranno György 1767. évi beadványából megtudjuk, hogy börtönnel akarták a céhbe való belépésre kényszeríteni s csupán Grassalkovich közbenjárására szabadult ki. Megtudjuk továbbá, hogy 1756-tól 1763-ig a kincstárnak is fuvarozott gabonát, amire a többi pesti hajós nem volt hajlandó vállalkozni. Ezt könnyen meg is tehette, mert a pestvárosi tanács 1768. szeptember 24-i jelentése szerint 10 hajója volt, míg a többiek alig rendelkeztek 1—2 hajóval.

A tanács ez alkalommal a Vranno György pártjára állott s 1767. március 8-i jelentésében a pesti hajósok panaszait alaptalanoknak jelentette ki.

1775-ben még egyszer fellángolt a vita, de ez alkalommal már nem járt eredménnyel.¹

1759. július 23-án a helytartótanács, megújítva 1751. november 24-i és 1752. július 17-i rendeleteit, elrendelte, hogy a törökországi kereskedőknek (görögöknek, örményeknek és szerbeknek) csak törökországi árucikkekkkel és pedig vásárokon kicsinyben is, vásárokon kívül csak nagyban

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4381.

engedjék meg a kereskedést.¹ Amint e rendeletet a pestvárosi tanács végrehajtotta, a pesti görög kereskedők máris beadvánnyal fordultak hozzá, hogy engedje meg nekik az eddigi gyakorlat szerint a kicsinybeni kereskedést. Hivatkoztak rá, hogy keresztények, már 20—30 év óta Pesten laknak, állandóan hozzájárulnak a közterhek viseléséhez s az elmúlt háború alkalmával jelentős mennyiségű önkéntes hadisegélyt adtak. Hivatkoznak rá, hogy keresetüket Pesten élük fel s nem élnek a többi görög kereskedőhöz hasonlóan vándor életet.² Hivatkoznak végül arra, hogy már a belgrádi béke előtt is kicsinyben kereskedtek s a belgrádi béke meghagyta őket addigi jogaikban. A pesti tanács a beadványra 1759. szeptember 25-én kedvezőtlen végzést hozott s indokolásul a helytartótanács rendeletére hivatkozott, mely a kicsinybeni kereskedést megtiltotta. Ez alkalommal nem sikerült azonban a kellemetlenséget elkerülni, mert a görögök nem nyugodtak meg a végzésben, felfolyamodással éltek s ennek kapcsán a tanács végzését a helytartótanács rosszalta.

1759. október 27-én ugyanis a helytartótanács jelentést kért a pesti tanácstól, hogy a felfolyamodó görög kereskedők letették-e a hűségesküt, családjukat elhozták-e Törökországból s milyen árucikkkel kereskednek? Igazoló jelentést kért továbbá arról, hogy a tanács milyen alapon hozta az elutasító végzést s felhívja a törvények és rendeletek megtartására. A pesti tanácsot nagyon meglephette ez az oknélküli megrovás s 1759. december 20-án terjedelmes jelentésben számolt be az ügyről. Jelenti, hogy a görög kereskedők nem tették le a hűségesküt, tehát még mindig török alattvalók. Egyetlen egy hozta el Törökországból a feleségét, a többi 6 nőtlen. Jelenti továbbá, hogy a felfolyamodó görögök bécsi, magyar, lipcei és török árukkal kereskednek, amint ez Tokajban, Miskolcon, Aradon, Szolnokon, Egerben, Gyöngyösön, Kecskeméten, Kőrösön, Vácott s csaknem minden pestmegyei községben szokásos. A tanács igyekezett a kicsinybeni kereskedést megszüntetni, de nem állottak rendelkezésére megfelelő eszközök, mert a boltok bezárását nem merte elrendelni. Jelenti végül, hogy a kifogásolt elutasító határozatot olyan értelemben módosította, hogy a helytartótanács 1759. július 23-i rendeletére hivatkozva a tiltó rendelkezést fenntartotta.³

A helytartótanács 1760. május 2-án kelt rendeletére a pestvárosi tanács 1760. május 7-én összeírta azon pesti görög kereskedőket, kik török alattvalók maradtak s kicsinyben kereskedtek. Ezek névsora a következő volt: Manoli Athanáz, Demeter István, Koszta Jano, Argir Mihály, Peter Jovan és Keptenár Tamás, Demeter Miklós, Vissnye Naszto, Manno Miklós, Koszta Panajott, Popovics György, Csoadar Antal, Alexi Janko, Kocsy Athanáz és Popovics Sámuel, kik közül az utóbbi letette a hűségesküt s kereskedői jogát helybeli polgártól vette meg.⁴

1761. június 3-án a pestvárosi kereskedők beadvánnyal fordultak

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3715.

² Quantum non hinc inde migrando, ast continuam stationem hic tenendo exerceamus, et quod titulo lucri acceperimus, hic consumamus, adeoque aliis Turcicis subditis quaestum hinc inde migrando exercentibus similes haberi nequeamus. Pesti levéltár. Int. a. a. 3761.

³ Pesti levéltár. Intim. a. a. 3761.

⁴ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3761.

a tanácshoz, melyben nem csupán a görögök és örmények, hanem az óbudai zsidók ellen is panaszt emeltek, hogy kiváltságaik ellenére minden jövevény szabadon megtelepedhetik a városban, boltot nyit s kereskedést folytat, miáltal károkat szenvednek. Ámbár a pestvárosi tanács ismételten megtiltotta nekik a kicsinybeni kereskedést, nem vették figyelembe a tiltó rendeleteket. Szabadon kereskednek az óbudai zsidók, a kecskeméti görögök pedig Juhász és Kiriak cégére alatt nyitottak boltot. A pestvárosi tanács e beadványra azzal felelt, hogy utalt a helytartótanácsal folytatott tárgyalásaira s biztosította őket, hogy újabb bolt nyitását nem fogja megengedni.¹

A helybeli kereskedők erre 1761. július 10-én egyenesen a helytartótanácshoz fordultak panaszukkal s előadták, hogy az ország központjában a görög kereskedők száma állandóan szaporodik s boltjaikkal az egész várost elárasztották már. Ennek hatása alatt az óbudai zsidók is felbátorodtak s becsempészett áruikkal kicsinyben kereskednek, minek következtében a helybeli kereskedők naponként már alig tudnak 4—5 forint értékű árut eladni. Hivatkoznak a budai és székesfehérvári kereskedők kedvezőbb helyzetére s védelmet kérnek a betolakodókkal szemben. E panaszos beadványt a helytartótanács leküldötte a pestvárosi tanácshoz, amely 1761. augusztus 5-én azt jelentette, hogy a török alattvalókat eltiltotta a kicsinybeni kereskedéstől, a titkon házaló kereskedőknek pedig egyáltalán megtiltotta a kereskedést. Ismételten felveti azonban azt a kérdést, hogy milyen megtorlást alkalmazzon azok ellen, akik tiltó rendeletét nem tartják be? A görög kereskedők boltjait nem zárathatják be, mert nagyban joguk van kereskedést folytatni s az 1715. évi decretum 99. pontja is engedélyt adott nekik a kereskedésre.² E beadványra a pestvárosi tanács nem kapott választ s így a görög kereskedők tovább is szabadon kereskedtek. A hajsza csupán azt eredményezte, hogy a görög kereskedők polgárjogot törekedtek szerezni, amiben ismét megakadályozták őket a helybeli kereskedők.

Hogy az egyes görög kereskedők állandó megtelepedése mennyi akadállyal járt, arra sok példát találunk. Koszta Tamás például 1759. évi felségfolyamodványában elpanaszolja, hogy március hóban a Tabánból Pestre költözött s boltot nyitott, melyben néhány héten át török árukkal kereskedett, mire a pesti tanács a pesti kereskedők panaszára boltját bezáratta. Hiába folyamodott ez ellen a pestvárosi tanácshoz s hiába hangoztatta megtelepedési kívánságát, boltja megnyitását nem voltak hajlandók megengedni.

A helytartótanács leiratára a pestvárosi tanács 1759. október 31-én azzal védekezett, hogy nem engedheti meg a letelepedést, mert ez esetben minden görög kereskedő Pestre költöznék s a helybeli kereskedők tönkremennének. Pesten 3 vaskereskedőn kívül máris 21 kereskedő van, kiknek üzlete rosszul megy, mert a háború miatt nincs a városban katonaság, a polgárság pedig a hetivásárokon szerzi be szükségletét a vidékiektől. Ezek a vidékiek ismét Tokajban, Miskolcon, Aradon, Szolnokon, Egerben, Gyöngyösön, Kecskeméten, Kőrösön, Vácon, Jászberényben s más vidéki

¹ U. ott.

² Pestvárosi levélár. Int. a. a. 3761.

központokon szerzik be áruikat az ottani görög kereskedőktől, akik lipcei, bécsi, magyar és török árukkal kicsinyben is kereskednek. Ily módon a pénz kimegy a városból s alig jön be valami. A helybeli görög kereskedőket ismételten eltiltották a kicsinybeni kereskedéstől, de megtorlásra nem kaptak felhatalmazást s így tiltó rendeleteik hatástalanok maradtak.

A helytartótanács 1760. október 16-án Koszta Tamás érdekében döntött s elrendelte felvételét, ha esküvel bizonyítja, hogy Törökországban nincsenek gyermekei.¹

1762. december 6-án Stamboli János folyamodott boltnyitási engedélyért, mert a pestvárosi tanács megtagadta az engedélyt. Konstantinápolyban született ugyan, de már 25 év előtt Magyarországra költözött, a francia háború alatt katona volt s 15 év óta Pesten lakik. A pesti kereskedők ezzel szemben 1763. január 12-én azzal védekeztek, hogy sok vagyon-talan csavargó telepedett meg a városban, akik adósságokat csináltak s ezzel a helybeli kereskedők hitelét tönkretették. Ilyen volt Koszta Tamás is, ki boltbérét sem képes megfizetni. A pestvárosi tanács Stamboli ellen döntött, hasztalan próbálta igazát megvédelmezni.²

1764-ben Demetrovics István kísérelte meg az állandó letelepedést. Kimutatta, hogy Macedóniában született, de már 20 éves korában a császári sereggel harcolt a török ellen, amely alkalommal egy tatárt foglyul ejtett. 1720-ban Kisújszálláson telepedett meg, ahol török, bécsi és magyar árukkal kereskedett. 1724-ben megházasodott s innen kezdve 21 éven át Kisújszálláson kereskedett, miközben a Pero-lázadás alatt a felkelők ellen harcolt. Amikor a törökök megtudták, hogy ellenük harcolt, macedóniai vagyonát el akarták kobozni s csupán feleségének köszönhette, hogy ettől megmenekült. A törökök állandó fenyegetésére azonban fia is elhagyta Macedóniát, felesége pedig férfiruhában szökött meg, mire vagyonát elkobozták. Ekkor Pestre költözött át, ahol 18 év óta lakik. Folyamódása nem járt eredménnyel, mert a pesti kereskedők ellenezték felvételét.³

A pesti görög kereskedők ügyében a kamara 1761. október 8-án rendeletet küldött a pestvárosi tanácshoz, melyben annak megállapítására hívta fel, hogy kik maradtak közülök török alattvalók s mennyi adót fizetnek? A pestvárosi tanács 1761. október 16-i jelentéséből megtudjuk, hogy boltokban árusítottak: Manoli Athanáz, Demetrovics István, Koszta Domi, Koszta Jano, Argiel Mihály, Demeter Tamás, Demeter Miklós, Pontica Miklós, Vissne Naszto, Csoadar Antal, Kocsy Athanáz és Alexy János, nagyban való kereskedéssel pedig Priva Demeter, Giran György, Hocsimir Tódor, Giran Demeter, Damovszky György, Priva Demeter, Hadzsi Gall, Pontica Miklós, Stanno Demeter, Margarith Vaszil és Szlavoj György foglalkoztak.⁴

1763. folyamán a pesti bekebelezett kereskedők panaszt emeltek, hogy a testületen kívül álló görög, örmény, rác és zsidó kereskedők jogosítványaik ellenére kicsinyben is kereskednek.⁵ E panaszra a kancellária

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3919.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3929.

³ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3930.

⁴ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3761.

⁵ Privilegio suo non inserti tum christiani, tum et turcico dominatui subiecti Graeci, Armeni et Rasciani, quam et Iudaei. Pesti levéltár. Intim. a. a. 4054.

1763. augusztus 13-án elrendelte, hogy a bepanaszolt kereskedőket idézzék a városházára s tiltsák meg nekik, hogy vásárokon kívül kicsinyben is kereskedjenek. Akik pedig közülök törökországi alattvalók, azok előtt hirdessék ki azt is, hogy a szerződések s a bécsi gyakorlat szerint csak törökországi árukkal szabad a vásárokon kicsinyben, a vásárokon kívül pedig nagyban is kereskedniök. Átmenetileg azonban megengedi a kancellária, hogy a nem török eredetű árucikkeket egy féleven belül szabadon eladhassák.

A rendeletet a pestvárosi tanács 1763. szeptember 24-én kelt jelentése szerint kihirdette, felfüggesztése érdekében azonban a pestvárosi görög kereskedők a városi tanácshoz fordultak s kérték, hogy addig is, míg az uralkodónál a rendelet megváltoztatását kieszközölhetik, engedje meg nekik, hogy a régi módon kereskedhessenek. A városi tanács azonban szigorúan ragaszkodott a felsőbb rendelethez s 1764. április 4-én elutasító végzést hozott.

A görög kereskedők valósággal az uralkodóhoz fordultak orvoslásért, mielőtt azonban ez ügyben valami történt volna, a pesti bekebelezett kereskedők ismét bevádolták őket, hogy a tilalmak ellenére szabadon kereskednek, számuk nap-nap után szaporodik s nehogy túlsúlyhoz juszanak, szigorúbb rendszabályokat sürgettek ellenük. Ezt a beadványt a helytartótanács 1764. június 14-én leküldte a városi tanácshoz s jelentést kért az ügyről. A pesti kereskedők azért üldözték olyan kitartással a görögöket, mert kellemetlen versenytársakat kaptak bennük, akiktől szabadulni törekedtek. Tudta ezt a pestvárosi tanács s ez a tudat sugalta az 1764. augusztus 8-i előterjesztést, melyben a városi tanács azt jelentette, hogy amióta a görögök megszüntették a kicsinybeni árusítást, az árucikkek megdrágultak. A cukor fontját például 4—5 garassal drágábban adják, faolajat pedig, amit főleg a szegény nép használ, egy polturáért többet adtak a görögök, mint 1 garasért a bekebelezett kereskedők.¹ Minthogy a tanács kötelessége a fogyasztóközönség érdekeit megvédelmezni, szeretnének segíteni a fennálló bajokon, de nem áll módjukban, mert a fogyasztóközönség mindenben megnyugszik, nem panaszkodik az árdrágítókra. Kiemeli a tanács, hogy a vaskereskedők sem jobbak a többieknél, mert az építettő 8 forintért kénytelen megvásárolni azt a métermázsa vasat, amit a termelőtől 4 forint 50 dénárért megkaphatna.²

Kifogásolták a helybeli kereskedők azt is, hogy a görögök kereskedői jogosítványokat vásárolnak a helybeliektől. Ezzel szemben azonban a városi tanács megállapította, hogy közülök is sokan ily módon szereztek kereskedői jogosítványt. Maga a társulat elnöke Teusch Mihály is Riedling Mihálytól, Popovics Sámuel Moskó Jánostól, Kyrovics György pedig Martinovics Jánostól vásárolta meg a kereskedői jogosítványt.

A tanácsi jelentésből különösen az árdrágításra vonatkozó megjegyzést tartjuk figyelemreméltónak, amit okmányszerűleg is igazoltak a

¹ Huiates civici mercatores incorporati zachari libram statim 4—5 grossis altiori pretio, quam Turcici subiecti, oleum vero olivarum, prout misserioris sortis homines quaesti sunt, apud cosdem graecos pro una poltura plus aquisiverunt, quam nunc apud huiates civicos mercatores pro grosso aquirunt. Pesti levéltár. Intim. a. a. 4054.

² Domos extrui curantes ferri centenarium pro ligaturis a fabro 4 fl 50 din. habere possunt, quare ferri quaestori 8 florini solvere deberent. U. ott.

pesti szíjgyártó cég 1764. július 3-¹ és a pesti csizmadia cég 1764. július 7-² nyilatkozataival. Ezt az árdrágítást különben már 1763. szeptember 24-én kelt jelentésében is hangsúlyozta a tanács, amikor Gruden Györgynek a társulatba való felvételét szorgalmazta. Ez alkalommal tudniillik azt emelte ki, hogy Gruden György a páрмаi sajt fontját 7—8 garason adta, a helybeli kereskedők pedig 16 garason adják; a gyümölcsíz fontját Gruden György 20 krajcáron, a helybeli kereskedők 45 krajcáron, a szardella fontját Gruden György 28 krajcáron, a helybeli kereskedők 51 krajcáron, a faolaj fontját Gruden György 8 garason, a helybeli kereskedők 16 garason, a citrom darabját Gruden György 3 krajcáron, a helybeli kereskedők pedig 5—6 krajcáron árusítják.

Az árdrágítás eredménye volt, hogy a fogyasztó közönség szívesebben vásárolt a be nem kebeleztet kereskedőknél, amint azt a Gruden György esetével kapcsolatosan lefolyt két tanukihallgatási jegyzőkönyvből láthatjuk.³ Ezekben tudniillik Conty Placid helybeli 60 esztendő s kávé s bizonyítja, hogy a citromot, kávé, cukrot, rozsolist, s egyéb üzletéhez szükséges árucikkeket Gruden Györgytől szokta vásárolni, mert nála olcsóbban kapja, mint a bekebeleztet kereskedőknél. Ugyanúgy vallanak Felsmár Mihály, Paul József és Schikmayr Ferenc kávé s, Landminter Gáspár és Zach János Henrik koresmárosok, azzal a különbséggel, hogy az utóbbiak citromot, sajtot és kaprit vásároltak nála.

A törökországi kereskedők vámcsalásaira érdekes fényt vet Mulla Hassin esete, aki Magdeburgból 2 hordóban 22 mázsa cukrot hozott be, s ámbár a megvámolás alkalmával átmeneti árunak jelentette be, a kincstár megkárosításával mégis Pesten adta el. E visszaélés ügyében a kamara 1765. január 24-én szigorú vizsgálatot rendelt el, amely alkalommal Mulla azzal védekezett, hogy a Pesten eladott cukrot Kecskeméten vette török árukért. 1765. február 18-án a kamara újabb vizsgálatot rendelt el, s ez alkalommal a társtulajdonos Mulla Mohamed az előbbivel azonos vallomást tett s a behozott 2 hordó cukorról azt mondotta, hogy Pesten 6 kisebb hordóba tették át s úgy vitték ki Törökországba. Ezzel szemben a pesti harmincadhivatal alkalmazottja azt állította, hogy a cukrot nem vitték tovább, s őt 2 arannyal meg akarták vesztegetni. A pestvárosi tanács 1765. március 27-i jelentése rámutatott a törökök goromba magatartására is, kikkel szemben katonai erőt kellett alkalmazniok. Panaszosan említik, hogy a józsefvárosi vásár óta 3 tanácsülésüket foglalták le a török kereskedők ügyei, akikkel több dolguk van, mint a többi összes vásárosokkal. Az ügy úgy nyert elintézést, hogy a kamara 1765. augusztus 9-én a 30%-os vámmilleték megfizetésére kötelezte a törököket, s azonfelül 5 forint pénzbüntetéssel sújtotta őket.⁴

1765. május 18-án a kancellária szigorú rendeletet küldött a pestvárosi tanácshoz, melyben meghagyta, hogy a kereskedelmi szabályokat

¹ Szattyánokat, raicsi bőroket és minden színen festett szirmacsakákat ez itt való görög kereskedőktől, gránerektől s rácoktól sokkal ócsóbban megveszünk, mintsem az itt való kalmároktól.

² Az kordoványokat, szattyánokat, karmazsint, bőroket és más egyéb akármimemű portékákat az itt való boltos görög kereskedőktől, kramerektől és rácoktól sokkal olcsóbban, mintsem az itt való kalmároktól megvehetjük.

³ 1763. december 7-én és 9-én. Pestvárosi levéltár. Intim. a. a. 4054.

⁴ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 3997.

be nem tartó törökországi kereskedőket első ízben bírságotlák meg, másod-ízben pedig kobozzák el áruikat s zárassák be boltjaikat. Egyszersmind jelentést kért a városi tanácstól azon okokról, melyek a görög kereskedők túlságos elszaporodását eredményezték. A tanács 1765 július 22-én terjeszti be jelentését s előadja, hogy a görögök kereskedői jogosítványokat vásárolnak, s ez ellen a városi tanács tehetetlen. Így Vissnye Nasztó Popin Pétertől, Lepore Tamás pedig Hochausser Györgytől vásárolta meg a kereskedői jogot. Több görögöt is felvettek a kereskedők társulatába, így Popovics Pétert, Mihályt és Sámuelet, Kyrovics Jánost és Priba Tódort. A bekebelezett kereskedők állandó panaszainak indoklásául felhozzák, hogy a görögök olcsóbban adják áruikat s így a bekebelezett kereskedők vevőközönységét csökkentik. Végül arra is rámutatnak, hogy a bekebelezett kereskedők s a görögök közötti vitákból többen élnek.¹

A tanácsi jelentés legérdekesebb része, mely a görögök áruinak olcsóságára mutat rá, mert ez onnan származott, hogy a görögök első kézből szerezték be áruikat, s így vállalataik egészségesebbek voltak.

A helytartótanács 1765. szeptember 2-án kelt rendeletére a pestvárosi tanács 1765. október 26-án újabb felterjesztést intézett a helytartótanácsához, melyben erősen kifakadt a helybeli bekebelezett kereskedők ellen s előadta, hogy az állandósult vitákat 2 ember, 1 kereskedő és 1 ügyvéd tartják napirenden, akik ez úton szép jövedelemhez jutnak.² Hangoztatják, hogy a helybeli kereskedők állandóan panaszkodnak a görögök ellen, holott ők segítik elő érvényesülésüket. Befogadták tudniillik a kereskedelmi testületbe Damianovics Tamást, Simonovics Illést Katics Antal, Stankovics Jánost Prodanovics Abrahám fogadta üzlettársául. Ma még közös boltot tartanak, de előbb-utóbb külön fognak válni, s így a görög kereskedők száma ismét emelkedni fog.

A törökökhöz hasonlóan járt el a pestvárosi tanács a zsidó kereskedők ellen is. 1766-ban ugyanis a brünni Lehnbank felségfolyamodványt adott be, melyben engedélyt kért, hogy Pesten szövött árukból raktártarthasson s nagyban kereskedhessék. Kérését azzal indokolta, hogy ez úton megbízható kereskedőknek adhatná áruit. Az udvari kereskedelmi tanács 1766. május 15-én a kancellária figyelmébe ajánlotta a kérést azon hozzáadással, hogy a nevezett bank részvényesei zsidók ugyan, de keresztény üzletvezetőt alkalmazhatnak. Ez ellen a pestvárosi tanács 1766. június 21-i felterjesztésében állást foglalt, s kiváltságlevelére hivatkozva kijelentette, hogy még a vásárok alkalmával sem engedi meg a zsidóknak, hogy a városban megszálljanak. Kijelenti, hogy van Budán elég kereskedő, kik a bécsi áruraktárakból a Dunán 3 nap alatt lehozhatják a szükséges árukat, nincs tehát szükség a tervezett áruraktárra. Ezzel a tanács útját vágta annak, hogy a nyugati nagykereskedelem Pesten megtelepedhessék s előmozdította Bécs kereskedelmi fölényét.³

A helybeli kereskedőknek és iparosoknak a török alattvalók elleni panaszai a tisztújítás alkalmával Pesten időző Szlávy Pál királyi biztos

¹ Pesti levéltár. Intim. a. a. 4031.

² Ea potissimum de causa, ut noviter a reliquis mercatoribus pecunias colligere sibi que eas sub praetextu factorum honorariorum asservare valeant. Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4054.

³ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4120.

elé kerültek, aki 1767. július 4-én a helytartótanácsához intézett jelentésében a következőket terjesztette elő ez ügyben: Január 7-én megbízta irnokát, hogy győződjék meg róla, vajjon a török kereskedők árusítanak-e kicsinyben is, s miután ez a vád valónak bizonyult, meghagyta a tanácsnak, hogy tiltsa el őket a vásárokon kívüli kicsinybeni árusítástól s csupán török eredetű áruk eladását engedje meg nekik. A tanács ezt meg is tette, azonban az eredmény nem volt kielégítő, s ezért a királyi biztos egyenként 6 forint bírsággal sújtotta őket. Ez nem vezetett célra, s 2 tanácsnokot azzal küldött ki, hogy kobozzák el a kicsinybeni árusításra szolgáló mértékeket. A királyi biztos ezek alapján azon véleményének adott kifejezést, hogy ez a visszaélés csupán oly módon lenne megszüntethető, ha vagy a bécsi gyakorlatot léptetnék életbe, ahol a török eredetű árukat csupán egy utcában szabad árusítani (ad certam partem depositoria omnium restringi deberent), vagy pedig teljesen eltiltanák őket a nyitott boltok tartásától.

A helybeli kereskedők másik panaszát illetőleg, tudniillik hogy török alattvalókat vesznek fel a helybeli polgárok közé, Visnye Nasztó, Lepora Nasztó és Priba Tódor eseteiben ez valósággal megtörtént, de a tanács mulasztást nem követett el, mert betartották az idevonatkozó szabályokat. Visnye Nasztó tudniillik a helybeli Demetrovics Athanáz lányát vette el, Priba Tódor felesége az ugyancsak helybeli Nádas Péter leánya, Lepora Nasztó pedig nőtlen. A királyi biztos véleménye az volt ez ügyről, hogy a pestvárosi tanács mindig törvényszerűen járt el; meg kellene azonban akadályozni a görög kereskedők további szaporodását, mert 75 görög és rác kereskedővel szemben már is csak 23 német és magyar kereskedő áll.

A görög kereskedők a kereskedésre legalkalmasabb helyeket mind lefoglalták, a főbb útvonalak mentén, a kapuk mellett az ő boltjaik állanak, s a Sebestyén-téren csak görög kereskedőt lehet találni. Régebben csak a Szerb-utcában voltak házaik, ma minden eladó házat ők vesznek meg s a boltbéreket is túlfizetik, csak hogy más kezébe ne jussanak.

A helybeli kereskedők harmadik panaszát, tudniillik a harmincad megkárosítását a királyi biztos nem találta indokoltnak. Két visszaélésre rájöttek ugyan, tudniillik Mula Hasszan és Mehemet Dervis 22 és fél mázsa cukrot hoztak be kedvezményes vámmal, s a cukrot szabályellenesen itt adták el, de ezért meg is büntették őket. Altalában, ha török kereskedők kedvezményes vámmal német árut hoznának be, s azt itt árusítanák, meg kell büntetni őket, de ilyen eseteket a helybeli kereskedők nem tudtak igazolni.¹

Pest város keleti kereskedelme a XVIII. század második felében érte el tetőpontját, amikor a görög kereskedők valósággal elárasztották a várost, amint azt a reánk maradt különböző összeírások tanúsítják. Az egyik ilyen összeírást a helytartótanács rendeletére 1769. szeptember 15-én terjesztette fel a pestvárosi tanács, mely a Pesten kereskedő törökországi alattvalókról adott számot. Ez összeírás nagyon részletes, nem csupán a nevezettek személyi leírását tartalmazza, hanem származási helyüket, beköltözésük útvonalát, s kereskedésük tárgyait is hűen előadta. E szerint 1769. szeptember 15-én Pesten a következő görög kereskedőket írták össze :

¹ Int. a. a. 6404.

1. *Argir Demeter*, 36 esztendő, moscopolisi (Albánia) származású, 4 év előtt költözött be Nisen, Belgrádon és Zimonyon át. Pesti boltjában török árukat, nevezetesen kordovánt, karmazsint, juhbőröket, gyapotot, rizst, mazsolát, gyapotfonalat, dohányt és pipákat tartott.

2. *Astris Mihály*, 53 esztendő, koszenói (Macedónia) származású, 6 év előtt költözött be Zimonyon át. Pesten csupán szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s szőrmeárukkal kereskedik. Atyja császári szolgálatban állott s magyar nemességet szerzett.

3. *Micho Naszto*, 32 esztendő, moscopolisi (Albánia) származású, 2 év előtt költözött be Nisen, Belgrádon és Zimonyon át. Pesti boltjában török árukat, nevezetesen kordovánt, karmazsint, juhbőröket stb. tart.

4. *Szagelath György*, 30 esztendő, koszenói (Macedónia) származású, 11 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át. Pesten csupán szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s szőrmeárukkal kereskedik.

5. *Joan Rado*, 56 esztendő, sumlai származású, 8 hónap előtt költözött be Mehádián és Temesváron keresztül. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s bőrökkel kereskedik.

6. *Micho Buscha*, 30 esztendő, moscopolisi (Albánia) származású, ez évben költözött be Péterváradon keresztül. Testvéreivel együtt közös boltot tart, melyben török árukkal kereskedik.

7. *Liza Demeter*, 35 esztendő, arbolii származású, gyermekkorában költözött be s 15 év óta lakik Pesten, ahol boltja van, melyben török árukkal kereskedik.

8. *Andria Sterio Hadzsi*, 42 esztendő, drinápolyi származású, 1 év előtt költözött be Belgrádon át. Pesten csupán szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s vörös fonállal és gyapottal kereskedik.

10. *Panajott Koszta*, 50 esztendő, turnai (Macedónia) származású, 30 év előtt költözött be. Pesti boltjában török árukkal, nevezetesen kordovánnal, szattyánnal, gyapotfonállal, rizzsel stb. kereskedik.

11. *Riga Miklós*, 44 esztendő, servii (Macedónia) származású, 31 év előtt költözött be Belgrádon át, pesti szállásán besózott halakkal kereskedik.

12. *Baku János*, 30 esztendő, moscopolisi (Albánia) származású, 6 év előtt költözött be Belgrádon és Mehádián át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s pipákkal és pipaszárakkal kereskedik.

13. *Czinczár Demeter*, 42 esztendő, langai (Albánia) származású, 13 év előtt költözött be Velencén, Horvátországon és Péterváradon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s pipákkal kereskedik.

14. *Szikoma Laszkár*, 25 esztendő, szalonikii származású (Macedónia), 5 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át s előbb Péterváradon lakott, 2 év óta Pesten. Pesti boltjában zsírral és szalonnával kereskedik.

15. *Radivojevics János*, szerajevói (Bosznia) származású, 8 hónap előtt költözött be Mitrovicán és Péterváradon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s szőrmeárukkal kereskedik.

16. *Petrovics Miklós*, 25 esztendő, a Belgrád melletti Ostrusnicban született, 8 év előtt költözött be s 4 évig Zimonyban lakott. Pesti szállásán pipametszéssel és török áruk eladásával foglalkozik.

17. *Cristoph János*, 40 esztendő, kasztorii (Macedónia) származású, 11 hónap előtt költözött be Belgrádon, Slivinán és Bukaresten keresztül.

Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s török árukkal, nevezetesen kordovánnal, szattyánnal, abrakos tarisznyákkal, kávéval, vörös és fehér gyapottal, karmazsinnal és tömjénnel kereskedik.

18. *Pontica Miklós*, 40 esztendő, thessalonikai (Macedónia) származású, 7 év előtt költözött be Zimonyon át, de már régebben is járt az országban. Pesti szállásán dohánnyal kereskedik.

19. *Terpko Dimitri Hadzsi*, 34 esztendő, kasztoriai (Macedónia) származású, 4 hónap előtt költözött be Zimonyon és Péterváradon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s török árukkal, nevezetesen kávéval, kordovánnal, szattyánnal, karmazsinnal, rizzsel s pipákkal kereskedik.

20. *Pontica Mihály*, 35 esztendő, thessalonikai (Macedónia) származású, 22 év előtt költözött Belgrádon és Zimonyon át Bécsbe, innen pedig Pestre jött át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s bőrökkel, nevezetesen karmazsinnal, kordovánnal és szattyánnal kereskedik.

21. *Gyika János*, 42 esztendő, janinai (Macedónia) származású, 6 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s szőrmeárukkal kereskedik.

22. *Kyrias János*, 36 esztendő, janinai (Macedónia) származású, 2 év előtt költözött be Belgrádon és Péterváradon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s török bőrökkel kereskedik.

23. *Kapmáry Miklós*, 42 esztendő, moscopolisi (Macedónia) származású, 5 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s török gyapottal és abrakos tarisznyákkal kereskedik.

24. *Karaniko János*, 55 esztendő, tirnovai (Macedónia) származású, 3 év előtt költözött be Mehádián át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s török árukkal, nevezetesen gyapottal és bőrökkel kereskedik.

25. *Priba György*, 47 esztendő, sipkai (Macedónia) származású, de a Philippopolis melletti Staminán nőtt fel. 34 év előtt költözött be Belgrádon, Zimonyon és Péterváradon át. Pesten Priba Demeterrel közös boltot tart, melyben karmazsinnal, kordovánnal, szattyánnal, vörös és fehér fonállal, rizzsel és török kávéval nagyban kereskedik.

26. *Csoka János*, 36 esztendő, moscopolisi (Macedónia) származású, 4 év előtt költözött be Belgrádon, Zimonyon és Péterváradon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s pipákkal, pipaszárakkal és abrakos tarisznyákkal kereskedik.

27. *Popovics Kristóf*, 28 esztendő, verjei (Macedónia) származású, 12 év előtt költözött be Belgrádon, Zimonyon és Péterváradon keresztül. Pesten mint boltossegéd van alkalmazva.

28. *Pelenka Konstantin György*, 35 esztendő, kasztoriai (Macedónia) származású, 24 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át. Pesti boltjában karmazsinnal, kordovánnal, szattyánnal, kávéval, cukorral, pokrócokkal, abrakos tarisznyákkal, mazsolával, fűgével, pipákkal, sáfránnyal, szekfűszeggel s egyéb fűszerrel kereskedik.

29. *Daszkár Demeter János*, 38 esztendő, kosani (Macedónia) szár-

mazású, 2 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s gyapotárúkkal kereskedik.

30. *Keptenár Tamás*, 57 esztendő, moscopolisi (Macedónia) származású, 9 év előtt költözött be Belgrádon, Péterváradon és Zimonyon át. Pesti boltjában karmazsinnal, kordovánnal, szattyánnal, élelmiszerekkel, pokrócokkal, abrakos tarisznnyákkal, pipákkal, cukorral, kávéval, mazsolával, fügével és datolyával kereskedik.

31. *Pometa Koszta*, 23 éves, moscopolisi (Macedónia) származású, 5 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át s Argir Demeternél szolgál.

32. *Pelenka Manoli Damián*, 25 esztendő, kasztoriai (Macedónia) származású, 14 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át s atyjánál szolgál.

33. *Pelenka Manoli Athandz*, 24 éves, kasztoriai (Macedónia) származású, 10 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át s atyjánál szolgál.

34. *Nasztó György*, 27 éves, moscopolisi (Macedónia) származású, 4 év előtt költözött be Belgrádon és Zimonyon át s Vissnye Nasztónál szolgál.

35. *Nenovics Miklós*, 21 éves s testvérénél, a bécsi Nenovics Dukánál szolgál. Szisztovai (Macedónia) származású. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s szattyánnal, kordovánnal, juhbőrökkel és gyapottal kereskedik.

36. *Sekelarius János Demeter*, 35 esztendő, koszanai (Macedónia) származású s 1765-ben költözött be. Pesti szállásán szőrmeárúkat tart, melyekkel Lipcsében kereskedik.

37. *Demeter János*, 42 esztendő, stipi (Macedónia) származású, 25 év előtt költözött be Zimonyon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s török és belföldi árukkal kereskedik nagyban.

38. *Ristoduli Tódor*, 22 esztendő, drinápolyi származású, s a folyó évbén költözött be. Tajtékkal kereskedik.

39. *Csoka Antal*, 26 esztendő, moscopolisi (Macedónia) származású, 13 év előtt költözött be Zimonyon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s bel- és külföldi árukkal kereskedik.

40. *Sonte Georgi János*, 50 esztendő, moscopolisi (Macedónia) származású s Zimonyon át költözött be a folyó évbén. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s török és belföldi árukkal kereskedik.

41. *Nidelko Miklós*, 34 esztendő, kosani (Macedónia) származású, 6 év előtt költözött be Lengyelországon és Lipcsén át. Török árukkal, nevezetesen vörös fonállal, szattyánnal, kordovánnal stb. kereskedik.

42. *Dimand Kristóf*, 31 esztendő, kasztoriai (Macedónia) származású, 8 év előtt költözött be Belgrádon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s cukorral, kávéval, mazsolával, apró szőlővel, fügével, datolyával, borssal stb. kereskedik.

43. *Radivovics Kristóf*, 22 esztendő, szerajevói (Bosznia) származású, 12 év előtt költözött be Mitrovicán át. Pesti szállásán szőrmeárúkkal kereskedik.

A felsoroltak görög keleti vallású török alattvalók voltak, de voltak Pesten mohammedánok is, nevezetesen :

1. *Mula Mehmed*, 30 éves, allajai (Kisázsia) származású, 5 év előtt

költözött be Belgrádon, Zimonyon és Péterváradon át. Pesten csak szállást tart, ahonnan vidéki vásárookra jár s karmazsinnal, kordovánnal, szattyánnal, rizzsel, mazsolával, dohánnyal és pipákkal kereskedik nagyban.

2. *Dervis basa*, volt janicsár, 32 esztendő, allajai (Kisázsia) származású, 6 év előtt költözött be Konstantinápolyon, Viddinen és Temesváron át. Pesti szállásán az előbbivel együtt karmazsinnal, kordovánnal, szattyánnal, gyapottal, timsóval, vörös festékekkel, teveszőrrel, dohánnyal és pipákkal nagyban kereskedik.

3. *Mula Bekir*, 35 esztendő, allajai (Kisázsia) származású, Konstantinápolyon, Belgrádon, Zimonyon és Péterváradon át költözött be. Pesti szállásán kordovánnal, karmazsinnal, szattyánnal, rizzsel, fügével, mazsolával, dohánnyal és pipákkal kereskedik.

Az utóbb felsorolt 3 kereskedőt figyelmen kívül hagyhatjuk az eredmények összefoglalásánál, mert olyan kereskedői típust képviseltek, amely nem állandósult Pesten. Az előbb felsorolt 43 kereskedő azonban azon tipushoz tartozott, mely Pesten a század elejétől kezdve állandósult s a helybeli kereskedők folytonos üldözésének volt kitéve. E kereskedők közül 5 még csupán kereskedelmi alkalmazott volt, a fennmaradt 38 kereskedő közül 11 nyílt üzletet tartott, 4 szállásán kereskedett, 23 pedig Pesten csupán szállást tartott s innen járt vidéki vásárokra, ahol árucikkeit forgalomba hozta. Az utóbbi típus túlsúlyából arra kell következtetnünk, hogy a törökországi kereskedelem ez időben ily módon volt kénytelen fenntartani magát az országban. Pest központi fekvése kiválóan alkalmas volt arra, hogy innen vidéki vásárokra lehessen járni s ez magyarázza meg azt, hogy a kereskedők szívesen telepedtek meg itt.

A törökországi kereskedők túlnyomóan szőrmeárúkkal, nyers és kikészített bőrökkel, gyapottal, gyapotfonállal kereskedtek, de kereskedtek pipákkal és dohánnyal, cukorral és kávéval, a déli gyümölcsök közül fügével, datolyával s mazsolával, végül fűszerekkel, nevezetesen borssal, szekfűszeggel és sáfránnyal is. A vásárokon kereskedők inkább specifikálták kereskedelmüket, mint a boltot tartók, mert a boltot tartók többfélével kereskedtek, míg a vásárra járók részben szőrmeárúkkal, részben nyers és kikészített bőrökkel, részben gyapotárúkkal, részben pipákkal kereskedtek.

Származási hegyüket tekintve 46 közül 11 a Kastoria melletti Moscopoli községből,¹ 6 Kastoriából, 6 a Monastir melletti Kosaniból, 3 Szalonikiból, 2 Janinából, 2 Tirnovából, 2 Drinápolyból, 2 Szerajevóból, 1—1 pedig Sumlából, Arboliból, Serviből, Sistovából, Stipből, Sipkából, Verjeből és Longából került ki. Sajnos, a nevek sok esetben annyira el vannak torzítva a német szövegben, hogy csupán találgatás útján lehet megállapítani helyes alakjukat. Figyelemreméltó azonban, hogy a legtöbb helynév mellett Macedónia megnevezés áll, holott nem is feküdt Macedóniában, a miből arra kell következtetnünk, hogy az összeírt kereskedők macedóniai eredetűeknek vallották magukat. A bevallott származási helyeket tekintve a balkáni kivándorlás nem volt helyi jellegű, hanem a Balkán-félsziget egész területére kiterjedt s csupán a szoros értelemben vett görög

¹ Körülbelül ugyanazon helyeket jelöli meg Lambros is idézett munkájában a 25. lapon.

terület nem tartozott bele. Nagyon érdekes lenne azon okok megállapítása, melyek a nagyrányú kivándorlást megindították, erre azonban a magyar történettudománynak nincsenek megfelelő eszközei, ezt a balkán népek történettudósaitól kell várunk. Annyi bizonyos, hogy nem a kereskedői foglalkozás következménye volt a kivándorlás, mert nem csupán a kereskedelmi központokból, mint Szalonikiból jöttek bevándorlók, hanem egész jelentéktelen községekből is, ahol kereskedelmi élet alig lehetett.

A bevándorlás szokott útvonala Belgrád—Zimony volt; de jöttek Mehádia—Temesvár felől is, sőt olyanokkal is találkozunk, akik Velence, Bukarest vagy Lengyelország felől költöztek be.

Beköltözésük időpontját tekintve a legtöbben, 43 közül 24, az utolsó 10 évben költöztek be, amiből arra kell következtetnünk, hogy a kivándorlás 1760 körül élénkült meg. A bevándorlottak életkorát tekintve a legtöbben, 43 közül 27, a 20 és 40. évek között állottak, tehát életerejük teljében voltak, ami minden kivándorlás jellegzetes sajátossága, mert csupán életerős emberek vállalkozhatnak a kivándorlással járó bizonytalan jövőre.

Ugyanakkor egy másik szűkebbkörű összeírás is készült a pestvárosi görög kereskedőkről, amely az 1767. szeptember 23-án megtartott hatósági boltvizsgálattal kapcsolatos. Ez összeírás a következő eredményeket tünteti fel:

Pelenka Manoli és társa szattyánon és kordovánon kívül belföldi árukkal is kereskedtek.

Janoty Vaszily az előbbivel azonos árukkal kereskedett.

Rally György 3 boltjában sok cukor, 12 mázsa lőpor és nagymennyiségű bécsi áru volt felhalmozva.

Lepora Anasztáz polgár túlnyomóan török, de bécsi árukkal is kereskedett.

Kosztá Pál belföldi árukkal kereskedett.

Petrovics István polgár részben bécsi, részben török árukkal kereskedett.

Vissne Naszto polgár bécsi és török árukkal kereskedett.

Özv. Petrovicsné polgár bécsi és török árukkal kereskedett.

Szider Mihály polgár 2 boltjában túlnyomóan bécsi árukkal kereskedett.

Argir Demeter boltjában csupán török árút tartott.

Keptenár Tamás is török árukkal kereskedett.

Laszkár Naszto boltjában túlnyomóan török, de bécsi árukat is tartott.

Lisza Demeter török és bécsi árukkal kereskedett.

Demesky György és társa áruraktárában szőrmeárukat, fűszereket, szöveteket és belföldi árukat találtak.

Kina Naszto kizárólag török bőrökkel kereskedett.

Agora Demeternél néhány darab lengyel vásznon kívül csak török árukat találtak.

Strochlia Nicola kecskeméti kereskedő Pesten csak raktárt tartott, melyben bécsi árukat találtak.

Petrovics István polgár másik boltjában csak belföldi árukat találtak.

Radoicsics Péter polgár boltjában csak bécsi árukat találtak.

Pontica Mihálynál csak becsomagolt török árukat találtak.

Demeter Joannak nagy készlete volt lőporból, cukorból, bécsi és belföldi árukból.

Pator János török pipákkal kereskedett.

Andrea Sterio Hadzsi szücsmunkával foglalkozott.

Petrovics Miklósnál török és bécsi árukat találtak.

Vaszily Tamás belföldi árukkal kereskedett.

Csoka Antal török és bécsi árukkal kereskedett.

Kapmáry Miklós vörös és kék pamuttal kereskedett.

Rally volt segédje György belföldi árukkal kereskedett.

Monasterly Demeter polgár boltjában belföldi árukat tartott.

Philippovics török árukkal kereskedett.

Athanazy György polgár belföldi árukkal kereskedett.

Trantophil lipcei árukat tartott.

Szlavoja polgár áruraktárán kikészített bőröket tartott.

Manno Athanáz és társa szállásukon szőrmeárukat, boltjukban pedig lőport, cukrot és egyéb belföldi árukat tartottak.

Derra Tamás boltjában eperjesi és lengyel vásznat tartott.

Diamandi Kristóf és Nicola Jovan boltjában belföldi árukat és sok lőport találtak.

Sánta György és Schmidt János kecskeméti kereskedők Pesten csupán áruraktárt tartottak.

Petrovics Antal polgár belföldi árukkal és élelmiszerekkel kereskedett.

Manoli Koszta belföldi árukkal kereskedett.

Stamboli és Harison Dimitri belföldi árukkal kereskedtek.

Dimitrovics Stojan szatócsárukat tartott.

Leszer Márton, Wiederwall Mihály és Wallner Antal határőrvidékiek trieszti árukkal és fűszerekkel kereskedtek.

Georgovics Stojan török árukkal kereskedett.

Pacsu Demeter rizzsel kereskedett.

Radul Jovan kordovánnal és török árukkal kereskedett.

Leszer Antal határőrvidéki trieszti árukkal kereskedett.

A jelentés szerint a nevezettekén kívül más határőrvidékiek is voltak a városban, kik ámbár a kereskedők társulatába felvéve nem voltak, mint polgárok és háztulajdonosok mégis kereskedést folytattak. Minthogy ez a kereskedés nem volt megengedett, a hatósági biztosok az árucikkek elkobzását hozták javaslatba.

A pesti tanács nem érezte magát jogosítottnak a javasolt árueklobzás végrehajtására, s 1769. október 23-án a helytartótanácsához intézett felterjesztésében utasítást kért arra.¹ Indokolásul előadta, hogy a görög és szerb kereskedőket már régebben eltiltotta a bécsi árukkal való kereskedéstől, de tiltó rendelete éppen olyan hatástalan maradt, mint másik rendelete, melyben a bécsi áruknek a váci, pesti és debreceni vásárokon való kiárusítására kötelezte őket. A helytartótanács 1771. január 14-én kelt leiratában szigorú eljárásra utasította a pestvárosi tanácsot, mire az maga elé idéztette az összes görög és szerb kereskedőket s anyanyelvükön közölte velük, hogy 3 hónapon belül kötelesek összes bécsi áruikat értékesíteni. Egyben újból megállapították azon árukat, melyekkel vásá-

¹ Pesti levéltár. Intim. a. a. 4031.

rokon á la minuta, vásárokon kívül pedig all in grosso kereskedhettek.

Az eddig ismertetett összeírásoknál jóval terjedelmesebb az az összeírás, mely 1770. június 22-én készült s amely elsősorban az üzleti alkalmazottakra helyezett súlyt. Ez összeírás eredményei a következők voltak:

Priba Demeter, 25 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 2 segédje és 1 inasa van.

Joan Radi, 2 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.

Szekelar György, 12 éve pesti lakos s szőrmeárukkal kereskedik, 1 segédje van.

Demeczky György, 12 éve pesti lakos s szőrmeárukkal kereskedik.

Panajott János, negyedéve pesti lakos s szőrmeárukkal kereskedik, 1 társa van.

Panajott Hadzsi Konstantin, 5 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.

Dornay János, negyedéve pesti lakos s dohánykereskedő.

Lisza Demeter, 30 éve pesti lakos s vegyesárukkal kereskedik.

Astri Mihály, 8 éve pesti lakos s szőrmeárukkal kereskedik, 2 segédje s 1 inasa van.

Agora Demeter, 10 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 2 társa, 3 segédje s 1 inasa van.

Christoph András, 2 éve pesti lakos s szőrmeárukkal kereskedik, 1 társa van.

Marinkovics György, 6 éve pesti lakos s török szabó, 1 segédje van.

Gusso György, 7 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 társa s 4 segédje van.

Angyalat Laszkár, 24 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 társa s 2 segédje van.

Raly György, 22 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 2 társa s 5 segédje van.

Szider György, 25 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik.

Derpko Demeter, 26 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik.

Thoma Demeter, 6 éve pesti lakos s szőrmeárukkal kereskedik.

Szaga János, 25 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 társa s 1 segédje van.

Demeter János, 8 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 segédje van.

Stankovics János, 11½ éve pesti lakos s a gyöngyösi és debreceni vásárokon kereskedik, 1 társa és 1 segédje van.

Gynne Naszto, 20 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 társa és 2 segédje van.

Demkovics Mátyás, 12 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 társa és 4 segédje van.

Szabó József, 11 éve pesti lakos s vászonnal kereskedik.

Priva Tódor, 10 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 2 segédje van.

Laszkár Adám, 20 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 3 segédje van.

Keptenár Naszto, 46 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 2 segédje van.

Argir Mihály, 29 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 2 társa és 4 segédje van.

Kattos Konstantin, 3 éve pesti lakos s vászonkereskedő.

Riszto Sztany, $\frac{1}{4}$ éve pesti lakos, s török árukkal kereskedik, 1 társa van.

Kosta Pál, 20 éve pesti lakos s szatócs.

Szider Márton, 29 éve pesti lakos s vegyes árukkal kereskedik.

Szider Mihály, 29 éve pesti lakos s vegyesárukkal kereskedik, 2 segédje van.

Popovics Péter, 22 éve pesti lakos s bel- és külföldi árukkal kereskedik, 1 társa és 5 segédje van.

Vissnye Naszto, 39 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 1 társa s 3 segédje van.

Petrovics Anna, 30 éve pesti lakos, s török és trieszti árukkal kereskedik, 1 társa s 5 segédje van.

Petrovics István, 15 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 1 társa s 2 segédje van.

Lepora Naszto, 11 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 5 segédje van.

Philip Konstantin, 11 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 3 segédje van.

Boecsy Tódor, 15 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 1 segédje van.

Balla József, 1 éve pesti lakos s nem folytat üzletet.

Derra Tamás, 25 éve pesti lakos s vászonkereskedő.

Petrovics István, 15 éve pesti lakos s 2 vegyesáru kereskedése van, 1 társsal s 1 segéddel kereskedik.

Radjavojevics János, 6 éve pesti lakos s szőrmeárukkal kereskedik, 1 segédje van.

Riga Miklós, 10 éve pesti lakos s sózott halakkal kereskedik, 1 segédje van.

Adami György, 2 éve pesti lakos s Lengyelországban kereskedik.

Suppan János, 1 éve pesti lakos s nem folytat üzletet.

Kosta Ádám, 2 éve pesti lakos s Lengyelországban kereskedik.

Stamadi Demeter, 24 éve pesti lakos s vegyesárukkal kereskedik, 3 segédje van.

Pontika Mihály, 8 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 társa s 1 segédje van.

Alexander Kristóf, 15 éve pesti lakos s dohánykereskedő.

Bakull János, 8 éve pesti lakos s pipakereskedő.

Naszto János, 18 éve pesti lakos, nem folytat üzletet.

Stojany Naum, $\frac{1}{2}$ éve pesti lakos s szatócs.

Nasto Anasztáz, 4 éve pesti lakos, nem folytat üzletet.

Sterio Hadsi, 8 éve pesti lakos s szücsmester, 1 társa van.

Gyika János, 8 éve pesti lakos s szőrmeáru kereskedő, 1 társa s 1 segédje van.

- Hadsi Demeter, 3 éve pesti lakos s külföldi árukkal kereskedik, 1 inasa van.
- Misdan Rosy, $\frac{1}{4}$ éve pesti lakos, nem folytat üzletet.
- Popovics Mihály, 20 éve pesti lakos s vegyesáru kereskedő, 1 segédje van.
- Wasilly György, 24 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 4 segédje van.
- Moska Naum, 3 éve pesti lakos s gyöngyösi kereskedő.
- Daskal János, 15 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 2 segédje s 1 inasa van.
- Zaffir Miklós, 3 éve pesti lakos s fuvaros (spediteur).
- Pelenka Athanáz, 30 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 2 társa, 3 segédje s 3 inasa van.
- Nanno Athanáz, 20 éve pesti lakos s török és trieszti árukkal kereskedik, 2 társa s 3 segédje van.
- Kyroovics Mihály, 5 éve pesti lakos s külföldi árukkal kereskedik, 2 inasa van.
- Avakumovics Márk, 5 éve pesti lakos s külföldi árukkal kereskedik, 1 segédje s 1 inasa van.
- Rakoszlav György, 28 éve pesti lakos s külföldi árukkal kereskedik, 2 társa, 3 segédje s 3 inasa van.
- Temesváry János, 25 éve pesti lakos s külföldi árukkal kereskedik, 2 társa, 3 segédje s 2 inasa van.
- Kyroovics György, 25 éve pesti lakos s külföldi árukkal kereskedik, 1 társa, 2 segédje s 1 inasa van.
- Prodanovics Ábrahám, 40 éve pesti lakos s külföldi árukkal kereskedik, 2 társa, 1 segédje s 2 inasa van.
- Athanasy György, 26 éve pesti lakos s vegyesárukkal kereskedik, 2 segédje van.
- Radiavojovics Kristóf, 7 éve pesti lakos s szőrmeárukkal kereskedik, 1 segédje van.
- Kapmary Miklós, 7 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.
- Zinzar Demeter, 15 éve pesti lakos s pipakereskedő.
- Radivovics Péter, 25 éve pesti lakos, nem folytat üzletet.
- Konstantin János, 3 éve pesti lakos s vegyesáru kereskedő.
- Papakosta Athanáz, $\frac{1}{4}$ éve pesti lakos s szőrmeáru kereskedő.
- Petrovics Miklós, 8 éve pesti lakos s pipakereskedő, 1 inasa van.
- Nasto Konstantin, $\frac{1}{2}$ éve pesti lakos s sáfránykereskedő.
- Kyroovics János, 20 éve pesti lakos s marhakereskedő.
- Waidovics Tamás, 10 éve pesti lakos s vegyesáru kereskedő.
- Manolovics Harissa, 9 éve pesti lakos s csongrádi kereskedő.
- Popovics János, 2 éve pesti lakos s irsai kereskedő.
- Popovics Márk, 2 éve pesti lakos s irsai kereskedő.
- Szgyuru Tódor, 3 éve pesti lakos s lengyelországi kereskedő.
- Malageczy Sámuel, 10 éve pesti lakos s szalonnakereskedő.
- Monasterly Demeter, 20 éve pesti lakos s vegyesáru kereskedő, 2 társa, 2 segédje s 1 inasa van.
- Zigune János, 5 éve pesti lakos s pipakereskedő, 1 segédje van.
- Popovics Demeter, $\frac{1}{2}$ éve pesti lakos s kőrösi kereskedő.

Rosa Tamás, 8 éve pesti lakos s vászonkereskedő, 1 segédje van.
Petrovics Antal, 40 éve pesti lakos s vegyesáru kereskedő, 1 segédje van.

Kostovics Vreto, 40 éve pesti lakos, nem folytat üzletet.
Stephanovics János, 60 éve pesti lakos s vegyesárukkal kereskedik.
Slavoja György, 20 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 3 társa van.

Tullio Demeter, 2 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 segédje van.

Kyrovics György, 14 éve pesti lakos s marhakereskedő, 1 társa van.
Katics Kosta, 20 éve pesti lakos s vászonkereskedő.
Todor Simon, 3 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.
Rus Demeter, 3 éve pesti lakos s losonci kereskedő.
Czompó Pál, 38 éve pesti lakos s szatócs, 1 társa van.
Csuka János, 8 éve pesti lakos s vászonkereskedő.
Gyila Ferenc, 2 éve pesti lakos, nem folytat üzletet.
Todor János, $\frac{1}{4}$ éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.
Dragacsiga Kristóf, 8 éve pesti lakos s losonci kereskedő.
Dimitrovics Athanáz, 20 éve pesti lakos s szatócs.
Kapmary György, 2 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.
Kopcsany Demeter, 11 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.
Sztroinovics Gábor, 12 éve pesti lakos s vegyeskereskedő, 1 társa és 1 segédje van.

Sztrajno János, 12 éve pesti lakos s gyümölcskereskedő, 1 társa van.
Philippovics Ignác, 12 éve pesti lakos s lengyelországi kereskedő.
Stankovics Kristóf, 20 éve pesti lakos s Tokajban kereskedik.
Adám János, 10 éve pesti lakos s üllői kereskedő.
Cristoph György, 15 éve pesti lakos s hajófuvaros, 2 segédje s 1 inasa van.

Csonka Mihály, 2 éve pesti lakos, nem folytat üzletet.
Mihalovics Márk, 10 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.
Vojnovics György, 10 éve pesti lakos, nem folytat üzletet.
Totovics Péter, 16 éve pesti lakos s belföldi árukkal kereskedik, 1 segédje s 3 inasa van.

Az eddig felsoroltak a belvárosban laktak, de a külvárosban is voltak görög kereskedők, nevezetesen a következők:

Charssa Demeter, 3 éve pesti lakos s szatócs.
Manoli Koszta, 5 éve pesti lakos s szatócs, 1 társa és 1 segédje van.
Dimitrovics Sztojan, 30 éve pesti lakos s szatócs.
Darnyay János, $\frac{1}{2}$ éve pesti lakos, dohánnyal és szalonnával kereskedik.

Stamulli Konstantin, 5 éve pesti lakos s pálinkafőző.
Philcso Anaasztáz, 2 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.
Sztravraham, 3 éve pesti lakos s vegyesárukkal kereskedik.
Angyeli Demeter, 5 éve pesti lakos s pálinkafőző.
Petrovics Ábrahám, 5 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik.
Christoph Konstantin, 8 éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 társa van.

Ioann Sándor, $\frac{1}{4}$ éve pesti lakos s török árukkal kereskedik, 1 társa van.

A felsorolt adatokat összegezve azon eredményre jutunk, hogy Pesten 1770. körül összesen 130 görögkeleti vallású kereskedő lakott s ha ezekhez hozzászámítjuk a 46 üzlettársat, 110 segédet és 26 inast, akkor a kereskedelemmel foglalkozó görögkeleti vallású pesti lakosok száma összesen 312.

Számítsuk ezekhez hozzá még az összeírásban felsorolt 70 feleséget és 124 gyermeket, akkor a fenti szám 506-ra emelkedik. E számban azonban nem foglaltatnak benn az üzlettársak és segédek családtagjai, pedig bizonyára azok között is voltak családos emberek.

Á felsoroltak legnagyobb része nem volt városi polgár, a kereskedők társulatába pedig összesen csak 9 volt bekebelezve. Ennek magyarázata az, hogy 130 közül 62 csak az utolsó 10 éven belül költözött a városba, tehát nem volt még alkalma rá, hogy a polgárjogot vagy a kereskedelmi testületbe való felvételt kiverkedje. Ebből hiba volna arra következtetni, hogy a bevándorlás az utolsó 10 esztendő alatt élénkült meg, régebben is nagyobb számban vándoroltak be, az ellenük alkalmazott szigorú rendszabályok azonban nem tudták megélhetésüket biztosítani, s elvándoroltak vagy elpusztultak. Állandóan megtelepedetteknek azokat tekinthetjük, akik 10 évnél régebben laktak már a városban. Minél régebben megyünk vissza, annál kevesebb az állandóan megtelepedettek száma. 10 évnél régibb lakos volt közöttük 28, 20 évnél régibb 24, 30 évnél régibb 6, 40 évnél régibb 4, 60 év óta pedig csupán 1 lakott Pesten. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a görögkeleti kereskedők bevándorlása a XVIII. század első kétharmadában állandó volt, a bevándorlók közül azonban csupán kevesen tudtak boldogulni s a legtöbben újból visszavándoroltak. Ez igazolja a helybeli kereskedők azon vádját, hogy a bevándorlók Pesten megszedték magukat s aztán visszavándoroltak hazájukba. E visszavándorlás magyarázata részben a szülőföld szeretete, amely ma is megtalálható a kivándorlóknál, részben pedig az a mostoha fogadtatás, melyben a helybeliek a bevándorlottakat részesítették.

A pesti görögkeleti kereskedők közül egymagában kereskedett összesen 64, 1 társsal (segéddel vagy inassal) 25, 2 társsal 13, 3 társsal vagy többel 28. A kiskereskedők voltak tehát többségben, aminek az a magyarázata, hogy a legtöbben újonnan bevándorlottak voltak, nem nyílt tehát még alkalmuk üzletük fejlesztésére. Az egyedül állók közül 11 nem folytatott üzletet, 13 pedig vidéki kereskedő volt, Pesten csupán áruraktárt tartottak, ezeket tehát nem is lett volna szabad a pesti kereskedők közé számítani, s így a pesti görögkeleti vallású kereskedők számából huszonnégyet le kell számítani, hogy a valóságnak megfelelő számot kapjunk.

Kereskedésük tárgyát tekintve, a legtöbben, huszonötven török árukkal kereskedtek, ami származásukat s jogosítványaikat tekintve teljesen érthető. Tizenhatan török és trieszti árukkal kereskedtek, ami a trieszti kereskedelem nagyarányú fellendülése mellett bizonyít. Vegyesáru kereskedő volt 14, szőrmeáru kereskedő 10, bel- és külföldi árukkal kereskedett 9, szatócs volt 7, vászonnal kereskedett 6, pipával 4, dohánnyal 3, pálinkafőző volt 2, marhakereskedő 2, fuvaros 2, gyümölcsel és szalonnával 1—1 kereskedett, safránnyal és hallal 1—1, szűcs volt 1 s szabó is 1, ami a mellett

bizonyít, hogy a görögkeleti vallású iparosokat is számbavették. Mind ezeket számbavéve megállapíthatjuk, hogy 1770. körül Pesten a török birodalom területéről bevándorolt görögkeleti vallású lakosok a város gazdasági életében jelentős szerepet vittek s nem kevés részük volt abban, hogy Pest városa a XVIII. század folyamán fokozatosan előrejutott, s piaca az összes magyarországi piacok élén állott.

1770-től kezdve a helytartótanács gondosan ügyelt a pesti kereskedelem alakulására, nem elégedett meg a tanács ellenőrzésével, hanem időközönként számon is kérte tőle a kereskedelem terén beállott változásokat.

1770. március 26-án ugyanis a helytartótanács elrendelte, hogy közöljék vele azon pesti kereskedők névsorát, kiket 1765. után a kereskedők társulatába felvettek. A pestvárosi tanács a kereskedők társulatától kért felvilágosítást, s az 1770. április 21-én jelentette, hogy összesen 17 olyan kereskedő van a városban, akik 1765. előtt kapták kereskedői jogosítványukat. 1765. után csupán 5 kereskedőt vettek fel a társulatba, nevezetesen Hirschman Ferencet, Kyrovics Mihályt, Schulz Teofil, Avakumovics Mátyást és Jorgovics Pétert. Jelentésükben felpanaszolják, hogy kívülük még körülbelül 30 görög kereskedőnek van a városban boltja, s nagy számmal vannak olyan utazó és egyéb vándorkereskedők, akik vásárokon kívül is mindennemű áruval kereskednek, s ez úton a helybeli kereskedőknek nagy károkat okoznak. A pestvárosi tanács nem fogta fel ilyen kedvezőtlenül a pesti kereskedők helyzetét, hanem 1770. április 26-án csupán azt jelentette a helytartótanácsnak, hogy 1765. óta öt új kereskedőt vettek fel a társulatba, Hirschmann Ferenc és Schulz Teofil azonban Tausch Mihálytól vásárolták meg a kereskedői jogot, Jorgovics Péter pedig Temesváry Jánossal közös üzletet folytat, tehát a kereskedők száma 1765. óta csupán Kyrovics Mihálylyal és Avakumovics Mátyással szaporodott, akik nevük bizonyága szerint görögök voltak.¹

A görögök elleni hajszában Katics Antal pesti kereskedő és városi tanácsos járt elől jó példával s mégis, mikor 1769-ben csődbe jutott, üzletét Popovics Demeter kecskeméti görög kereskedőnek adta el. A pesti bekebelezett kereskedők ezen módfelett felháborodtak s rengeteg panasszal telt felségfolyamodványt adtak be Katics ellen, melyben nem áttallották a vallásukat fenyegető veszedelmet előtérbe helyezni s az ügylet megsemmisítését kérték. A helytartótanács ez ügyben jelentést kért a városi tanácstól, ez azonban nem nagyon indult meg a panaszon, hanem 1769. március 31-án azt jelentette, hogy az üzletet Temesváry János, Jorgovics Péter és Sztankovics Miklós bekebelezett kereskedők vették meg s így a panasz tárgyalanná vált.²

1770-ben a pesti bekebelezett kereskedők ismét keserves panaszokkal telt folyamodványt intéztek a helytartótanácshoz, mely az összes be nem kebelezett kereskedők, tehát a törökországiak ellen is irányul. Felpanaszolják, hogy az 1752-ben s utóbb kiadott rendeleteket a városi tanács nem tartja be, minek következtében Pest városában annyira elszaporodtak a görög kereskedők, hogy jóformán mást sem láthat az ember. A város kapui mentén nyitják meg boltjaikat s mindennemű áruval egy-

¹ Pestvárosi levéltár. Intim. a. a. 4541.

² Pestvárosi levéltár. Intim. a. a. 4471.

aránt szabadon kereskednek. Pest városa a mindenhonnan elűzött görögök mentsvára lett s az ember úgy érzi magát Pesten, mintha Macedóniában élne.¹ De panaszt emeltek a karinthisi kereskedők ellen is, hogy a görögökhöz hasonlóan járnak el. Végül a vándorkereskedők ellen, akik Pesten raktárakat tartanak s vásárokon kívül is alla minuta kereskednek. Panaszaik orvoslására azt kéri a helytartótanáctól, hogy a be nem kebelezett kereskedőket tiltsa el teljesen a kereskedéstől s zárassa be boltjaikat, a törökországiaknak pedig csupán török árukkal engedje meg a kereskedést a megszabott feltételek mellett s vásárok idején kívül zárassa be boltjaikat.

A helytartótanács 1770. november 2-án jelentést kért a felsorolt sérelmek tárgyában a pestvárosi tanácstól, a tanács azonban 1770. december 16-án kelt jelentésében megcáfolta az összes vádakát, tehát a görögök pártjára állott.

A helytartótanács ezzel szemben a bekebelezett kereskedők indokainak megfelelően határozott,² illetőleg a szabad kereskedést csupán bekebelezett kereskedőnek engedte meg, minek következtében a pestvárosi tanács 1771. január 4-én 24 görög kereskedőt egyenként 12 forint bírságra ítelt s boltjaik bezárásával, valamint áruik elkobzásával fenyegette meg őket, ami a pestvárosi tanács 1772. december 12-i jelentése szerint utóbb be is következett.

Erre 1772. elején több görög kereskedő, nevezetesen Vaszily György és Rally György (mindketten helytartótanácsi rendeletre 1771. december 23-án kapták meg a polgárjogot), Szlavoj György, Monasterli Demeter (ráckevei származású, 1756. augusztus 23-án lett polgár), Szider Mihály (1753. március 27-én lett polgár), Vissnye Naszto, Adam György, Gruden Ferenc (karinthisi származású), Liszer Antal és Stupicza Márton panaszt emeltek, hogy ámbár mindannyian pesti polgárok, háztulajdonosok és adófizetők, a városi tanács mégis fejenként 12 forint bírságot vetett ki rájuk s eltiltotta őket a további kereskedéstől. Hivatkoznak rá, hogy kizárólag élelmiszerekkel kereskednek, ami nem sérti a bekebelezett kereskedők érdekeit,³ s hivatkoznak rá, hogy némelyikük 20.000 forint harmincadot is ki fizet évenként, tehát többet, mint az összes bekebelezett pesti kereskedők. Minthogy az alkalmazott 1771. január 11-i helytartótanácsi rendelet kizárólag a török alattvalókra vonatkozik, kéri a tanács rendelet érvénytelenítését. A helytartótanács 1772. február 3-án jelentést kért ez ügyben, mire a pestvárosi tanács a helytartótanács rendeleteivel indokolta eljárását.⁴

A pestvárosi tanács eljárása ellen a görög kereskedők felségfolyamodványt adtak be, melyben kifogásolták, hogy a török alattvalók elleni megtorlást velük, helybeli polgárokkal szemben is alkalmazták. Boltjaik hatósági bezáratását azzal magyarázták, hogy a helybeli kereskedők

¹ Unde si civitatem Pestienssem Macedoniam quis dixerit, profecto non aberraverit. Pesti levéltár. Intim. a. a. 4054.

² Pesti levéltár. Int. a. a. 4054.

³ Cum alioquin rerum et mercium nostrarum in fornicibus distrahi solitarum qualitas plurimum e rebus materialibus culinariis ponderabilibus, non vero sub ulnam aut forfices, quae mercatoribus proprium esse debet, cadentibus, ut in pluribus civitatibus est, etiam distincta existant. Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4054.

⁴ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4031.

ez úton áruikat tetszés szerinti áron adhatják el, holott előbb a görög kereskedők olcsóbb árai lehetetlenné tették a visszaélést. A helytartótanács erre 1772. december 31-én szigorú vizsgálatot rendelt el ez ügyben, melynek a pestvárosi tanács 1773. március 13-án tett eleget. A tanács ez alkalommal rámutatott arra, hogy ez az ügy már 1727-től kezdve állandóan napirenden van s az 1761. július 17-i helytartótanácsi rendelet úgy döntött, hogy *csak a bekebelezett kereskedők foglalkozhassanak kicsinybeni árusítással*. Hangoztatják, hogy a görögök nem megbízhatók (*suspectum hominum genus*) s számuk megnőtt ugyan, de nem annyira, amint azt a helybeli kereskedők állítják. A helybeli kereskedők 40 görög és 15 olasz boltból beszélnek, holott a valóságban csupán 28 görög bolt van s köztük 13-ban élelmiszereket árulnak. Azt elismeri a tanács, hogy a görög boltok bezáratása óta a kávé, cukor, fűszerek, mandula, citrom, mazsola, olaj és füge ára feljebb ment s felveti a kérdést, hogy megengedhető-e a felsorolt árucikkekkel való kereskedés azoknak, akik nincsenek felvéve a kereskedők társulatába? A tanács ezt megengedhetőnek tartja, mert ez enyhíti a drágaságot s a görögök boltjaiban árusított fűszereket a lakosság gyógyszerként is használja.¹

A vita a görög kereskedők javára dőlt el, mert 1773. június 23-án Petrovics István és György, Vaszily György, Rally György, Szider Mihály és Monaszterly Demeter felhatalmazást kaptak a helytartótanácstól, hogy a felsorolt árucikkekkel szabadon kereskedhetnek. Ez által egy új kereskedői kategória támadt, melynek kereskedelmi jogosultsága bizonyos árucikkekre korlátozott, ami a kereskedelem specifikálódását eredményezte.

1772. elején Angyelaky Laszkár kíséri meg, hogy a kereskedők társulatába bejusson, a társulat azonban 1772. május 18-án kelt felterjesztésében olyan indokolással ellenzi felvételét, mely teljes világosságot vet a görögkeletiekkel szemben táplált rosszindulatra. A társulat nyíltan kijelenti, hogy vallása miatt ellenzi felvételét; a másik ok, hogy t. i. a kereskedést nem tanulta a kiváltságlevélben előírt módon, ez esetben merült fel először, eddig soha nem éltek vele. Kijelenti a társulat, hogy már is sok a kereskedő Pesten, nem tudnak megélni, ezért buktak meg 2 éven belül Crettier Péter, továbbá Schuk József és társa, s ezért ment tönkre Lezer József. Ez idő szerint 40 görög s 15 olasz boltoson kívül 28 kereskedő van Pesten. Végül erős szavakkal támadnak a görögök rossz tulajdonságainak s kijelentik, hogy csak kárára vannak az országnak.²

A felterjesztés hatása alatt a kancellária 1772. május 26-án vizsgálatot rendelt el, amely azonban nem igazolhatta a panaszosokat, mert 1773. október 4-én a helytartótanács elrendelte, hogy Angyelaky Laszkárt, Visnye Nasztót és Lepora Anasztázt vegyék fel a kereskedők társulatába. A bekebelezett kereskedők kénytelenek voltak a felsőbb parancsnak enge-

¹ Pestvárosi levtár. Int. a. a. 4054.

² Et si licet rem acutius penetrare, quid ab his infidelibus Graecis, uti instans Angyelaky esset, sit sperandum, hi enim in intrinsecae suae naturae Graecae mercantur fide in damnum proximi ac fraudem aerarii regii detrimentumque boni publici in dies student ac ultimam ruinam Christianorum spirant, hi certe vel nominis Christiani et romano-catholici hostes, tanto magis rerum et personarum inimici essent, non videtur igitur ratio, cur in patria nostra hosti locus daretur.

delmeskedni, amint azonban a pestvárosi tanács 1774. március 7-én kelt felterjesztéséből kitűnik, nem voltak hajlandók számukra teljes kereskedelmi szabadságot engedni, hanem azon árucikkek eladására kívánták őket korlátozni, melyekkel mint törökországi eredetű kereskedők már felvételük előtt is jogosítva voltak kereskedni. Ez esetben azonban nem jártak szerencsével, mert az 1774. május 14-i helytartótanácsi rendelet kimondotta, hogy a nevezetteket teljes kereskedelmi szabadság illeti meg s ebbe azután a kereskedők társulata is kénytelen volt belenyugodni.

1772. december 15-én a pestvárosi tanács összeírást készíttetett a görög kereskedőkről azon alkalomból, hogy Demkovics Máté felségfolyamodványt adott be a pestvárosi polgárjog megadása tárgyában. Kérését t. i. azzal indokolta, hogy 18 év óta kereskedik a városban, 12 év előtt megházasodott s 5 gyermeke van, 10 év előtt házat is szerzett s minden rokona pesti polgár. A kancellária felhívására a pestvárosi tanács azzal védekezett, hogy Demkovics nem katolikus s már is annyi görögöt vettek fel, hogy félniök kell a görögök túlságos elszaporodásától. A kancellária újabb felhívására azt jelenti a tanács, hogy a kérelmező Törökországban tartózkodó Laszkar Manoli nevű társával magánházban török árukkal kereskedik s azonfelül a városházán Petrovics Istvánnal közös boltot tart, ahol török árukkal, nevezetesen kordovánbőrrel, gyapotfonállal és ronggyal kereskedik, de a tilalom ellenére cukrot, kávé és fűszert is tart. Ilyen árukkal kereskedtek kivülről még Janotti Vaszily, Vissnye Naszto, özv. Petrovicsné, Szider Mihály, Petrovics István, Rally György és Lepora Anasztáz pesti polgárok. A nem polgárok sorából Keptenár Tamást, Lísza Demetert, Laszkar Ádámot és Koszta Pált, továbbá Boics Tódor török alattvalót sorolják fel, kik közül Keptenár Tamás 45 év óta kereskedett Pesten. Mindezeknek boltjuk volt, ahol nem csupán török, de belföldi árukkal is kereskedtek. Vissnye Nasztó és Lepora Anasztáz pénzen vették meg a kereskedői jogot, tehát bekebelezett kereskedőknek tekinthetők. Pontika Mihály nem polgár, Kapmáry György, Petrovics Miklós, Demeter Jovan, Csoka Antal török alattvalók, kik török árukkal szabadon, belföldi árukkal pedig dugva kereskednek, raktáruk magánházakban van elhelyezve s vidéki vásárokon árusítanak. Angyelaky Laszkar pesti polgár, Khina Nasztó, Argyr Demeter, Jovan Radul, Priba György és társa Demeter, Kapmáry Miklós török alattvalók, csupán török árukkal kereskednek. E szerint 1772-ben 23 olyan kereskedő lakott Pesten, kik török árukkal kereskedtek.¹

Ugyancsak felségfolyamodványban kérte 1773-ban a polgárjog megadását Popovics Demeter is, aki 30 év óta lakott Pesten s a hűségesküt is letette. A tanács 1773. június 2-án azzal védekezett, hogy 2 év előtt azon feltétel alatt engedték meg neki a házvételt, hogy nem fog boltot nyitni s ha minden görögöt felvennének a polgárok közé, akkor számuk csakhamar elérné a katolikusokét. Vaszily György és Rally György is háztulajdonosok voltak, mégis csak ismételt kérésükre vették fel a polgárok sorába. Ha megkapja a polgárjogot, akkor biztosan boltot fog nyitni s az nem kívánatos a helybeli kereskedők szempontjából. A folyamodvány, úgy látszik, eredménytelen maradt, mert 1775. július 12-én Popovics Demeter

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4759.

ismét megújította kérését s a tanács ez alkalommal is fenntartotta álláspontját.¹

Akármilyen szívós ellenállást fejtettek k. azonban a helybeli kereskedők a görögök ellen, lassanként csaknem mindannyian bejutottak a kereskedők társulatába, de minden egyes esetben a helytartótanács kényszerítette őket a felvételre. Így az 1776. július 4-i helytartótanácsi rendelet alapján Argir Mihályt, Demetert és Tódort, Kristóf Jánost, Pelenka Györgyöt, Keptenár Tamást, Stanicza Demetert és Mitricza Demeter Konstantint,² az 1776. november 12-i helytartótanácsi rendelet alapján pedig Pelenka Györgyöt³ kellett felvenniök a társulatba, miáltal a bekebelezett görög kereskedők száma jelentősen megszaporodott.

A törökországi kereskedők elleni állhatatos küzdelemnek az eredménye volt az 1775. november 11-iki tanácsi határozat, mely a következőket rendelte el:

Petrovics Demeter köteles az üzletet bezárni.

Argir Siguri csak élelmiszerekkel (cum victualibus) kereskedhetik.

Ádám János csak élelmiszerekkel kereskedhetik.

Monasterly Illés csak élelmiszerekkel kereskedhetik.

Philippovics Jakab köteles magát a társulatba felvétetni.

Athanas Demeternek nincs boltja, kereskednie tilos.

Athanas György csak élelmiszerekkel kereskedhetik.

Pelenka Arancsy csak törökországi árukkal kereskedhetik.

Philippovics Koszta csak törökországi árukkal s nagyban kereskedhetik.

Manoli Koszta csak élelmiszerekkel kereskedhetik.

Bakall Arancsi, Athanas György fia, atyjával közös boltot tarthat, amelyben élelmiszerekkel kereskedhetik.

Panajoth Athanáz Pesten nem keresedik.

Georgovics Ábrahám köteles magát a kereskedelmi társulatba felvétetni.

Petrovics Péter boltja bezárandó.

Keptenár Naszto csak törökországi árukkal kereskedhetik.

Mitricza Demeter György csak törökországi árukkal kereskedhetik.

Csoka János csak törökországi árukkal kereskedhetik.

Sieder Demeter csak élelmiszerekkel kereskedhetik.

Argir Demeter csak törökországi árukkal kereskedhetik.

Demeter csak élelmiszerekkel kereskedhetik.

Derra Tamás csak vászáron kereskedhetik és pedig vásárokon.

Philippovics Demeter csak élelmiszerekkel kereskedhetik.

Stephanovics Demeter csak élelmiszerekkel és fával kereskedhetik, kártyákkal csak vásárokon.

Lezár Antal csak nagyban kereskedhetik belföldi árukkal.

Stupicza Márton csak nagyban kereskedhetik belföldi árukkal.

Kordovics Antal csak vásárokon kereskedhetik.

Grossinger Jakabot eltiltják a kereskedéstől.

Schmidt Ignácot eltiltják a kereskedéstől.

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4895.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4054.

³ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 5168.

Demeter Kristóf csak élelmiszerekkel kereskedhetik.

Gyna Naszto boltja bezárandó, Hadsi Demeter pedig megintendő.

Figyelemreméltó e tanácsi határozatban, hogy számos törökországi kereskedő kereskedői jogositványát csupán élelmiszerekre korlátozza. Ebből arra lehet következtetnünk, hogy e téren a bekebelezett kereskedők nem kívántak versenyezni a törökországiakkal. Ennek az lehetett az oka, hogy az áruk romlásnak voltak kitéve, nagyobb volt a kereskedő kockázata.¹ Ugyanezen okból az áruk kezelése is nagyobb gondot és munkát követelt, amire a kényelmesebb belföldi kereskedők nem voltak hajlandók. Feltevésünket igazolja Gruden József esete, kinek a kereskedők társulatába való felvételét a pestvárosi tanács 1766. szeptember 12-én azon okból ajánlotta, hogy a városban kevés az élelmiszerkereskedő,² továbbá hogy külföldi élelmiszerkereskedők megkönnyítik az élelmiszerek beszerzését, mert náluk mindig méltányos áron kaphatók s így a fogyasztók érdekeit szolgálják.³

A pesti bekebelezett kereskedők 1775. december 16-án beadott panaszára a pestvárosi tanács 1776. január 13-án áruelkobzás terhe alatt meghagyta a törökországi kereskedőknek, hogy csupán törökországi árucikkekkel kereskedjenek; a krajnai kereskedőket pedig arra kötelezte, hogy olasz árukkal, nevezetesen citrommal, olajjal és fügével kereskedjenek, és pedig a vásárokon kicsinyben, a vásárokon kívül pedig nagyban.⁴

Ugyanakkor pontosan megjelölik a törökországi árukat is, melyek a következők voltak: kordován és juhbőr, karmazsin, rizs, apró szőlő és mazsola, füge, tömjén, gáliekő, török szappan, dohány és pipa, csótár vagyis lótakaró, szőrpokróc, török kengyel, török sáfrány, feldolgozott és nyers gyapot, datolya, török olajbogyó zsákokban, spongya, sózott hal, török selyem feldolgozva és nyersen, fehér és vörös pamutvászon, török karton, borbélykendők, magyar női selyemkendők, török kagylók, török fejkendők, török tálak és tepsik, vizes és kávéz kannák. Ezt az érdekeltekkel is közölték s ellenőrzésül már 1776. április 18 és 19-én hatósági biztosokkal megvizsgáltatták boltjaik tartalmát, amely alkalommal a következőket tapasztalták:

Argir Sigur és Manojlovics Kosta be nem kebelezett kereskedőknél a következő tiltott árukat találták: 42 db cérnaszallag, 4 font pecsétviasz, 12 tucat ceruza, féltucat tükör, 1 süveg cukor, 2 rizsma írópapír, 70 üveg rozsólis, 2 font kávé, 8 tucat kártya, 60 font hajpor, 1 font kalmusz, félfont tea, 1 font lakmusz (Leckmuss), 4 tucat szőlőkaró s 2 font barna kandis, amelyeket lefoglaltak s csupán élelmiszerekre korlátozták a kereskedésüket.

Adam János csupán élelmiszerekkel kereskedhetett s találtak boltjában másfélfont puskaport, 1 font pecsétviaszt, 5—6 font serétet, 4 font cukrot s félfont kandist, amelyeket azonnal zár alá helyeztek.

¹ Panajot Anasztáz pesti kereskedő debreceni raktárában az 1773. március 9-iki leltározás alkalmával egész sereg romlott árút találtak: 255 font romlott fűgét, 271 font romlott apró szőlőt, 913 font mazsolát, 21 font romlott halikrát, 19 font romlott halat és 22 üveg romlott faolajat. Pesti levéltár. Intim. a. a. 4854.

² Qui tamen cum huiusmodi Italicis comestibilibus mercibus quaestum exercens adhucdum pauci et rari sunt. Pesti levéltár. Intim. a. a. 4042.

³ Qui rerum Italicarum in omni qualitatis linea emporium tale produxit, ut apud ipsum omnia pro quovis statu condigno pretio haberi possint. Id. h.

⁴ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4054.

Monasterly Éliás is csupán élelmiszerekkel kereskedhetett s találtak boltjában 6 süveg cukrot, 40 font fehér kandist, 65 font barna kandist, 164 üveg rozsólist, 120 font kávé, 30 font barna kandist, 24 font cukrozott mandulát, 20 font cukrozott narancsot, 12 font cukrozott kalmuszt, 12 font cukrozott pistaceát, 16 font vörös berzsenyt, 20 font kék berzsenyt, 25 font szekfűborsot, 3 font mellteát, 10 font lakmuszt (Leckmuss), másfél font szenna levelet, 5 font csokoládét, 17 font kénlapot, 2 font kénkövet, 50 tucat cérnát, másfél tucat dohányszelencét, 10 font hajport, 18 rizsma írópapírt, 3 és fél vég fehér vásznat, 4 tucat német kártyát, 1 font pecsétviaszt, 2 tucat tükröt, 3 tucat zsebkést, 2 font cimetet, 3 font hársfateát, 2 font szekfűszöget, 2 font szekfűvirágot, 3 font szerecsendiót, 20 lat selymet, 59 db selyemgubót, 6 db selyemszallagot, 15 db hollandi szallagot, 10 db szallagot, másfél vég ingrevalót, kötőtűket, 150 font serétet, 113 db cérnaszallagot, 6 font csergubacsot, 25 font mandulát, 120 font rézgálicot, 20 font timsót, 25 font vasgálicot, háromnegyedfont higanyt, amelyeket azonnal zár alá helyeztek.

Athanaz György és fia csupán élelmiszerekkel kereskedhettek s találtak boltjukban 3 nagy és 3 kis süveg cukrot, 12 font cukrot, 50 font kávé, 1 mázsa hajport, 23 tucat német kártyát, 15 tucat ceruzát, 3 tucat dohányszelencét, 12 lat selymet, 4 db fehér vásznat, 10 db lipcei szallagot, 108 üveg rozsólist, 50 font serétet, 80 font vörös berzsenyt, 100 font kék berzsenyt, 5 rizsma írópapírt, 1 mázsa ként és sok fűszert, amelyeket zár alá helyeztek.

Pelenka Arancsi csak török árukkal kereskedhetett s találtak boltjában 11 mázsa serétet, 1 mázsa narancshéjat, 3 mázsa szekfűborsot, 4 mázsa babérlevelet, 12 mázsa mandulát, 3 mázsa enyvét, 15 font rézgálicot, 8 font pecsétviaszt, 50 font zöldteát, 20 font ólomfehéret, 17 láda fehér és barna kandist, 125 font tőkehalat, másfél mázsa papucskészítéshez való fát, 25 csomag cukrozott árut, 5 mázsa kék berzsenyt, 5 font zöld kávé, 1 font gyömbért, 1 font gubacsot, 25 láda rozsólist, 25 font ként és 3 db ólomlemez, melyeket azonnal zár alá vetettek.

Keptenar Nasto csupán török árukkal kereskedhetett s találtak boltjában 2 db kronrascht, 75 font zöld kávé, 1 mázsa rézgálicot, 12 rizsma írópapírt, 78 üveg rozsólist, 2 mázsa hajport, egyéb német áruja pedig a székesfehérvári vásáron volt.

Mitricza Demeter és *György* csak török árukkal kereskedhettek s találtak boltjukban 60 üveg rozsólist, 130 font serétet, 16 font cukrot, 15 font kávé, 6 font szekfűborsot, 4 font borsot, 3 font kandist, 1 font szekfűszeget, negyedfont szerecsendiót, félfont viaszt, 1 font szekfűvirágot, egyéb német áruja a debreceni vásáron volt.

Szider Demeter csak élelmiszerekkel kereskedhetett s találtak boltjában 2 mázsa cukrot, 50 font kávé, 1 mázsa vörös berzsenyt, 60 font kék berzsenyt, 50 font szekfűborsot, 50 font babért, 86 font hajport, 90 font serétet, 2 font pecsétviaszt, 18 font kénlapot, 240 tucat kártyát, 7 tucat cérnát, 3 db vásznat, 30 rizsma papirost és 6 mázsa tőkehalat.

Argir Demeter csak török árukkal kereskedhetett s találtak boltjában 12 kis s 31 nagy süveg cukrot, 40 font zöld kávé, 28 font hajport, 15 font barna kandist, 21 db szőlőkarót, 60 üveg rozsólist s 6 rizsma papírt.

Ezek a lefoglalások érzékenyen megkárosították a görög kereskedő-

ket s hasztalan kerestek ellene orvoslást, mert az 1782. február 4-i helytartótanácsi rendelet a lefoglalt árukat a kincstár javára eladatta.

A görög kereskedők ellen nem csupán a kereskedők folytattak állandó hadjáratot, hanem az iparosok is s így iparüzésre sem nyílt alkalmuk. Így a pesti szücsök 1768. március 12-én a pestvárosi tanácshoz intézett beadványukban azzal vádolják meg őket, hogy szücsmesterséget folytatnak, holott csupán török árukkal való kereskedésre van engedélyük. Az előadottakat tanuvallomásokkal is megerősítik, amelyekből kiderül, hogy Demeski Konstantin és 2 társa, Karakas György és Tódcz, Kaszancsi Demeter Ignác és Koszta, Radivojovics János és Riszto gyakorolták Pesten a szücsmesterséget, akik Péterváradról költöztek ide.

A pestvárosi tanács a pestvárosi szücsök érdekeinek megfelelően rendelkezett s 12 frt bírság terhe alatt eltiltotta őket a mesterség gyakorlásától. A szücsök azonban nem elégedtek meg ez intézkedéssel, hanem 1768. május 20-án eltávolításukat követelték. A pestvárosi tanács 1768. június 11-én ez értelemben írt fel a helytartótanácsához. Indokolásul felhozták, hogy már is rengeteg szerb és görög telepedett meg a városban s a török árukkal való kereskedés jogával visszaélnék. Erre a helytartótanács 1768. július 4-én utasítja a pestvárosi tanácsot, hogy büntessék meg a megrendelőket is s vegyék el tőlük a szücsmesterség gyakorlásához szükséges eszközöket, amit a pestvárosi tanács hirdetmény alakjában tett közzé.¹

A fennmaradásukért folytatott szívós küzdelemnek egyik bizonyítéka 1773. november 13-i folyamodványuk is, melyben a házvétel megengedésén kívül a tanácsba való beválaszthatásukat sürgetik. Ez alkalommal felsorolták azokat, akik már is háztulajdonosok voltak. Ezek névsora a következő: Lovcsanszky Péter, Szagarovics Miklós, Vaszily György, Popovics Mihály, Visnya Naszto, Rally György, Bratkovics Miklós özvegye, Szider Mihály, Ivankovics Jakab özvegye, Baro Tamás, Nikolics Pál, Nikolics Sára, Minaczký János, Damianovics Tamás, Manoilovics Dániel, Kasztry Mihály, Athanazy György, Priba Tódor, Prodanovics Ábrahám, Szider Márton, Monaszterly Demeter, Milankovics Mihály, Jorgovics István, Popovics Demeter, Demkovics Mátyás, Philipovics Mihály, Petrovics Antal, Kosztovics Vreta, Stephanovics János, Rakoszlav György, Szlavovia György, Angyelaky László, Popovics Péter, Jorko Péter, Philipovics Miklós, Czompo Tódor, Kirovics György, Pesta Anna, Csuka János, Konstantinovics Mihály, Sztrainovics Gábor, Draga Csiga Kristóf, Sztrainovics János, Christof György, Sztankovics Kristóf, Manojlovics József, Vukmanovics Péter özvegye, Joanonics Fülöp és János, Joanonics Racz, Priba Antal és Petrovics István, összesen ötvennégyen.

A kérvényt a helytartótanács 1773. december 3-án leküldte a pestvárosi tanácshoz, de csupán kétszeri sürgetésre kapott rá választ. Ebben arra hivatkoznak, hogy az érdemeiket szerzett régi szerb lakosságból már alig maradt, a legtöbb új bevándorlott. Ezzel szemben a helytartótanács 1775. január 30-án elrendelte, hogy a külső tanácsba és a százas polgárságba szerbek is beválaszthatók, de házvételüket a domonkosok temploma körüli városrészeire korlátozta.² Ez utóbbi korlátozás nem sokáig maradt életben,

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 4312.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 5006.

mert 1782. július 29-én a helytartótanács már is megengedte, hogy Argyr Demeter görög kereskedő megvehesse a Váci-utcában fekvő Mihics-házat.¹ 1783. március 10-én pedig Moszka Naumnak engedte meg, hogy Eröss József házat megvehesse s indokolásul azt hozta fel, hogy a torontálmegyei Wanda birtokot 47.100 frton megvásárolta.²

Az évtizedeken át tartott üldözések ellenére az 1780. évi állapot az volt, hogy a pesti görögkeleti vallású kereskedők száma jóval meghaladta a katolikus kereskedők számát, illetőleg, hogy Pest város kereskedelme 1780-ban a görögök kezén volt. 1780-ban nevezetesen a pestvárosi bekebelezett kereskedők közül katolikus vallásúak voltak a következők: Heiszler Ferenc, Pleyer András, Meixner János, Poly Jakab, Gamperl György, Gall Jakab és Gotthárdy Ferenc, Gruden Jakab, Jochim Ferenc, Lézer Antal, Rihl Bertalan, Krausz Bernát és Schmidt János András, összesen tehát 12. Görögkeletiek voltak a következők: Rakoszlav György, Temesváry János, Stankovics Miklós, Stankovics János, Stankovics Ignác, Popovics András, Simonovics Illés, Totovics Péter, Minaczky Sándor, Prodanovics Antal, Jorgovics György, Damianovics György, Kyrovics Mihály, Vaszily György, Rhaly György, Szider Mihály, Monaszterly Demeter, Petrovics János, Angyelaky Laszkár, Vissnye Anasztáz, Lepora Anasztáz, Bogacsy György, Moszka Konstantin és Demkovics Mátyás, összesen tehát 24.³ Amint a felsorolt nevekből kitetszik, a görögkeleti vallású kereskedők túlnyomó része szerb nemzetiségű volt s így elmondhatjuk, hogy Pestváros kereskedése 1780-ban túlnyomóan szerbek kezén volt. Ez állítást megerősíti azon körülmény is, hogy a felsoroltakon kívül ketten, t. i. Stephanovics János és Kosztovics János, akik ugyancsak szerbek voltak, 1780-ban már visszavonultak a kereskedéstől.

Az 1780-ban Pesten kereskedő görögök nem voltak régi tagjai a kereskedelmi testületnek, nagyobb részüket 1770. után vették fel a kereskedők sorába. 1770. előtt vették fel a következőket: Stephanovics Jánost 1741-ben, Rakoszlav Györgyöt 1752-ben, Kosztovics Jánost 1760-ban, Temesváry Jánost 1761-ben, Damianovics Tamást 1763-ban, Kyrovics Mihályt 1768-ban, a többieket mind 1770 után vették fel, nevezetesen Jorgovics Pétert és Stankovics Miklóst 1771-ben, Prodanovics Antalt 1772-ben, Simonovics Illést, Stankovics Jánost és Ignácot, Popovics Andrást, Rhaly Györgyöt, Vaszily Györgyöt, Szider Mihályt, Monaszterly Demetert és Petrovics Jánost 1773-ban, Totovics Pétert, Angyelaki Laszkárt, Lepora Anasztázt és Vissnye Nasztót 1774-ben, Minaczky Sándort 1775-ben, Pelenka Györgyöt 1777-ben, Moszka Konstantint 1778-ban, Bogacsy Györgyöt és Demkovics Mátyást pedig 1779-ben. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a nevezettek csupán az utolsó évtized alatt költöztek be Pestre. Itt laktak azok már előbb is s kereskedtek üggyel-bajjal, a megjelölt időpontban azonban sikerült elérniök azt, hogy felvették őket a kereskedelmi testületbe, amit osztályosaik nagy része soha nem tudott elérni.

Kereskedésük nemét tekintve a görögkeleti vallású kereskedők túl-

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 6148.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. a. 6258.

³ Pestvárosi levéltár. Intim. a. a. 5045. Ugyanilyen összeírás maradt ránk 1779-ből is. Intim. a. a. 5608.

nyomó része posztóval, szövött árukkal, arany- és ezüstművel vegyesen kereskedett. Így Rakoszlav György, Temesváry János, Damianovics Tamás, Kyrovics Mihály, Jorgovics Péter, Stankovics Miklós, Prodanovics Antal, Simonovics Illés, Stankovics János, Stankovics Ignác, Popovics András és Moszka Konstantin. Néhányan szövött árukkal és fűszerekkel (Spezerey, Kramerey) kereskedtek, így Totovics Péter, Minaczky Sándor, Monaszterly Demeter és Petrovics János. Fűszerrel és bőrökkel kereskedtek a következők: Vissnye Naszto, Bojacsy György és Demkovics Mátyás. Kizárólag fűszerrel kereskedtek: Rhaly György, Vaszily György, Szider Mihály és Pelenka György, kizárólag bőrökkel Lepora Anasztáz, törökországi árukkal pedig Angyelaki Laszkár. Eredetileg az összes görögkeletiek törökországi árukkal kereskedtek s 1780-ra már csupán a legutóbb említett maradt meg az eredeti kereskedelmi ág mellett.

A katolikus vallású kereskedők kereskedésének természetéről nem maradtak feljegyzések, valószínű azonban, hogy vegyeskereskedők voltak. Külön kategóriát képeztek a vaskereskedők, akiket nem számítottak a felsorolt 12 katolikus vallású kereskedőkhöz. Ezek névsora a következő volt: Mittermayer Tóbiás, Mittermayer Gáspár, Popper Károly, Heisl Imre, Köpff Fülöp és Holzpauer János. Ezzel a kereskedelmi ággal a görögkeletiek egyáltalán nem foglalkoztak s ha a vaskereskedőket is hozzászámítjuk a felsorolt katolikus kereskedőkhöz, akkor a görögkeletiek túlsúlya még sem olyan szembetűnő.

A görögkeleti kereskedők számának beállításával sikerült a katolikus kereskedőknek kivinniük, hogy a helytartótanács 1780. november 7-én a következőket rendelte el:

Illírnek vagy görögnek senkisémet adhatja el a kereskedői jogosítványát, még illír vagy görög sem, csupán akkor, ha a katolikus és görög kereskedők száma egyenlővé lesz. A tanács köteles évenként közölni a helytartótanáccsal a helybeli kereskedők névsorát, amely névsorba nem veendő fel a vaskereskedők és divatárkereskedők, mert a görögök e kereskedelmi ágakkal nem foglalkoznak. Megtiltja a helytartótanács, hogy a honosított görög kereskedők török alattvalókkal társuljanak s ezért a kereskedelmi terület köteles a területbe felveendő görögök kereskedelmi összeköttetéseit szorgos vizsgálat tárgyává tenni, köteles őket eltiltani a török alattvalókkal való kereskedelmi összeköttetéstől s szabálytalan kereskedés esetén köteles tőlük megvonni a kereskedői jogosítványt. Végül utasítja a tanácsot, hogy görögöket csupán nagy körültekintéssel vegyenek fel polgárokul s ne engedje meg, hogy a számukra megjelölt területen kívül házat szerezhessenek.¹ Mindezen intézkedések a görögök számának emelkedése és gazdasági helyzetük megszilárdítása ellen irányultak s a görögök kereskedői élelmessége mellett bizonyít, hogy ilyen intézkedésekkel sem sikerült őket kiszorítani.

A gyakorlatban szigorúan végrehajtották a törökországi kereskedők ellen irányuló hatósági rendeleteket s egyáltalában nem tanúsítottak jóindulatot ügyükben. Avakumovics Márk például 1780-ban kereskedői jogért folyamodott, s ámbár atyja már 1742-től fogva Pesten lakott, nemes Philippovics Miklós bekebelezett kereskedő leányát vette el fele-

¹ Pesti levéltár. Intim. a. a. 4054.

ségül, háza és boltja is volt :¹ a helytartótanács 1781. március 29-én mégis úgy döntött, hogy leszármazása címén nem tarthat igényt a kereskedői jogosítványra s a görög kereskedők számát a lehetőség szerint korlátozni kell.²

De nem csupán a kereskedői jog megadásában jártak el szűkkeblűen, hanem a megadott kereskedői jogot is korlátozták. Így 1780. november 26-án a helytartótanács úgy döntött a pesti görög kereskedők ügyében, hogy honfiúsításuk esetén is csupán az addigi terjedelemben gyakorolhatják a kereskedői szabadságot s birtokot és polgárjogot is csupán a megszokott formaságok mellett szerezhetnek.³ Például szolgálhat erre Stephanovics Demeter 1780. évi esete, kinek boltját a pestvárosi tanács csupán azért záratta be, mert fakereskedői jogosítványa volt s papirossal is kereskedett. Ambár az 1780. október 16-án megtartott tanukihallgatás arról tett tanúságot, hogy „Demeter Stephanovits mindenkoron a deszkakereskedés mellett papirossal is kereskedett, sőt valamennyien rációk, görögök, kik deszkával kereskednek, papirossal is szoktak kereskedni,“ a helytartótanács mégis jóváhagyta a sérelmes tanácsi intézkedést.⁴

A kereskedők társulatába felvett görög kereskedők 1784-ben azt is felpanaszolták, hogy a megszabott felvételi díjnál magasabb összeget kell a felvétel alkalmával fizetniök. Ezzel szemben a kereskedők társulata azzal védekezett, hogy 15 forintnál többet senkitől sem követelnek s bizonyosággal csatoltak egy 1781. június 25-én felvett tanukihallgatási jegyzőkönyvet, melyben a kihallgatott görög kereskedők azt vallották, hogy a magasabb összeget „önként“ ajánlották fel. Az önként felajánlott összegek azonban igazán tekintélyesek voltak, mert Angyelaky Laszkar 100 forintot, Szider Mihály 100 forintot, Minaczky Sándor 215 forintot, Lepora Anasztáz 100 forintot, Boecsy György 72 aranyat, Rally György 100 forintot, Monaszterly Demeter 100 forintot fizettek felvételükért, de 200 forintot fizetett a katolikus Schmidt Adám is.

A pesti görögkeleti kereskedők szívós küzdelme annál figyelemreméltóbb, mert társadalmi helyzetük távolról sem volt olyan kedvező, hogy gazdasági érdekeik védelmében a siker reményével léphettek volna fel. Az egyházi élet a XVIII. században még sokkal elevenebb volt, semmint a más vallású kisebbség annak hatását ne érezte volna.

A görögkeleti vallásúak egész különálló társadalmi életet éltek, a más vallásúak nem fogadták be őket a maguk bizalmába s így léptenyomon érezniök kellett, hogy idegenek. Ebben különböztek a XVIII. századi balkáni bevándorlók a mai amerikai bevándorlóktól, akik vallási tehát kulturális közösségük alapján hamarabb és könnyebben asszimilálódhatnak.

Hogy milyen kicsiny volt a pesti görög kolónia, annak bizonyítására egy 1770. december 24-én készült összeírás alapján felsoroljuk a pesti görögkeleti vallású családfőök neveit. Ezek a következők voltak : Damia-

¹ Avakumovics Mátyás üzletét a tanács 1768-ban bezáratta, mert a bekebelezett kereskedők állást foglaltak ellene ; 1768. május 14-én azonban mégis mellette nyilatkozott, mire a helytartótanács 1768. június 26-án elrendelte a bolt kinyitását. Pestvárosi levélár. Int. a. a. 4373.

² Pestvárosi levélár. Int. a. a. 5698.

³ Pestvárosi levélár. Int. a. a. 5726.

⁴ Pestvárosi levélár. Int. a. a. 5629.

novics Tamás, Manoilovics Dániel, Athanazi György, Priba Tódor, Prodanovics Abrahám, Monaszterli Demeter, Szider Mihály, Szider Demeter, Jorgovics Péter, Bratkovics Miklós, Popovics Demeter, Demkovics Mátyás, Petrovics Antal, Kosztovics János, Stephanovics János, Rakoszlav György, Szlavoj György, Dimitrovics Ralja, Radoicsics Péter, Kirovics János, Sreckszovics István, Minaczki Gábor, Nikolics Szava, Nikolics Pál, Kirovics György, Strainics János, Kristoph György, Ivanov János, Zivonowa Mária, Milanowa Márta, Stankovics Kristóf, Strainics Gábor, Garcsak Kristóf, Alexievics János, Lackovics Radul, Jankova Savanphila, Csuka János, Petrovics Anna, Zonpov Tódor, Philipovics Zveta, Jorgovics Antal, Popovics Péter, Popovics Mihály, Bazili György, Vissna Naszto, Petrovics István, Popovics Riza, Njuka Naszto, Angelaky Lázár, Velkovics Arzén, Dimitrovics Anasztáz, Philipovics Ignác, Kirovics György, Kastrics Miklós, Abrahamovics Péter, Bratkovics Timót, Popovics Kristóf, Vladislavlevics István, Vasilievics Athanáz, Temesváry János, Stankovics Miklós, Lepora Naszto, Philipov Koszta, Argir Demeter, Keptenar Naszto, Turnovics Demeter, Popovics János, Szider György, Stanisics Demeter, Petrovics János és Simonovics Ilia.¹

Az összes lélekszám az idézett összeírás szerint 428 volt s ezeknek az 1765. május 30-án kelt jelentés szerint mégis 2 papjuk s templomuk is volt.² Kicsiny sziget volt ez a másvallásúak és nemzetiségűek tengerében s tiszteletreméltó energiával kellett küzdeniök, hogy a partot ostromló hullámok össze nem csaptak a fejük felett, hanem évtizedeken át megtudták oltalmazni pozíciójukat.

Az előadottakból megállapíthatjuk, hogy a Magyarország felé irányuló keleti kereskedelem a XVI. századtól kezdve a török hódoltság által teremtett politikai kapcsolat hatása alatt indult meg s a török hódoltság megszűntekor már oly erős volt, hogy a Magyarország feletti politikai hatalomhoz jutott németiség nem volt képes egykönnyen kiszorítani. Amint a *pragmatica sanctio* szilárd alapot teremtett a hódító német hatalom számára, megkezdte a harcot a török kereskedelem ellen, hogy a német kereskedelmet juttassa helyére. A török kereskedelem azonban erősnek és szívósnak bizonyult, a harcot eldönteni nem volt könnyű. A harc első fejezete a török kereskedelemnek török árukra való korlátozása s a kicsinybeni kereskedelem eltiltása volt, amely intézkedések a német kereskedelem versenyképességének emelésére voltak hivatva. E korlátozásokat a török kereskedők egy ideig nem vették figyelembe s a hatóság is pártjukon állott, mert olcsóbban árusítottak a németeknél, tehát a fogyasztók érdekeit szolgálták. Amikor azonban a korlátozásokat mégis életbeléptették, állandó letelepedésre s balkáni összeköttetésük feladására kényszerítették a görögöket: kénytelenek voltak frontot változtatni s ez okozta balkáni kereskedelmünk pusztulását. A görög kereskedők ideszoktak, megkedvelték az itteni életet s nem kíváncsoztak többé vissza hazájukba. Polgárjogot szereztek, felvétették magukat a kereskedők társulatába s a többihez hasonló kereskedést folytattak. Így is kiváltak azonban társaik közül, meggazdagodtak s gazdaságukról országszerte ismeretesek voltak.

Gárdonyi Albert.

¹ Pesti levéltár. Intim. a. a. 4485.

² Pesti levéltár. Intim. a. a. 4005.

CSALÁDTÖRTÉNETI LAPOK

III. KÖTET // BUDAPEST, 1930. MÁRCIUS HÓ // 1. FÜZET
M E G J E L E N I K É V E N T E K É T S Z E R
A H I S T O R I A M E L L É K L E T E

FELELŐS SZERKESZTŐ HORVÁTH KÁROLY

TARTALOM.

<i>Rexa Dezső</i> : Libellum Rerum Memorabilium.....	3
Idea Investigandae Nobilitatis in Hungariam transversa	12
Házasságigazolások a pestmegyei törvényszék 1837. évi peres irataiból	14
Kérdések és feleletek	15

Közleményeink átvételét csupán a forrás megnevezése ellenében engedjük meg.

Libellum Rerum Memorabilium.

(Emlékezetre méltó dolgok könyvecskéje.)

A *Nemeskúthi Rexa* család csejthei levéltárában egy tizenhatodréti alakú bőrbe kötött kéziratos könyvet őriz, amely a család anyakönyve.

Eredetileg nem a Rexaké volt. A Palásthy-ak kezdték beírni lapjait. Ők vezették be leginkább magyar vagy latin, de néha tót nyelven abba a könyvbe család-életük kiemelkedő mozzanatait, a házasságokat, születéseket, haláleseteket, aztán meg hogy hogyan fizetett a búza és mi lett a másodfű csikóval, mikor szereztek, mikor adtak el egy skvarkát és mi volt a Miso bére, mikor Szent Györgykor szolgálatba állott, mikor épült a csűr és mi volt a conventio?

Midőn aztán Palásthy Erzsébet Rexa Jánosnak nyújtotta kezét — a könyv a Nyitra völgyéből a sok miegymással átkerült a Vág völgyébe Csejthére és azóta a Rexa család jegyzi bele belejegyeznivalóit.

A könyvecske sok érdekességet tartalmaz.

Legnagyobb részben persze — inkább a család szűkebb körére bír érdekekkel, de nagy része olyan, amely a felvidék nemes családainak történetével foglalkozóknak nyújt fontos adatot.

A nyitramegyei nemes családok közül számosan szerepelnek benne. Néhány házasságot, néhány leszármazást igazolnak vasderesre változott betűsorai. Igen sok adat lesz benne, ami a homályokra derít világot, adat, ami talán csekélység, de mégis kapcsol: — összekapcsol két láncot, amelynek *egy* szeme eddig hiányzott. Ezt az egy szemet fogja itt találni a genealogus, azt talán, amelyet régen keres, amely régen hiányzott nála, amelynek hiányát eleddig érezte, sőt tegyük hozzá: boszankodva érezte.

A szöveghez bő jegyzetet fűztünk.

Ezeket inkább azon családtagok kedvéért és felvilágosítása végett, akik — kíváncsiak és nem foglalkoznak családtörténettel.

Amiket a feljegyzők *Az emlékezetre méltó dolgok könyvecskéjé*-ben szükségesnek tartottak feljegyezni azt mi nem tartottunk hiábavalónak a családtörténeti kutatók — és a rokon családok tagjai számára hozzáférhetővé tenni.

Én *Palásthy Mihály*¹ 1736. évben Szent Lőrinc ünnepe alatti napon (aug. 10.) születtem kedves szüleimtől *Palásthy Jánostól* (András fiától, akinek atyja György volt) és *Teszák*² Annától *Jeszenova*³ községben, Turóc megyében a residentionalis házban. Szüleimnek egyetlen fia és legkisebb gyermeke. Nővéreim: *Mária*, a Tótprónán lakozó *Paulust*⁴ János felesége és *Zsuzsánna*, előbb *Sexty*⁵ István, utóbb pedig *Herényi*⁵ András felesége.

Ambár atyám gazdaságával és annak gyarapításával volt elfoglalva, melyből vagyona is származott, de mégis a tudományokat kedvelvén, értelmesen gondoskodott arról, hogy a tanulmányokba én is beavathas-

sam magamat. Otthon tanultam a betűket, Tóth-Prónán⁷ az olvasást, innét Ivánkafalvára⁸ vitettem, ahol a latin nyelvtant kezdtem tanulni.

Onnét Gömörbe⁹ küldtettem a magyar nyelv kedvéért, ahol másfél esztendő eltöltvén Komsil¹⁰ úrtól a latin nyelvet tanultam. Magántanítóm Szalay János úr volt. Végre haza visszajövéen Körmöcbányára, küldtettem ismét, ahol Sandtner Lőrinc német kántornál voltam szálláson, aki zenére oktatótt, úgy mint vonós és fuvós hangszerekre, legjobb haladást a flótán tettem. A latin nyelvtant nagytiszteletű Bobrovniczkytól tanultam, Blasius János¹¹ rectorása alatt. Innen Besztercebányára küldtek, hol a második latin osztályt végeztem s a harmadik osztályba jutottam nagytiszteletű Glicz tanárhoz.

Azután haza vitetvén Ivánkafalvára adattam ujólag, ahol nagytiszteletű Makovényi alatt kilenc hónapig maradtam, de Nándori Mihály ügyes és fáradhatatlan oktatótt (kinek emléke előttem felejthetetlen) tanítása mellett annyira haladtam, hogy ez idő alatt a német nyelvtant átismételve — a negyedik osztályt a legjobb készütséggel elvégeztem s az ötödik latin osztályba jutottam. Innét ismét Gömörbe küldtek jó szüleim a magyar nyelv további tanulása végett, de alig egy év elteltével visszatértem onnan és (1750. esztendőben) Pozsonyba mentem, ahol Petkó conrector alatt folytattam a felsőbb latin osztályokat másfél évnél kevesebb ideig (ez idő alatt volt ott 1751-ben az Országgyűlés).

Végre áttéttem az első bölcséleti osztályba, Szászky¹² úr tanársága alá, ahol alig egy teljes évet eltöltvén, tanulmányaimat abba kellett hagynom.

Az 1753-ik év végén, ősszel még Beniczky Sándorhoz¹³ Turóc vármegye főjegyzőjéhez mentem joggyakorlatra.

Az 1754-ik esztendő őszén pedig *Raksányi* Zsigmond¹⁴ úrhoz mentem — elsőben Nagyszombatba — joggyakorlatra.

A turócmegeyi Jezernicán lakó *Raksányi* Zsigmond urat, aki Nagyszombatba járt a kerületi táblára tárgyalások elintézése végett — a joggyakorlatot 1755. évi augusztus hó 21. napján elhagyván, Pestre mentem és ott *Ruttkay* István úr által joggyakorlatra felvétetvén — vele a törvényszünetek alatt Nógrád megyében fekvő vanyarci birtokára szoktam eljárni.

1756. júliusban Pestről visszatértem.

1764. Zsuzsanna¹⁵ nővérem férjhez ment.

1765. évi február hava 8-án jegyet váltottam *Thuránszky* Erzsébet¹⁶ nemes hajadonnal Krents községben nemes Nyitra vármegyében a Paruca helységben ¹⁷lakó *Vladár* Gáspár úr jelenlétében. Ugyanazon év április hó 24-én eskettettem meg a Nyitra-Szerdahelyi articularis egyházban Jaan Miklós tiszteletes úr által, akinek oltár előtti szent beszéde azon tételel alapult:

*Egyetértés által a kis dolgok is nagyokká fejlődnek, egyenetlenség által a legnagyobbak is megsemmisülnek.*¹⁸

Onnét Szerdahelyről a násznép kíséretében Krentsre¹⁹ visszatérve a nap zene melletti ebéddel és vacsorával telt el, valamint a reá következő éjszaka is.

A közvetlenül reá következő napon — azaz Szent György napján²⁰ korábban megebédelvén hitvesemet Alsó-Köröskénybe vittem — elkísér-

tek oda nóm ifjabb nővére Borbála és *Tapolcsányi Antal*²¹ úr nejével, *Brogányi Klárával*.

1765-ben Kőrmöcbányán.

1766. augusztus 24. napján reggeli 8 óra tájban született Alsó-Köröskényben²² Erzsébet leánykánk és az ivánkai egyházban kereszteltetett meg Grajcsár helybeli lelkész úr által. Keresztzülei voltak *Köröskényi Antal*²³ úr nejével, *Jeszenszky Terézia* asszonnyal. Éljen boldogul az Isten dicsőségére.

Szeptember havának 11-dik napján nóm a köröskényi egyházban felavattatott.

Ugyancsak 1766. év őszén Krentsre mentünk lakni.

Oroszlán jegye alatt, Saturnus évében, Venus* — — — — Az 1767 (vagy 68?) esztendő október havának 5-ödik napján született Krentsen délelőtti 10 óra tájban János fiaskánk. A nyitra-szerdahelyi artikuláris egyházban kereszteltetett meg Jaan Miklós tiszteletes úr által. Keresztzülei voltak: tekintetes *Zerdahelyi*²⁴ Sándor úr és *Ondruss Jánosné*,²⁵ szül. *Petenai Klára* asszony. Gyarapodjék korban és bölcsességben Istennek és rokonainak . . .

1769. évben Köröskényben a tűzvész elhamvasztotta az összes épületeket a természettel együtt.

Az 1772. évben Felső-Magyarországon voltam méltóságos *Berényi Gábor*²⁶ úrral szüreten és pedig a kereszturi hegyen Zemplén vármegyében.

Az 1774. évi július hó 24-ik napján meghalt édesanyám, *Teszák Anna* asszony; a 26-ik napján eltemettetett a jeszenovai egyház által. Az Úr Isten örök nyugalmat adjon neki.

1775-ben Zorkócon.²⁷

1776. esztendőben augusztus 11-én elhunyt édesatyám, *Palásthy János* úr, a 14-ik napon eltemettetett ugyancsak a jeszenovai egyházban. Nyugodjék szent békében.

Ugyanazon évi október 24-én János fiaskámat elküldöttem tanulásvégelt Nyitra-Zerdahelyre — akit édes anyja asszony és nővére kísérték el és akit bánatosan elkísértem a kertig. Igazgassa és vezesse őt minden jókban a szentséges szent Háromság!

Az 1777. évi február 21-én eladtam a jeszenovai gazdaságot *Thuránszky Johanna*²⁸ asszonynak, *Csepcsányi Mátyás* úr életepárjának 2500 rén. forintért. Ezen eladott gazdaság állott az összes épületekből, sörházból, pálinkaégetőből és malomból, ennek felszereléséből, 12 ökörből, 8 tehénből, 5 lóból, 60 birkából, az egész őszi vetésből, 320 frt erejéig elzálogosított tárgyakból, árpából, zabból, tavaszi vetésből, 4 szekérből, 6 ekéből, 4 boronából. A maradék egyebeket magamnak tartottam fenn, de ebből is részint más szerződés mellett ugyanazon asszonyságnak eladtam egyet-mást, részben Krentsre szállítottam, egyrészt pedig ingyen otthagytam.

Martius hó 3-ik napján az ügy befejeztetett 460 frt készpénz lefizetése által és martius 6-án elindultam Jeszenováról három terhelt szekérral.

* Ez a befejezetlen mondat érthetetlen. A Vénusz nem jelentheti pénteket (dies Veneris) ez nem oldja meg a következő évszám helyességének kérdését, mert 1767-ben október 5-ike keddre, 1768-ban szerdára esett.

A bak jegyében Jupiter csillaga alatt 1777. évi április hó 28-án dél-
előtti 8 óra körül született Krentsen kedves leánykánk Ilona. Nyitra Zerda-
helyen kereszteltették meg Hodlicska András tiszteletes úr által. Kereszt-
szülék voltak *Zerdahelyi* László²⁹ úr nejjével *Prónay* Ilonával és *Zerdahelyi*
Simon atyja Sándor helyett. Az Isteni Felség tartsa meg szerencsésen nevé-
nek dicsőségére és szüleinek vigasztalására.

1778. évi október hó 3-án ment el János fiunk tanulás céljából Nagy-
Szelezsénybe,³⁰ ahol *Porubszky* Sámuel rector úrnál lakott, ott maradt
Pozsonyba való átmenetelig.

1778. évi zöldsütörtökön (apr. 16.) átmentünk lakni az új mód sze-
rint épített házba.

1779. esztendő januar 28-án meghalt *Thuránszky* József úr, sógorom
tüdővészben.

1781. évben a morvák megkapták a szabad vallásgyakorlatot, minek
alkalmából Hodlicska tiszteletes úr Letin községbe hivatott meg.

Az 1782. évben építettem a magam számára kemény agyagból házat.
Ugyancsak ezen 1782. esztendő június 24-én átruháztam a köröskényi
birtokrészeket, és pedig a Kovács-féléket Köröskényi Antonia asszonynak
600 frtéért, a Palásthy-féléket pedig *Dukay*³¹ úrnak és nejjének Palásthy
Ágnesnek 425 frtéért.

Az 1782. évben kihirdettetett a türelmi rendelet Magyarországon.

Az 1783. évben szeptember hó 15-én János fiam tanulás végett
Pozsonyba ment és a negyedik latin osztályba vétetett fel, a Jeszenák-féle
convictusban.

Az 1784. esztendő július 5-én reggel elhunyt az Urban anyósom *Zsar-
nóczay* Klára³² és a következő napon eltemettetett a rádeki temetőben.

Ugyan ebben az 1784. év december hó 1-ső napján János fiam, miután
november elején hazulról Pozsonyba küldetett tanulás végett (onnét
ugyanis szünidőre hazatért a szülői házhoz) beállott katonának. Ezen
dolog hírére idegen emberektől vevén 1785. évi január hó vége felé a dolog
kinyomozása végett egy szolgálégyent levéllel Modorba küldöttem. A legény
Jánost már mint katonát találta beszállásolva. Ő válaszolt is levelemre
és jelentette, hogy saját leghabababb elhatározásából tette azt, közönye-
tet mondott azon kedvezésért, hogy őt visszaváltani akarom, de egyszerű-
smind arra is kért, hogy őt vissza ne vegyem, miután lelkében nagy haj-
landóságot érez a katonaság iránt és abból reményli szerencsésjét és elő-
menetelét.

Az 1789. évi május hó 14-én meghalt *Palásthy* Mihály, eltemettetett
május 15-én Jana lelkész úr által.

Az 1792. évi szeptember havának 10. napján a legkegyelmesebb Isten
ügy rendelkezvén, megeskedtetett nemes *Rexa* János,³³ *Palásthy* Erzsébet
nemes hajadonnal nagytiszteletű Jaan Mihály úr által a nyitra-zerdahelyi
egyházban 11 és 12 óra között. Áldassék az Úr neve.

Az ezután következő évben 1793. szeptember 23-án született fiac-
kánk, aki miután ugyanazon fent megnevezett egyházban és ugyanazon
lelkész úr által megkeresztelve Tekintetes *Zerdahelyi*³⁴ László úr Ilona
nevű kis leányával és *Zerdahelyi* István úr nejjével *Gerhardt* Zsuzsánna
asszonnyal a szent keresztvíz tartótól elvitetett volna Mihály nevet kapott.

Gyarapodjék korban és bölcsességben Isten szolgálatára és rokonainak örömére.

Az 1798. évi február hó 1. napján meghalt *Thuránszky* Erzsébet sz. *Palásthy* Mihály özvegye, eltemettetett február hó 3-án Jana lelkész úr által.

1742.* év május havában meghalt Csejthén özvegy *Rexáné*. Reá vonatkozólag a csejthei római katolikus plébánia halotti anyakönyvének II. kötetének 69. lapja a következőt tartalmazza :

1742. május 28.

Eltemettetett a lutheránus vallást követő özvegy Rexáné, aki nekem (a plébánosnak t. i.) midőn örök üdvösségére figyelmeztettem, makacsul a következőt felelte :

— *Uram, atyám, vesse ki fejéből, amit gondol. Én azt nem cselekszem, amiben járadozik (t. i. hogy halála előtt a katolikus hitre térjen át), mert nagy az én nemzetségem, ki ezen hitben élt és meghalt és most is ebben állhatatos. Ámbár mi a mi ellenségeinktől meg vagyunk vetve, de azért kedvesek vagyunk a Jézus Krisztus előtt — — — — —³⁵*

Az 1803. évi április hó 13-án meghalt *Blaskovics*³⁶ Julianna asszony, legkedvesebb anyánk Nyugodjék szent békében !

Az 1824. esztendőben január hó 10-ik napján elhunyt *Rexa* Erzsébet kedves nagynéném.

Az 1826. évben januárius 26-án a jó Isten bölcs rendeléséből megesküdött Nemes *Rexa* Mihály *Zelenay*³⁷ Anna nemes hajadonnal, nagytiszteletű *Dolesál* Mihály *Dénes*³⁸ lelkész úr előtt a vágujhelyi egyházban 10 és 11 óra között. Legyen áldott az Úr szent neve !

Ugyanezen 1826-odik esztendő november 7-én született fiacskánk *Rexa* Imre. A szent keresztségnél tanuskodtak tekintetes *Gyurikovics* Mihály úr³⁹ unokanővérével *Medveczky* Zsuzsannával.⁴⁰ Éljen az Isten dicsőségére s rokonai vigasztalására !

A következő 1827. év martius 26-án a reggeli órákban kimult kedves kis fiacskánk *Rexa* Imre. Nyugodják szent békében !

Az 1828. év martius 18-án született fiacskánk József ; keresztszülei voltak *Gyurikovits* Mihály úr és *Okolicsányi* Zsuzsanna⁴¹ asszony. Kereszteltetett Vágujhelyen. Gyarapodjék korban és bölcsességben Istennek és rokonainak !

Az 1829. évi április hó 18-án elhunyt az Urban *Palásthy* Erzsébet asszony legszeretettebb anyám. Nyugodjék szent békében a feltámadás boldog napjáig !

Az 1830. évi április havának 24-ik napján született Zsigmond György nevű fiacskánk. Keresztszülei lettek *Okolicsányi* Pál úr kedves hites tárásával *Medveczky* Zsuzsanna asszonnyal. Keresztvízre tartottuk Vágujhelyen. Gyarapodjék korban és bölcsességben !

Az 1830. évi szeptember 4-ikén halt meg délután 1 órakor kedves fiunk Zsigmond. Nyugodjék szent békében !

Az 1834. évi április hó 13-án a vágujhelyi iskolába adtuk József fiunkat Dobrottkai János úr tanítóhoz havi 15 frt fizetés mellett.

Ugyancsak 1834. évi szeptember hó 13-án elhunyt legjobb és legsze-

* Ez a bejegyzés — a könyv egy fehéren maradt lapján — ezen a helyen olvasható.

retettebb atyám *Rexa* János úr 83 éves korában. Szeptember 15-én temette el tisztelendő Roy János úr. Nyugodjék szentelt békében!

Az 1834-ik esztendő október havának 7-ik napján született *Rexa* Pál fiacskánk, aki a vágújhelyi egyházban megkereszteltetett. Keresztstülei voltak *Okolicsányi* Pál úr, *Rázgha*⁴² Teréz kisasszonnyal. Gyarapodjék korban és bölcsességben Isten örök dicsőségére és rokonainak örömére és vigasztalására!

Az 1836. évi január hó 3-án született e világra Sándor fiacskánk. Keresztstülei: *Okolicsányi* Pál úr és *Rázgha* Teréz kisasszony. Gyarapodjék korban és bölcsességben Istennek!

Az 1842. évi szeptember 1-én küldöttük a vágújhelyi iskolába Pál és Sándor fiunkat.

Az 1848-ik évi martius 24-én húnyt el legkedvesebb és legszeretettebb hitvesem *Zelenay* Anna másfél hó híjján 43 éves korában. Nyugodjék szentek békében Urunk és Üdvözítőnk nevében!

Az 1853. évi június hó 3-án eskettetett meg nemes *Rexa* József Isten rendelése szerint *Jeszenszky*⁴³ Erzsébet nemes hajadonnal nagytiszteletű *Schmitta* Lajos lelkész úr által. Áldassék az Úr neve!

Az 1853. évi október 7-én született *Rexa* Ilona leányka. Keresztstülei voltak *Döbrentei* J. úr és neje *Döbrentei*⁴⁴ Julia asszony. Gyarapodjék korban és bölcsességben Istennek és rokonainak.

Az 1855. évi martius 30-ikán született *Rexa* Anna, meghalt július 7-én.

Az 1856. évi június 15-én született *Rexa* Mária és meghalt 1857. évi február 16-án.

Az 1857. évi július 26-án született *Rexa* Gábor. Gyarapodjék korban és bölcsességben.

Rexa Józsefnek, (aki Mihály fia, született 1828. martius 18-án és meghalt 1884. év december 24-én Csejthén) teljes kort ért gyermekei:

Ilona született 1853. év október 28-án.

Erzsébet⁴⁵ született 1859. év szeptember 16-án.

Pál⁴⁶ született 1863. év február 7-én.

László⁴⁷ született 1864. év október 2-án.

Kálmán⁴⁸ született 1869. év október 12-én.

Géza született 1871. év december 17-én valamennyi Csejthén a családi házban.

1866. év december havának 20-án a Trencsén megyében, Budetin községben lakó *Buday* József⁴⁹ úrral közösen megvette *Rexa* Pál *Tihanyi* Ferencné szül. *Rhédey*⁵⁰ Borbála és *Tihanyi* Gyulának Heves és Szolnok vármegyében fekvő tiszainokai és tiszanyagrévi községek határában fekvő birtokát. *Buday* József úr birtokrésze halála után leszármazói: *Buday* Nándor és *Buday* Irma férjezett *Plichta* Sámuelné tulajdonába ment át.

Az 1868. évi július hó 28-án megeskedett *Rexa* Pál *Peregriny*⁵¹ Gizella nemes hajadonnal nagy tiszt. Sztéhló⁵² lelkész úr által a budai evang. egyházban.

1873. évi február hó 9-én reggeli 7 órakor halt meg legszeretettebb édes Atyánk *Rexa* Mihály úr; élt 79 évet 4 hónapot és 16 napot.

Nyugodjék békében!

Rexa József meghalt 1884. évi december hó 21-én Csejthén.

Nyugodjék békében!

Rexa Pál jogtudor, ügyvéd, földbirtokos vázlatos életrajza után feljegyzése halála napjának és helyének: 1898. év december 28-án éjjeli 12 órakor. Temetése december 31-én délután 3 órakor volt.

Gyermekei: Arthur,⁵³ Viktor,⁵⁴ Dezső⁵⁵ és Iván. (Ez utóbbi csecsemőkorban elhunyt).

Rexa Sándor, Nyitra vármegye vágujhelyi járásának főszolgabírája, földbirtokos érdekes életének vázlatos leírása után halálidejének feljegyzése: Meghalt 1907. évi február hó 1-én Vágujhelyen, temetése azon hónap 3-án volt, midőn tetemeit CsjtHERE hozták és itt temették el. Nőtlen volt.

Nyugodják békében!

Rexa Dezső.

JEGYZETEK:

¹ *Palásthy* de Palást et Keszihőcz. Hont vármegyében gyökerező ősrégi család, mely első kiváltságlevelét a Jeruzsáleminek nevezett II. Andrástól a Thabor-hegyén nyerte. A maiglan élő család egy ága Nyitra megyébe is elszármazott, s mint Szirmay A. *Notitia topographica politica I. Comitatus Zempléniensis* (Budae 1803.) című művében olvassuk nevét „de Keszi et Alsóköröskény“ előnévvel is írta. Az itt szereplő ág kétségtelenül ez. A *Palásthy Pál: Palásthyak* című háromkötetes monographiája (Bpest 1890—91) utolsó kötetében található leszármazási táblán szerepel János és felesége Teszák Anna, de körülöttük az adatok részben hibásak. Kéziratunk adatainak kétséget kizáró volta bizonyos s az ott található tévedések közlésünk alapján helyesbítendők.

² A *Teszák* család pozsonymegyei törzsoőkös familia, melynek egy ága Bács megyében is élt. Anna bizonyosan a pozsonyiakból származott.

³ *Jeszenova* Turóc vármegyében fekvő falu. Szlovák neve azonos a magyarral.

⁴ *Paulust* családra vonatkozólag semmi adat nem áll rendelkezésünkre.

⁵ *Sexty* (másképpen Sextius). Gömörvármegyei család, mely Hont, Heves, sőt Szabolcs és Békés vármegyékben is található.

⁶ *Herényi* de Breznóbánya. Gömör, Nógrád, Nyitra és Sáros megyékben élő köznemes család. Valószínűnek tartjuk, hogy az itt nevezett Herényi András éppen úgy mint az előbb névszerint említett Sexty István református lelkész volt Gömörben. Mindkét családnak van olyan ága, mely nemzedékről nemzedékre az Ur szolgálja volt és Gömör megyében élt.

⁷ *Tót-Próna* község Turóc vármegyében. Német neve Windisch-Prona, szlovák neve pedig Slovenské Prawno.

⁸ *Ivánka-falva* falu Turóc vármegyében. Tót neve: Iwanciná.

⁹ *Gömör* vagy helyesebben Sajó Gömör helység. Lipszky *Preparatoriuma* is ezen a néven említi már.

¹⁰ *Komzül* György evangélikus gimnáziumi tanár, liptómegei származású. Wittenbergában az egyetemre iratkozott s 1728-ban visszatérve hazájába a gömöri iskola rektora lett. Onnan 1745-ben Rimaszombatba ment, de ezt az iskolát elhagyva előbb Meleghegyen (Gömör megyében), majd Szuhán (Heves megyében) lett tanító, ahol 1766-ban meghalt. Latin verseket írt. L. Szinyei *Magyar írók* VI. k. 877 hasáb.

¹¹ *Blasius* (Blázy) János, a hasonnevű kiváló ev. lelkész fia; szintén Wittenbergában tanult, aztán Selmechánán és Körnöcbányán volt rektor, majd iskolaigazgató. Számos templomi éneket fordított és adott közre tót nyelven. L. Szinyei: *Magyar írók* I. k. 1104 hasáb.

¹² *Szászky* (Tomka-Szászky) János, turócmegyei származású ev. lelkész és tanár. Jénában volt az egyetemen, hazájába visszatérve először Győrött, aztán Pozsonyban tanított, ahol Bél Mátyás mellett végezte tanítói teendőit. Híres arról, hogy elsőül ő tanította iskolában a magyar nemzeti történelmet és elsőül alapított tanítványai körében önképző kört. Szinyei *Magyar írók* XIV. k. 281 hasáb.

¹³ Ez a *Beniczky* Sándor valószínűleg Beniczky Józsefnek Lehoczky Rebekával kötött házasságából született fiú. Életsora előttem ismeretlen.

¹⁴ *Raksányi* de Raksa. Turócmegyei igen régi nemes család. Az itt nevezett Zsigmond 1790-ben ügyvéd volt.

15 *Palásthy* Zsuzsannának — kiről fentebb már történt említés — első vagy második házassága volt-e ez, azt eldönteni — adatok hiányában — nem tudjuk.

16 *Thuránszky* de Thurik et Komjátna. Liptó vármegye nemesei közül való elterjedt család, melynek egy ága lehúzódott Nyitra megyébe, ahol a Tapolcsány közelében fekvő Krenes községben lett birtokos. Az itt megnevezett Thuránszky Erzsébet Thuránszky Józsefnek Zsarnóczay Klárával kötött házasságából született.

17 *Parúcza* (és nem Pár-utca, amint gyakran olvashatjuk). Ma Nyitra várossal egyesített kis helység. Szlovák neve Párowce.

18 Érdekes, hogy a szentbeszéd alapigéit a jó nagytiszteletű nem a bibliából, hanem egy római auktorból merítette. A fent olvasható tétel szövege eredetiben így hangzik: *Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.* (Sallustius: *Jugurtha elleni háború*, I. a 10. fejezetben.)

19 *Krents* község Nyitra vármegyében, amelynek szlovák neve Krnc, illetve Krnce vagy Grnca volt.

20 A feljegyző szerint „április 25-én, azaz Szent György-napján“ ment ifjú hitvesével Alsó-Köröskénybe, Szent György-napja pedig április 24-én van. De ha a külföldi és német vidékeinken használatos ünnep-naplót vesszük, akkor is téves a meghatározás, mert abban Szent György-napját április 23-án jegyzik, tehát 25-e egyáltalán nem jöhet számba, ha elfogadjuk az ünnep jelzését.

21 A *Tapolcsányi* család az itt mondott időben Nyitra, Nógrád és Komárom megyékben volt otthonos. — A *Brogyányi* de Brogyán előkelő bars megyei család, melynek egy ága Trencsén megyébe is átszármozott és ott is előkelő szerepet játszott.

22 *Alsó-Köröskény* vagy Kereskény falu Nyitra megyében. Tót neve Dolny Kereskyn.

23 *Köröskényi* de Köröskény. Több Köröskényi család élt felvidékünkön. Antal azonban kétségtelenül abból a családból származott, mely a Köröskényi előnévvel élt és Nyitrában lakott, abban a helységben, melyről előnévét írja.

24 *Zerdahelyi* de Nyitra-Zerdahely. Nyitra megye legrégebbi családainak egyike. Az itt szereplő Simon Z. Sándornak és Dessewffy Zsuzsannának, — László pedig (kinek neje Prónay Ilona volt) Lőrincznek és Plattthy Borbálának fia. E Lászlónak Ilona leánya később Szent-Iványi Lászlóné lett. István a fenti Simonnak az öccse volt.

25 *Petenai* (v. Petteny vagy Petten vagy Petheney, jelenleg Petneházy). A XVII. században nemességre emelt család, mely Bars, Nyitra, Pozsony és Trencsén megyékben volt otthon. Az itt nevezett Klára: István, nagybossányi birtokos leánya volt. Nagybossány nyitramegyei helység szlovák neve Welké-Bossany.

Az *Ondrus* család a XVIII. század elején nemességre emelt nyitramegyei család, mely a Krents közelében fekvő Práznocon (tótul Praznovce) volt birtokos.

26 Gróf *Berényi* Gábor, a későbbi ugocsai főispán.

27 *Zorkóc* turóc megyei kisközség, amelynek tót neve Zorkowce.

28 *Csepcsányi*. Több ily nevű nemes család virágzott ebben az időben, ezek Turóc, Nyitra és Nógrád megyében laktak.

A fentebb említett *Vladár* Gáspár szintén egy Csepcsányi család sarja, amely család mint Csepcsányi aliter Vladár ismeretes. Ezek Nógrádban igazolták nemességüket a XVIII. század közepén.

29 A Zerdahelyi családra vonatkozólag lásd a 24. jegyzetet.

Prónay de Tótpróna et Blatnica. Ősi turóc megyei család, mely ma is virágzik Nyitra megyében.

30 *Nagy-Szelezsény* falu Bars megyében. Régi telep, amelynek szlovák neve Welké-Slazany.

31 *Dubay*. E néven nem szerepel nemes család a lajstromokban. Nincs alapunk rá, de azt hisszük, hogy a sok felvidéki Dubniczky család egyik ágának ez lett használatban a neve. A *Palásthyakról* írt monographiában névleg nincsenek megemlítve ezek a Dubayak.

32 *Zsarnóczay*. Nyitra és Pozsony megyékben otthonos nemes család. Az itt megnevezett Zsarnóczay Klára (Thuránszky Józsefné) Zs. Jánosnak és Döry Évának leánya, Zs. Istvánnak és Urbanovszky Katának unokája.

33 *Rexa* de Nemeskúth. Nyitramegyei család, mely kimutathatólag 1540. óta Csejthén, Zsolnafalván birtokos. Előnévát a M. kir. Belügyminiszter 36.3299/03. sz. alatt elismerte. A család leszármazási táblája: Kempelen *Magy. Nemes Családok* IX. köt. 111 l. Vázlatos története: *Nagy Iván*. Családtört. ért. II. évf. 144 l.

34 A Zerdahelyi családra vonatkozólag lásd fent a 29. jegyzetet.

³⁵ Lásd a csejthei róm. kath. plébánia hivatal anyakönyvében a II. kötet 69. lapján. A csejthei plébános akkor Maczkovics József volt. Az idézet a családi könyvben későbbi — nem egykorú — bejegyzés. A bejegyzés II. János özvegyen maradt második feleségére, Kacsérius Annára vonatkozik.

³⁶ *Blaskovics-Blaskovicz* Trencsén vármegyében, Beckón otthonos család. B. Ferencnek Sitkendesz Máriával kötött házasságából született Julianna Anna 1718. augusztus 4-én Beckón.

³⁷ *Zelenay*. Trencsénmegyei nemes család, melyből származik Gedeon, Nyitra megye követe, bori és vágújhelyi földbirtokos az itt nevezett Anna testvérbátyja.

³⁸ *Doleschall* Mihály Dénes ág. ev. lelkész, a kiváló Pál unokája Wittenbergában az egyetemen tanult és 1811. óta volt a vágújhelyi egyház papja, majd Modorban ment s ott is halt meg.

³⁹ *Gyurikovics* trencsénmegyei régi nemes család. Gy. János fia, András feleségül vette a Bariban (Nyitra megye) lakó Vorla Máriát, ebből a házasságból származott az itt szereplő Eszter. Ez a Mihály a pozsony megyei Cifferből való.

⁴⁰ *Medveczky* a közismert árvamegyei ősi nemes család, mely az egész országba elszármazott s egy erős ága Nyitra megyében is élt.

⁴¹ *Okolicsányi* törzsökös lipótmegyei család, melynek igen elterjedt ága Nyitra megyében volt otthonos.

⁴² *Rázgha* Bars, Nyitra, Trencsén, Hont vármegyékben elterjedt nemes család.

⁴³ *Jeszzenszky*. A turóc megyei ősnemes család Nyitra megyébe származott ága Kisjeszenéről és Folkusfalváról vette előnévvel írja magát. Rexa Józsefné—Jeszzenszky Erzsébet I. István és Pratsner Terézia leánya volt.

⁴⁴ *Döbrentei*. Dunántúli eredetű nemes család, melynek egy ága Pozsony és Nyitra megyébe származott s Galántán és Galgócon volt otthonos.

⁴⁵ *Rexa Erzsébet* Pozsonyban élt s meghalt ugyanott 1923-ban.

⁴⁶ *Rexa Pál*. Neje Udvardi Szendy Hajnalka Teréz Elvira. Fiaik : Sándor, Géza* 1903. február 14 Nyitraszentkereszt és Géza* 1905. ugyanott.

⁴⁷ *Rexa László* † 1918. szeptember 19-én Érsekújvárt.

⁴⁹ *Buday* de Proszefalva régi trencsénmegyei család, mely Prosznén és Podmaniban volt birtokos.

⁴⁸ *Rexa Kálmán*. Első neje Kittner Matild, kinek halála után, ennek testvérét Kittner Júliát vette nőül. Mindkét házassága gyermektelen.

⁵⁰ *Rhédey* de Kishéde Borbála R. Ferenc biharmegyei alispán és Báji Patay Kata leánya ; Ebeczki Tihanyi Ferencnek (J. Tamás és Draveczi és Vinnai Draveczy Ilona fia) — aki utóbb belső titkos tanácsos és temesi gróf lett — a felesége.

⁵¹ *Peregriny*. Családi hagyomány és bizonyos történelmi nyomok szerint Lengyelországból hozzánk emigrált család, melynek nemességét Mármaros és Zemplén vármegye a XIX. század elején hivatalosan elismerte. Peregriny Gizella † 1919. aug. 4-én Csejthén.

⁵² *Sztéhló* András evangélikus főesperes-lelkész, 1865-től 1873-ig volt a budavári ág. evangélikus egyház papja.

⁵³ *Rexa Arthur* Elek Mihály * 1869. július 19. Budapest, † 1921. március 10. Csejthe. Neje Dömsödi Magyar Zsuzsánna esk. 1894. dec. 22. Gyermekük : Alice, Gizella, Zsuzsánna * 1896. jan. 22. Budapest. Férjezett Mezómadarasi Madarassy Elemérné, Gedeon, Pál, László, Artúr * 1901.

július 4. † 1923. dec. 23. Budapest.

⁵⁴ *Rexa Viktor* * 1871. január 8-án Budapesten.

⁵⁵ *Rexa Dezső* Pál Sámuel * 1872. február 28-án Budapesten. Neje volt Szerényi Adrienne. Esk. 1899. szept. 18-án Cecén (Fejér megye). Gyermekük : Nicola, Paula, Gizella, Márta, Dóra, Adrienne. * 1900. június 8. Győr, férjezett dr. Sámuel Józsefné esk. : 1929. június 6. Budapest. — Vera Mária * 1901. máj. 25. Budapest. † 1924. augusztus 25. Ugyanott.

Idea Investigandae Nobilitatis in Hungariam transversa.

— Tervezet a nemesi igazoló perek lefolytatására a XVII. századból. —

Mint hogy minden vármegye a maga kebelében lévő 's fön álló familiákat, azoknak régiségét és minéműségét legh jobban láttatik ismerni ; azért a' Vármegye ha olyanokat régi Familiájokrul Attyai és östül maradott jószágoknak vagy másképpen reájok szállott Jusnak örökös birásáruv vagy armálsinak szerzésébül nemzeteket most is fön állani és életben lenni az maga Prothocolomiban (megh vizsgálván az egyenes és Törvény szerint való Lineán lett származást) találhatná azokat valóságos Nemeseknek tarcsa és tovább való vizsgálásra ne is eressze. Ellenben pedigh

2do Ha Jövevényeket vagy más akár mely okbül kétségeseket és Gyanussokat a Vármegye tapasztalna, azoknak Donátiojuk vagy Czimerlevelek iránt nem csak szorossan in quirályon sött Kitionics Directiójának 7. részinek 21 kérdése és abban citált Tripartalis első részinek 47 és 2 részinek 84 Titulusi szerint, valamint ingessióbéli Causákban levélbéli eszközökkel avagy azoknak fogyatkozásában emberi bizonsággal 60 Esztendőknék való folyásaik az fölpöröshez ugy amazoktul (az 1630 esztendőbéli 30 Artikulusnak ténora szerint az földes Uraknak Jussok fön maradván Nemzetségeknék vagy azon néven lévő és kécségekívül onnént szármozandó Familiájoknak legh közeleb valóhoz leendő deductiojat megh kívánnya.

3^{tio} A mellyek az igaz Nemességnek megh isméréssére szükségesek a Tripar. Decretumnak 1 részének 6 és 8 titulusiban e következendők olvastatnak és ugyan

1mo A Donationak jószággal edgyütt a király által való adomány.

2do Czimer levelek mellyek 2dik punctum ténora szerint vagy Nemzetségek megh mutatásával vagy emberi bizonsággal erősítettessenek megh.

3to Leány ágnak a király által való Fiu ággá tétele.

4to A király Consensubul való fiuvá fogadás, melyben observáltassék mindenkor a második punctum.

5to A kívül valóknak az országhban való bévétele a király által.

6to Az eleiknek Vice Ispány előtt vagy általa lett Osztálylevél által.

7mo Az magok Személyekben pörlekedőknek pörr folyattya levelei

8vo A Leány negyednek és az eleinek jegy ruhája kivétele.

9no Authenticalt és eleégséghes bizonságh tételek

10mo A Bizonságoknak Hitt be tétele és Authenticatioja valakinek megh lett Nemesítése vagy elveszett Armalisa és más helyes Documentumi iránt, az fönnt irt 2. Punctumok értelme szerint e Gyenologiának elégsséges megh mutatásával vagy a hol szükség h leszen az Emberi bizonságoknak előll álitásával.

Ellenben pedigh ezek nem elégsséges bizonságh tételek.

1mo Az egyházi vagy Világi rendnek lelki ismérétenék tisztasága szerint való vagy hiteles és nem formális Esküvés sel való bizonságh tétele.

2^{lo} Az erdélyi Fejedelmeknek Donatioji vagy Czimer levelei

3^{tio} A Palatinális Donatio és Jószágh adás abban való bé vagy kiiktatással.

4to A Nemes Vármegye Consensussa nélkül való 32. Esztendőig az kitelkedésre okot adó új és kivált az földes Urak Contradictiója alatt való Armalistákat.

5to Az 1630 Esztendő béli 30 Art. ellen egy Esztendő elforgása alatt az vármegyékben soholl nem publicált Armalissok

(A hatodik és hetedik pont törölve és javítva. A törölt rész a következő:

Egy embernek hit által való bizonyoságh tétele is avagy kettős vezeték névnek a Prothocolumban való ben léte által az denotált ide . . . Punctumnak ténora szerint sem a familiának kétségekivül és legh közelebb való álatása avagy emberi bizonyoságh semmit nem használ.

Nemesi Jóságban nem Rendes lineán való következés úgy, mint Anyárul és Nemtelen Attyárul és más Czimer levelének magánál való tulajdonítása.

A fenti törölt két pont helyett a következők iktattattak be :)

6to Egy embernek bár hit alatt való Bizonságtétele vagy ha kettős vezeték névhez a' vagyis Vármegye Prothocolumihoz (magokat az okra Provocalván) ragaszkodnának azonban az denotált Idaeate Punctumoknak tenora szerént sem azon néven lévő és kécségkivül onnad száρμοzan dó Familiájuknak leg közelebb valóhoz Genelógiájok (igy !) nem bizonyíthatnék sem pedigh Emberi Bizonságh tétel statuáltathatnék.

7mo Nemesi Jóságban nem rendes Lineán való következés úgy mint Anyárul és Nemtelen Attyárul és más Czimer Levélnek magának való tulajdonítása.

8vo A kétséges Armalissok és kiváltképpen a melyekben a körösz és vezeték nevek ki vakartatni és töröltetni tapasztaltatnak. Meg kell pedigh jegyezni az hajdú városokból szármosztak és azoknak bizonyoságh tételekkel magok nemességet próbálni akarók hanem ha azon föllyül az vármegyéktől igaz nemességek irránt authenticum Testimoniumot hoznak valamiképpen a személyek is igaz nemeseknek lenni nem admittáltathatnak.

Ettül fogva pedigh tovább a Vár megye szorgalmatos Gondot viselyen hogy a midőn a Publicatióra Armalissok praesentáltatnak az Jobbágyokból lettek irránt az földes Uraknak elbocsátó szabad leveleket az citált 1630 Esztendőbéli 30 Articulus szerint az szabad személyek és azoknak publicatiója felül való authenticum Testimoniumok producáltassanak és megh bizonyítassék és így az Vármegye Prothocolumjában inseráltassék.

Végezetre mint hogy sok vármegyékben a kívül valóknak és még az Országban bé nem vétetteknek Armalissok azért ebben a vármegyében is ha ki az olyanok közül magát és Armalissát praesentálni azokat a vármegye be végye ugyan, de mint azon által, kiváltképpen való Catalogusban vévén, tellyes és környül áló informátióval ezen királyi Consiliumnak megh küldgye és az az irránt tovább leendő diszpositiójátúl ezen Királyi Consiliummal várjon ezen vármegye. Költ a királyi locum tenentiale Consiliumból Posonyban die 1 ma Septembris 1. 7. 2. 5.

(Pest-Pilis-Solt-Kiskún Vármegye levéltárából. Limbus.)

Házasságigazolások a pestmegyei törvényszék 1837. évi peres irataiból.

A családtörténeti kutató ugyancsak gyakran jut olyan helyzetbe, hogy egy tudott házasság törvényességére nem talál hiteles igazolást... Az anyakönyvek, tudjuk, milyen gyakran hagynak cserben bennünket, néha azt sem tudjuk, hol kötöttek a házasfelek házasságot, máskor, ha tudjuk is, az anyakönyvek hiányoznak, ismét a bejegyzésekben a menyasszony csak a keresztnevéen szerepel, s így — az igazolás egészen értéktelen.

Ilyenkor a házasságot valami olyan okmánnyal igyekezünk bizonyítani, amelyet közhatóság adott ki, olyan, amelynek kiadmánya minden tekintetben erővel bír, tehát ha a keresett felekről, mint házastársakról szól, igazolja azoknak a házasságát. Erre gyakran találunk esetet, ha a megyei törvényszékek iratait kutatjuk át, ahol a peresfelek között nem ritkán szerepelnek a házastársak. Egy ilyen törvényszéki ítélet segít rajtunk.

A megyei törvényszéki iratok ilyen értelemben alig vannak lajstromozva, s az ilyen kutatás éppen azért elég körülményes.

Mi — egyelőre tájékozódás és kísérletezés kedvéért — Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye levéltárának polgári pereiből az 1837. esztendő adatait lajstromoztuk, s e lajstromot itt adjuk közre.

Hisszük és reméljük, hogy lesz valaki, akin segítettünk e munkánkkal.

E folyóirat célját mi inkább abban látjuk, hogy azokat a lajstromokat, amelyek a családtörténettel foglalkozókat segítenék, lehetőleg hozzáférhetővé tegyük. Az alábbi névsor is ezt célozza.

Reméljük, hogy ezentúl minden számunkban legalább egy évfolyam ilyen lajstromát közreadhatjuk.

Baranyi Péter—Beöthy Klára, Bitskey Ferenc—Lovas Erzsébet, Fodorné—Tonnauer Teréz, Fáy Rudolf—Vattay Krisztina, Hiros György—Horváth Krisztina, Horváth János—Krics Borbála, Jakabfalvay Dániel—Fáy Erzsébet, Javorek Ignác—Podluzsány Lucretia, Joób András—Reich Karolina, Kalotsa István—Beretvás Mária, Karats Ferenc—Takáts Éva, Kis József—Benedek Éva, Kostyán Sándor—gróf Beleznay Erzsébet, Kugler József—Sturm Magdolna, Lendvay Antal,—Paraitz Franciska, Mihalovits Tamás—Muti Mária, Molnár János—Kiss Teréz, Molnár Pál—Kalotsa Borbála, Papanek Gábor—Papanek Kata, Patay Pál—Pogány Zsuzsánna, Nagy István—Tokody Mária, Nyitray Mátyás—Stettner Teréz, Rudnyánszky Zsigmond báró—Liptay Anna báró, Salamon Ignác—Vörös Anna, Soltész János—Genersich Teréz, Szőke Ferenc—Zámbó Zsuzsánna, Sztanislovits György—Baranyi Anna, Udvardy Károly—Nagy Mária, Vattay György—Szalay Zsuzsánna, Veres Sándor—Dubraviczky Magdolna.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

Január. A hónapok magyar elnevezéseit megtalálhatja minden Kalendáriumban, de mivelhogy ma már Kalendáriom is alig akad a városi urak kezébe s a Naptárak csak a hónapok nemzetközi nevét adják, közöljük itt a magyar neveket is (talán más is hasznát fogja venni olykor):

Boldogasszony hava	= január.
Böjtelő	„ = február.
Böjtmás	„ = március.
Szent György	„ = április.
Pünkösöd	„ = május.
Szent István	„ = június.
Szent Jakab	„ = július.
Kisasszony	„ = augusztus.
Szent Mihály	„ = szeptember.
Mindszent	„ = október.
Szent András	„ = november.
Karácsony	„ = december.

D. F. úr. *Szeged-Ujváros.* A Cserna, másként Udvardy család 1625-ben kapott nemességet — Udvardy János személyében. Ugyanakkor vele együtt öccse, Gergely is nemességre emeltetett. Az eredeti levélről mit sem tudunk, de másolata megvan Pest vármegye levéltárában, ahol a családra vonatkozó egyéb okmányok (ezek között egy leszármazási tábla) is található. Címerét is igazolhatja a levéltár.

K. A. Vanyarc. A *Klobusiczky* család egyike Trencsén vármegye nemes családainak, mely több százados multjában több ízben igen jelentősen emelkedett ki, úgyhogy egy ága 1756-ban grófi rangot is nyert. Ősi fészke a trencsénmegyei Klobusic volt, hol 1456-ban részbirtokokat nyert, ez időtől kezdve szerepet játszanak s társadalmi érintkezéseikben is a megye legelőkelőbbjeivel (Jakuosith, Mednyánszky, Pongrácz, Marsovszky) érintkeznek. Az idők folyamán elterjedvén a család, annak egyik tagja aradi főispán, a másikempléni főispán, egy másik ismét kalocsai érsek stb. lesz. A grófi ág kihalt. A nemesi ág pedig igen megfogyatkozott.

A *Honéczy* családnak a magyar nemesi családok lajstromában nyoma nincs.

P. K. Óbecse. Bucsay, Putsay név nem fordul elő a magyar nemes családok között. Egy Zemplén vármegyében otthonos Bucsay családot ismerünk névleg, de adatok erről a családról nem

állanak rendelkezésünkre. Ujvidéken személyesen kellene utána nézni bővebb adatoknak a nevezett családra és annak írásmódjára vonatkozólag.

B. G.-né úrnő. *Kondó.* A nevezett családról szakkönyveinkben alig esik szó. Egy helyen olvassuk, hogy az Veszprém vármegyében kihirdetett család, de a veszprémvármegyei kihirdetések között nem találjuk. Címer-pecsétje Pest vármegye levéltárában két példányban is megvan. Az első Császártöltés pestmegyei helységben 1824. máj. 29-én kelt és Bolváry Antal, a helység nótáriusa által aláírt okmányon található. A címer nem elég éles lenyomat, s úgy látszik egy ágaskodó egyszarvút ábrázol pajzsban, mint sisakdíszül. A második báró Saffert Antal Rákoscshabán, 1854. márc. 3-án kelt végrendeletén van, melyet Bolváry Gellért írt alá, mint megkért tanu. Ez a pecsét azonban nem címeres, de ötágú koronás monogrammot mutat.

B. P. grófné. H — — — m. A családot 1792. évben a magyar törvények 21. cikke által fogadták el magyar nemesül. Ugy látszik osztrák család volt. Ugy látszik, mert arról, hogy a család a honfiúsítás (indigenatus) előtt hol volt otthon: szakmunkáink makacsul hallgatnak. Abból azonban, hogy a honfiúsított Péter mint alezredes a Mária Terézia-rend lovagja és báró volt — az biztosan kitűnik, hogy nevezett az osztrák armádiának volt törzstisztje. Ez a Péter lett aztán 1808 szeptember 2-án gróffá — miután már az osztrák-földön maradt idősebb ág 1761-ben — emelkedett grófi rangra. A fentnevezett Péter egyik fiának, Józsefnek (1780—1862) leszármazottjai élnek Magyarországon. Az Ausztriában, illetve Csehországban élt grófi család fiágon kihalt. A magyar ág — házasságkötések útján — (amennyire kézikönyveinkből megállapítható) a Batthyány, Schönborn, Vay, Csáky, Tige, Pálffy, Biordi, Pongrácz, Vigyázó grófi, Bánhidy bárói családokkal került rokonságba.

Í. K. S. Szeged. A bemutatott címer megállapítása teljes pontossággal lehetetlen. A benne előforduló két címermotívum igen gyakori. A török időkben harcosoknak adományozott címereknek csaknem sablonja ez. Feltéve, hogy a címer tényleg egy *Kováts* családnak

adományoztatott, akkor ez egy előnév-nélküli, Ugocsa megyében otthonos Kováts-oké, akik III. Ferdinándtól Pozsonyban 1655 márc. 12-én nyertek K. György személyében armálist.

(Legyen szabad zárjelben megjegyezni, hogy a nemesi előnévnek kis kezdőbetűvel írása helytelen. Az Érkávási nem jelző, hanem név. A neveket pedig — nagy kezdőbetűvel kezdjük. Néha előfordul, különösen házassági jelentésnél, hogy az első családnevet megelőző előnevet kis kezdőbetűvel nyomatják a mondat kezdetére kidukáló nagy betűt is perhorreszkálván. Ez aztán már igazán bolond dolog. Igaz, ami igaz: egy némely házasság olyan bolond, hogy ez a bolondság eltörpül mellette... De hagyjuk ezt...)

P. I. úr. Füle. Érthetetlen dolog előttünk, hogy a Trencsén megyéből Veszprém megyébe átszármazott Piatsek András az utóbbi vármegyében nem hirdette ki nemességét. Deck Alojzia nemessége a név írása szerint is kétséges, hacsak a felsőszálláspataki Dek család gyermeke nem volt. Ez a család Erdélyben nyert nemességet.

A felvetett kérdésekre különben a a hadtörténelmi múzeum illető osztálya fogja a választ megadni.

B. A. úrnak. Nyíregyháza. Köszönve szíves felvilágosító sorait, közzölnünk kell, hogy a *Rhédei*-leszármazási táblánkban tényleg lehet hiba; az, hogy: Ergelet Sándor csak így szerepel, annak oka, hogy a házasságkötés idején még nem volt báró.

A beküldött leszármazás-helyesbítés, illetve kiegészítés ez: *XIII. Ferenc* (R. Lajos—Domahidy Antónia) 1 feles: Kölcsény Kende Csilla (elváltak 2 férje Ergelet Sándor) 2 feles: Csicseri Ormos Matild † 1916.

Gyermekei:

- 1-től Csilla † kisdedkorban.
- 2-től XIV. Ferenc † 1929. I. 10.
- IX. István † 1926. V. 2.

R. Z. úr. Érpatak. A beküldött családfa csak egy vonalon közli az első ismert őstől való leszármazást II. Lászlóig, illetve II. Pálig — akit ugyan 1551-től 1630-ig előnek mond, itt azonban megtéved, mert a nálunk szereplő igazolt IV. Pált kiejtve, a II. Pál unokája, III. János három fiát (helytelen sorrendben) nevez, meg mint ama II. Pál fiait: így: Jánosi *István*, Ferenc. Nálunk IV. Ferenc, VII. István, IV. János.

Ezután a velünk közölt családfa egészen eltér a mi igazolt táblánktól.

Istvánnak a leszármazottjait említi csupán és pedig: István (1726.) és János néven. Istvánnak egy László nevű fiát nevez meg, 1730-ból vett adat alapján s feleségét Keresztes Máriának nevezi, akik házasságából egy gyermeket ismer: Ádámot.

A családnak János nevű sarját Erdélyből Heves megyébe helyezi, ahol családot alapít, itt születik György nevű fia Gyöngyösön, ahol a család gyökeret ver és maiglan él.

A fentiekből kitetszik, hogy ennek a hevesi ágának az erdélyi Rhédey családdal való kapcsolata — nem lévén okmányilag igazolt — ma kétségesnek mondható és mindaddig, míg az említett fészekhagyó Jánosnak életraját igazolva meg nem találjuk, addig nem tudjuk, vajjon a velünk közölt leszármazottak tényleg a kisérei és Szent Márton—Rédei Mikó ivadékai-e.

Igaz, hogy Orosz a hevesi nemesekről írt monografiájában¹ közli a fent már érintett 1730. évben III. Károly által kiadott oklevelet, mely szerint a XIV. században élt Mikóttól való leszármazás a ma ismert és folyóiratunk múlt évi 4—5. számában helyesen és bővebben közölt leszármazásnál jóval hiányosabban ugyan el van királyilag ismerve. Az ott elismertek e felségjog alapján — élhetnek a Rhédey címerrel, de tudományosan igazolandó még a leszármazás.

¹Orosz Ernő: Heves és a volt külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger (1906.) 244. lap.

KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK

III. KÖTET // BUDAPEST, 1930. MÁRCIUS HÓ // 1. FÜZET
M E G J E L E N I K É V E N T E K É T S Z E R
A H I S T O R I A M E L L É K L E T E

FELELŐS SZERKESZTŐ HORVÁTH KÁROLY

Magyar ötvösök Bécsben.

Ezúttal csak a XVII. század elejétől Bécsben működött magyar ötvösmesterekről és ötvöslegényekről akarunk szólni, bármilyen csábos feladatnak ígérkezik is a régi idők tárgyalása, midőn a minden tekintetben sajátlagos magyar kultúrelétekből táplálkozó ötvösség remekei hatalmas magyar királyok és országnagyok ajándékaiképpen szinte elárasztották az európai udvarokat és kegyhelyeket. Ott pedig nem mint egy szűkmellű, inkább etnográfiaileg érdekes kézügyesség bizonyítékait fogadták, hanem csodálták bennük a nemcsak eredeti formafelfogásában, hanem speciális nemzeti technikáiban is (p. o. a sodronyzománc) egyaránt értékes, saját műgyakorlatukkal egyenrangú, gyakran magasabb színvonalú művészet remekeit. Ez a nagy kivitelünk azonban nemcsak műtárgyakra, hanem még nagyobb mértékben arany- és ezüstműves mestereinkre is kiterjedt, kik ötvösségünk hírnevét messze földre vitték: Olaszországba, a német tartományokba, Lengyelországba, Oroszországba, a Balkánra stb. Természetesen elsősorban a közvetlen szomszédos területekbe jutottak, így a belsőausztriai és stájer hercegségekbe, későbbben főleg Bécsbe, a német császárság székhelyébe és a többi időközi császári rezidenciákba, Prágába, Bécsújhelyre, Nürnbergbe.¹

A Bécsben dolgozott ötvösök és egyéb művészek névsorának összeállíthatása szempontjából nagyon örvendetes gyarapodást jelentenek Genthon István, fiatal műtörténészünk kutatásai, ki a Bécs városra vonatkozó forrásmunkákban (Quellen zur Geschichte der Stadt Wien) és a volt császári gyűjtemények okmánypublikációiban (Jahrbuch der Kunsthist. Saml. des allerhöchsten Kaiserhauses) szerencsés kézzel aratott és a Mohács előtti időkből több mint húsz magyar ezüst- és aranyművest kimutatott. Ezek sorsa részben még a XIV. század első felébe, tehát a történeti magyar ötvösség hőskorába nyúlik vissza, mint ama bizonyos Wolfhart von Schemnitz, akiről az okmányok már 1364-ben, mint meghaltról emlékeznek meg.²

Kár, hogy a bécsi ezüst- és aranyművesség története még nincsen kellőképpen feldolgozva. Meglepő dolog ez, ha tekintetbe vesszük, hogy éppen Bécs már egy félszázad óta a művészettörténeti kutatás egyik messzire kimagasló központja, mely a szó szoros értelmében iskolát alkotott. Ennek a tagadhatatlan hiánynak — a régibb bécsi műtörténetírás ismeretes, aulikus beállításon kívül — minden bizonnyal megvan a maga belső, a helyzet természetéből levezethető oka is. Maga a császári udvar-

¹ Szendrey-Szentiványi, magyar képzőművészeti Lexikona. Budapest, 1915. 57., 446. l. — Siklóssy László, Ismeretlen magyarországi művészek a XII—XVI. században. Múbarát. III. évf. 16. és 48. l.

² Genthon István, Magyar művészek Ausztriában a mohácsi vészig. Budapest, 1927.

tartás minden esetre csak kedvezett az ötvösművészet fellendülésének, mint a pompából és reprezentációból fakadt életformák egyik szükséges tartozékának. A habsburgi világbirodalom messzeágazó kulturális szervezete hozta azonban magával, hogy ez a pártolás nem kizárólagos, tehát nem is mindig a bécsi ötvösségre támaszkodik elsősorban. Az utóbbinak különben is veszedelmes vetélytársai támadtak, a régi időkben az olasz és — ahogy láttuk — a magyar arany- és ezüstművességben, későbbben az augsburgi és nürnbergi ötvösökben és a további fejlődés folyamán, a rokokó virágkorában és az új empire-ízlés hódító előnyomulásával kapcsolatban a párisi mesterekben. Így tehát nem igen kereshetünk egyetemes, ezen műág egész történetén végigvonuló áramlatokat, de határozottan belsőausztriai, vagy bécsi veretű stílusváltozatokat sem. Annál értékesebbek azonban az adatok (p. o. a francia nevek tömeges fellépése a XVIII. században) kultúrtörténeti álláspontból, vagy az általános európai ízlés- és divatváltozások szemszögéből nézve. Ennek a tárgykörnek és az ebbe belekapcsolódó problémáknak Eduard Leisching¹ két rövid, de tartalmas értekezésén kívül alig van irodalma, úgyhogy a magyar ötvösök bécsi szereplésének felderítésénél csaknem kizárólag saját, a bécsi városi levéltárban, a képzőművészeti akadémiában és a bécsi ezüst- és aranyművesek és ékszerészek ipartestületében végzett kutatásaimra voltam utalva. Főleg az utóbbi valóságos aranybányának bizonyult. Csak kedves kötelességet teljesítek, ha az ipartestület érdemes elnökének, Kandl Hermann kereskedelmi kamarai tanácsos úrnak páratlan előzékenységeért és hasznos útmutatásaiért ezúttal is hálás köszönetet mondok. Az ipartestület (Genossenschaft der Juveliere, Gold- und Silberarbeiter) irodájában őrzött céhkönyvek közül csak az egyik mesterkönyv volt ismeretes, még pedig Leisching fentemlített cikke révén. Ebből összevissza 6 adat vonatkozik magyar származású mesterekre. Igazi fogalmat a magyar ötvösök szerepéről, mely a XVII. és XVIII. században valóságos invázió arányait ölti, csak a legény-, inas- és betegkönyvek, a felvételi, felszabadulási és tisztújítási protokollumok nyújtanak.

Ezenkívül a bécsi képzőművészeti akadémia matrikolái, főleg annak egyes alosztályainak, a fémvéső iskola (Erzverschneideschule) és a vasárnapi tanfolyamok tanulólistái is örvendetes bizonyítékkal szolgálnak a magyar ötvöslegények nemes törekvését és kultúrszomját illetően. Nem éppen ritka jelenség, hogy arany- és ezüstműveseink egyetemesebb érdekű, a nagy művészettel kapcsolatos előadásokat és gyakorlatokat, elsősorban építészeti kurzusokat is látogatnak.

A magyar ötvöslegények ezen beözönlése delelő pontját éri a XVIII. század első felében; azután lassan, 1800 után gyorsabban kezd apadni, míg 1830 körül majdnem teljesen megszűnik. Ennek a jelenségnek külső okait minden bizonnyal a napoleoni háborúk alatti és utáni idők gazdasági kimerültségében és Ferenc császár takarékoskodó művészetpolitikájában kell keresnünk, belső indítékait azonban a romantikus áramlatok és a nemzeti reformtörekvések által erősen felcsigázott hazai kultúr-

¹ Eduard v. Leisching, Zur Geschichte der Wiener Gold- und Silberschmiedekunst. — Die Ausstellung von alten Gold- und Silberschmiedarbeiten im K. k. Oest. Museum für Kunst und Industrie. (Separatdruck aus Kunst und Kunsthandwerk. X. Jahrgang, 1907.) 34. 1.

igények szolgáltatják. Nagyon jellemző ezekre a viszonyokra Szentpétery József bécsi szereplése, melyre alább még ki fogunk térni. Egyelőre kronológiai sorrendben közöljük a Bécsben dolgozott magyar ötvösművészek listáját a XVII. század elejétől kezdve. Idáig nyúlnak vissza a bécsi arany- és ezüstművesek céhkönyvei. (A forrás megjelölésénél a következő rövidítéseket használjuk: Ak. Iratt. = A bécsi képzőművészeti akadémiában őrzött hallgatolisták; Ip. Test. = Az ékszerészek, ezüst- és aranyművesek ipartestülete. Az első szám a kötetet (ha az nincs külön felemlítve) a második a lapszámot jelenti.)

Árkonyi Lajos 1613—1620-ig tanult Leopold Wilder mesternél. (Ip. Test. 87. 28. l.)

Deisser Lázár 1664 május 10-én felszabadult Bank mesternél. (Ip. Test. 87. 48. l.)

Maller Tóbiás Pozsonyból, 1672 febr. 11—1678 jún. 12-ig Borg mesternél dolgozott. (Ip. Test. 87. 65. l.)

Muhrböck János Kristóf, ötvösmester a magyarországi Hatmannsdorfból (?) (valószínűleg Tarcsa. A Szerk.) 1679—1684-ig kitanul nála Muhrböck Márton, 1682—1688-ig János (családi neve olvashatatlan), 1686—1692-ig fia, Muhrböck János Kristóf. (Ip. Test. 87. 72. és 85. l.)

Muhrböck Márton, ötvöslegény 1679—1684-ig az előbbinél kitanult. (Ip. Test. 87. 72. l.)

János (családi neve olvashatatlan), magyar ötvös. 1682—1683-ig Muhrböck János Kristófnál dolgozott. (Ip. Test. 87. 72. l.)

Ifj. Muhrböck János Kristóf, a magyarországi Hatmannsdorfból 1686 júl. 27—1692. júl. 27-ig apjánál tanult. (Ip. Test. 87. 85. l.)

Muhrböck György 1698-ban minden közelebbi megjelölés nélkül említve van. Alkalmasint szintén a fenti családhoz tartozott. (Ip. Test. 87. 115. l.)

Ambrózy János (Herr Johann von Ambrozy) 1722-ben főcéhmester, 1723 jan. 6-án és 1724-ben inast fogad fel. (Ip. Test. 81. 2. l. és 90. 306. és 309. l.)

Hankó Ernő Zsigmond 1729-ben már mint mester szerepel, 1739-ben alcéhmester, pecsétje egy Hermesfej.¹ 1728, 1730 okt. 1-én inast vesz fel. (Ip. Test. 90. 351. l. és 352. l.) Említve van továbbá 1743 nov. 1-én, 1744 jan. 6-án és ápr. 18-án és 1745 jan. 12-én. (Ip. Test. 90. 144., 149., 150., 155., 156. és 158. l.)

Krembsér János 1730. jan. 6-án már mester, felfogadja a székesfehérvári születésű Krembsér Józsefet. Valószínűleg maga is magyar volt. (Ip. Test. 90. 353. l.)

Krembsér József, Székesfehérvárból 1730. jan. 6-án belép inasnak az előbbinél. (Ip. Test. 90. 353. l.) 1732—1735-ig a képzőművészeti akadémia hallgatója, lakik Tiefer Graben, a három oszlopnál. (Ak. Iratt. I. a. 91. l.)

Abbel András József, Kőszegből 1730 jan. 1-én inasnak felvétetik. (Ip. Test. 90. 350. l.)

¹ Leisching i. h. 34. l.

Herrlich (vagy inkább *Hewlich*) *János*, magyar ezüstergályos, lakik a Józsefvárosban, a zöld kapunál. 1735 febr. 27-én akadémiai hallgató lett. (Ak. Iratt. I. a. 87. l.)

Beyer Kristóf, pozsonyi ezüstergályos, lakik a Józsefvárosban, 1735 febr. 27-én akad. hallgató. (Ak. Iratt. I. a. 73. l.)

Binder Mihály, erdélyi aranyműves, lakik Wollzeile, a Kürscher-féle házban. 1736 aug. 14-én akad. hallgató. (Ak. Iratt. I. a. 74. l.)

Kopp János, magyar aranyműves, 1736 aug. 14-én beiratkozik az akadémiába, ahol építészetet is hallgat. Lakása : Leopoldstadt, az arany kútnál. (Ak. Iratt. I. a. 94. l.)

Keinar János, magyar aranyműves, 1736 aug. 14-én akadémiai hallgató, architektúrát is felvett. Lakása : Leopoldstadt, bei Skt. Anna. (Ak. Iratt. I. a. 94. l.)

Fejérváry Fábíán Sebestyén, nagyszombati származású ötvösmester. Leisching¹ szerint 1740-ben már mester. Pecsétjének ábrázolását nem lehet kivenni. Ezenkívül még a következő adatokat találtam. Tanoncokat felvett 1739 szept. 1., 1740 szept. 1., 1743 jún. 13. (mostohafiát, Haas Jakabot), 1745, 1746 máj. 1., 1750 márc. 19., 1751 jan. 10., 1752 szept. 29., 1758 jún. 1. (Ip. Test. 90., 127., 131., 150., 167., 174., 189., 192., 207., 208., 223. l.) Hasonló alkalomkor mint tanu szerepel 1743 ápr. 21., 1744 jan. 6., 1746 szept. 7., 1748 ápr. 28., 1751 jan. 1., 1755 máj. 29. (Ip. Test. 90., 138., 141., 160., 176., 188., 207. l.) Inasokat felszabadított 1748 jún. 13. (mostohafiát, Haas Jakabot), 1751 júl. 22., 1752 máj. 1., 1755 máj. 29., 1764 szept. 5. (Ip. Test. 87., 266., 272., 288., 292., 303. l.) Felszabadításoknál mint tanu szerepelt 1752 szept. 15., 1753 jan. 6., 1754 ápr. 28., 1756 jún. 17., 1757 jún. 5., 1761 május 17. (Ip. Test. 87—294 (kétszer), 301., 306., 311., 326. l.) Élénk részt vesz tehát a céhéletben 1739—1764-ig.

Seyd Ferenc, magyaróvári ötvös fia, aranyműves, 1739. márc. 8-án beiratkozik akadémiai hallgatónak. Lakása: Jakobergergasse, a Hurtig-féle házban. (Ak. Iratt. I. b. 24. l.)

Reiter Ferenc, magyaróvári aranyművessegéd, 1739 márc. 8-án beiratkozik az akadémián. Lakása: Jakobs-gasse, a Hurtig-féle házban. (Ak. Iratt. I. a. 77. l.)

Kingele János, Mesziderből (Nezsider? A Szerk.), 1741 jan. 6-án inasnak felvétetett. (Ip. Test. 90., 150. l.)

Trichterer József, Vácból, 1741 jan. 6-án belép Wurmser mesternél. (Ip. Test. 90., 243. l.)

Fejérváry Gáspár, nagyszombati aranyműves, alkalmazásban, 1744 aug. 26-án akad. hallgató. (Ak. Iratt. I. a. 251. l. és I. b. 86. l.)

Polster Mihály, kolozsvári aranyműves, 1750 okt. 21-én akad. hallgató lesz. Lakása : Spittelberg, beim Wolffen in der Au. (Ak. Iratt. I. a. 303. l. és I. b. 109. l.)

Ujhelyi Gábor, kolozsvári aranyműves 1750-ben akad. hallgató. Lakása : Spittelberg, az arany oroslánhoz. (Ak. Iratt. I. a. 308. és I. b. 110. l.)

Goldschmied Jakab Lukács, Erdélyből, 1751 jan. 10-én belép inasnak Fejérváry Fábíán Sebestyénél. (Ip. Test. 90., 192. l.)

¹ Leisching i. h. 34. l.

Weingärtner Mihály, erdélyi aranyműves 1751 aug. 1-én akad. hallgató. Lakása és munkahelye: Spittelberg, az arany kígyóhoz. Más alkalommal Segesvár fel van tüntetve, mint születési helye. (Ak. Iratt. I. a. 325. l. és I. b. 115. l.)

Dirschitz (Dörschitz) János Mihály, győri aranyműves 1752 ápr. 23-án beiratkozik akad. hallgatónak. Lakása: Kärntnerstrasse. Fejérváry Fábián Sebestyénnél van alkalmazva. (Ak. Iratt. I. a. 391. l. és I. b. 125. l.)

Paleoritsch Ferdinánd, székesfehérvári aranyműves beiratkozik az akadémián. Lakása: Josefstadt, a nagy Kristofnál. (Ak. Iratt. I. a. 359. l. és I. b. 120. l.)

Lasky Antal János 1753 jún. 24-én szerepel. (Ip. Test. 87., 297. l.)

Sidemann János Bernát, (Szepes-Szombat. *A szerk.*) Georgenberg, Felsőmagyarországból 1754-ben beiratkozik akad. hallgatónak. (Ak. Iratt. I. b. 136. l.)

Fejérváry György Jakab, ötvösmester. Inasokat felfogad 1755 szept. 29., 1757 jún. 25., 1765 márc. 3., 1768 jún. 28., 1770 febr. 23. (Ip. Test. 90., 210., 215., 257., 263., 289., és 304. l.) 1768 jún. 28-án felszabadít egy legényt. (Ip. Test. 87., 357. l.)

Fejérváry Mihály 1778 szept. 13-án felszabadul Napal mesternél. (Ip. Test. 87., 392. l.)

Wunsche Lőrinc, pesti aranyozó, 1778 nov. 17-én akad. hallgató. Lakása: Mariahilferstrasse, az arany csukához, 118. sz. alatt. (Ak. Iratt. Aufnahmsprotokoll für die Ak. Schuler 1765—1795, 46. l.)

Pápay Ferenc 1782 szept. 15-én felszabadul. (Ip. Test. 87., 403. l.)

Hueber János, Magyaróvárból, 1782 szept. 15-én belép inasnak (Ip. Test. 90., 349. l.)

List Antal, Pozsonyból, 1782 dec. 15-én beáll inasnak. (Ip. Test. 90., 350. l.)

Reiter Ignác, Nagyszombatból, 1783 jún. 9-én inas lesz. (Ip. Test. 90.)

Sauerwein János Ferenc (Millischdorf) (valószínűleg Milchdorf = Pozsony-Tejfalú. *A szerk.*) 1786 jan. 5-én inas lesz. (Ip. Test. 90.)

Molnár József, Győrből, 1808 dec. 11-én felszabadul. (Ip. Test. 87., 471. l.)

Forgács (Forgatsch) György 1804-ben már mester.¹ 1812 május 24-én felszabadít egy legényt. (Ip. Test. 87., 488. l.)

Fabritius (Fabricius) Lajos, soproni aranyműves, 1813 jún. 25-én beiratkozik, 1817 máj. 12-én kilépett és 1820 aug. 31-én felszabadulási bizonyítványt szerez. (Ak. Iratt. IX. 24. l. és XXIII. 24. l.)

Farkas János 1803-ban már mint mester szerepel a legényszabályzatban, 1814 jún. 5-én felszabadít egy legényt. (Ip. Test. 79. és 87. 500. l.)

Mayer Wenzel, pozsonyi ezüstműves, 1814 júl. 24-én beiratkozik az akadémián. (Ak. Iratt. IX. 44. l.)

Stadler János, győri ezüstműves, 1814 júl. 24-én beiratkozik az akadémián. (Ak. Iratt. IX. 62. l.)

Meilners János, pozsonyi ezüstműves, 1815 máj. 5-én beiratkozik az akadémián. (Ak. Iratt. IX. 44. l.)

¹ Leisching i. h. és l.

Bárány Vilmos 1816 jún. 9-én felszabadul. (Ip. Test. 87., 507. l.)
Fabritius Lajos, Besztercebánya (Neoschl), aranyműves, 1817 máj. 19-én beiratkozik akad. hallgatónak. (Ak. Iratt. IX. 25.)

Hauk János, 18 éves, pozsonyi ezüstműves, 1817 júl. 6-án akad. hallgató. (Ak. Iratt. XXIII. 32. l.)

Szathmáry György, erdélyi ezüstműves, 1817 szept. 16-án akad. hallg. (Ak. Iratt. IX. 65. l.)

Prandtner József, pesti aranyműves, 1818 jún. 22-én beiratkozik az akadémián. (Akad. Iratt. XI. 6. l.)

Schartenreiter József, 18 éves békési aranyműves, 1818 május 3-án beiratkozik akad. hallgatónak. 1820 máj. 1-én még egyszer említve. (Akad. Iratt. IX. 65. l. és XXIII. 60. l.)

Eder Illés, 19 éves, kismartoni aranyműves, 1819 aug. 4-én beiratkozik, 1824 nov. 1-én újból előfordul. (Ak. Iratt. XXIII. 22. l.)

Verderber Mátyás, budai aranyműves, 1819 jún. 30-án említve. (Ak. Iratt. IX. 25. l.)

Bastisch Ferenc, 20 éves, magyar ezüstműves, 1822 nov. 10-én említve. (Ak. Iratt. XXIII. 4. l.)

Kettner János, 19 éves, magyar aranyműves, 1824 jan. 11-én először említve, 1824 nov. 1-én már kimaradt. (Ak. Iratt. XXIII. 12. l.)

Kartmann Fülöp, 28 éves, magyar ezüstműves, 1824 nov. 1-én szerepel, 1825 jún. 16-án meghalt. (Ak. Iratt. XXIII. 34. l.)

Rubl Ferenc, 21 éves, pesti ezüstműves, 1824 nov. 1-én említve. (Ak. Iratt. XXIII. 56. l.)

Weber József, 18 éves, magyar aranyműves, 1824 nov. 1-én először említve, 1825 máj. 1-én kilépett. (Ak. Iratt. XXIII. 71. l.)

Rumpler József, 18 éves, magyar ékszerész, 1825 máj. 1-én, majd 1826-ban még egyszer említve. (Ak. Iratt. XXIII. 56. l. és XXV. 50. l.)

Gerhard János, 20 éves magyar ezüstműves, 1825 jún. 26-án szerepel. (Ak. Iratt. XXIII. 29. l.)

Klezar (Kletzan) Károly, magyar ezüstműves, 1825 nov. 7-én beiratkozott a vésnöki iskolába, látogatta a II. nyári és az első téli tanfolyamot. Kilépett 1827 nov. 1-én. Bizonyítványt kapott 1828 okt. 27-én. (Ak. Iratt. Matrikel der Graveurschule XXI. 10. l.)

Merinth József, erdélyi aranyműves, 1825-ben akad. hallgató. (Ak. Iratt. Schulerliste der Graveurschule 1822—1850. 74. l. 97. sz.)

Rumpler Károly, 20 éves magyar ékszerész, 1826-ban akad. hallgató. (Ak. Iratt. XXV. 50. l.)

Sporheim József, 15 éves magyar aranyműves, 1827 jan. 7-én először fordul elő. 1831 febr. 17-én második bizonyítványt kap a felszabadulásához. (Ak. Iratt. XXIII. 62. l.)

Frankfurter Ignác, 17 éves magyar ezüstműves, 1827 júl. 29-én szerepel. (Ak. Iratt. XXIII. 25. l.)

Schuch Károly, pozsonyi ezüstműves, 1828 jún. 29-én az akadémiai vésnökiskola hallgatója. (Ak. Iratt. XXI. 49. l.)

Birkhauer Mihály, 15 éves magyar ezüstműves, 1828 nov. 8-án említve. (Ak. Iratt. XXIII. 6. l.)

Kleinarth József Dániel, nagyszebeni ezüstműves, 1828-ban az akadémia

vésnöki iskoláját látogatja. (Ak. Iratt. Schulerliste der Graveurschule 1822—1850. 110. l.)

Friedländer Ábrahám, 17 éves újhelyi ezüstművesegéd, 1829-ben említve. (Ak. Iratt. 18. l.)

Ferdinándy József, 1830-ban mint mester szerepel a segédegyesület szabályzatában (Bruderschaftsordnung). (Ip. Test. 79.)

Vogl János, 18 éves magyar aranyműves, 1831 jan. 23-án szerepel. 1832 máj. 6-án bejelentetlenül kimaradt. (Ak. Iratt. XXIII. 25. l.)

Friedländer Agoston, 18 éves magyar ezüstműves, 1831 ápr. 10-én beiratkozik, 1834 márc. 9-én megkapta bizonyítványát és kilépett. (Ak. Iratt. XXIII. 25. l.)

Pollak Henrik, 19 éves pozsonyi ékszerész, 1831 nov. 13-án szerepel először, 1832 máj. 6-án kimaradt. (Ak. Iratt. XXIII. 7. l.)

Neubauer János, 15 éves magyar aranyműves, 1833 máj. 10-én említve, 1834 júl. 16-án kilépett. (Ak. Iratt. XXIII. 50. l.)

Eppenheim Sámuel, 14 éves magyar ezüstműves, 1833 júl. 10-én előfordul, 1834 júl. 6-án bejelentés nélkül kimaradt. (Ak. Iratt. XXIII. 52. l.)

Mauthner János, 16 éves pesti aranyműves, 1834 márc. 1-én (Ak. Iratt. XXIII. 46. l.) szerepel először, 1832 júl. 1-én bejelentetlenül kimaradt.

Epstein Hermann, 18 éves magyar aranyműves 1834 ápr. 6-án szerepel. (Ak. Iratt. XXIII. 23. l.)

Stefanovitsch Tivadar, 19 éves magyar ezüstműves, 1834 jún. 6-án mint hallgató említve. (Ak. Iratt. XXIII. 42. l.)

Petrovich András, 24 éves magyar ezüstműves, 1836 jan. 10-én akad. hallgató. (Ak. Iratt. XXIII. 8. l.)

Kronber Frigyes, 20 éves pesti ezüstműves, 1837 jún. 18-án akad. hallgató. (Ak. Iratt. XXIII. 16. l.)

Brey György, 18 éves magyar (Höhlmin) aranyműves, 1839 máj. 12-én akad. hallgató. (Ak. Iratt. XXIII. 10. l.)

Berthon Károly, 28 éves Liptó-Ujvár-i (Hradek) aranyműves, 1842-ben szerepel az akad. listákban. (Ak. Iratt. XXVII. 1/2 23. l.)

Demmel Albert, 21 éves pozsonyi aranyműves, 1847 máj. 2-án szerepel. (Ak. Iratt. XXVII. 1/2 73. l.)

Az a kép, melyet a felsorolt nevek a magyar ötvösök bécsi szerepléséről nyújtanak, már azért sem lehet tökéletes, mert egyik legfontosabb céhjegyzőkönyv, a segédek nyilvántartó jegyzék elveszett, s így főleg az 1800 utáni korról már csak nagyon hiányos adataink vannak. A hiányt a képzőművészeti akadémia anyakönyveinek szűkszavú adatai sem tudják pótolni. A két előző századra azonban a meglévő céhíratokból virágzó, gazdagszínű élet tárul elénk. Látjuk, hogy a bécsi ezüst- és aranyművesség a XVII. század közepétől állandóan felfelé törő irányt mutat, amit elsősorban bizonyít a mesterek, segédek, inasok szinte szünetnélküli oda-özozlése, még hozzá ezen műipari ágak korábbi gócpontjaiból: Augsburgból, Prágából, Kölnből, Nürnbergből, Magyarország nyugati, felvidéki és erdélyi részeiből (Pozsony, Magyaróvár, Győr, Kassa, Nagyszombat, Kolozsvár). Bécsben dolgozott ötvöseink származási helyét illetően főlényesen vezet Nagyszombat, még pedig a legrégebb időktől fogva. Csak

utalunk a már régebben ismeretes „Christian Richter von Tyrnau“ bécs-újhelyi szereplésére a XV. század közepéről. Sajnos, a régi magyar ötvösség ezen érdekes fejezete még nem találta meg a maga feldolgozóját és bár a városi levéltár tömve van az ötvöscéhre vonatkozó iratokkal,¹ Nagyszombat művészettörténeti szerepének tisztázása olyan adóssága a magyar műtörténetírásnak, melynek kiegyenlítését egyelőre nem lehet remélni.

Fel kell tenni a kérdést, vajjon mi csábította ötvöseinket a török uralom alatti és utáni időkben oly tömegesen a császárvárosba? Nyilvánvaló, hogy Bécsnek a magyar ötvösökre gyakorolt vonzóereje nem annyira saját, fejlettebb műiparában, mint inkább a jobb gazdasági helyzetben, az udvar és az új — katonai — nemesség páratlan bőkezű műpártolásában és pompaszeretetében leli magyarázatát. Mert azzal tisztában kell lennünk, hogy ezüst- és aranyműveseink a korstílusokat itt is csak másodkézből kapták. Bizonyítja ezt a francia, elsősorban a párisi mesternevek feltűnően gyakori szereplése a bécsi céhkönyvekben, aminek döntő befolyást kell tulajdonítanunk a bécsi empire-ötvösség kialakulására. A francia orientálódást ezenkívül erősen elősegítette *Pierre Germain* párisi ötvös „*Elements de l'Orfèverie*“ című könyvében közölt mintarajzok nagy elterjedése, főleg augsburgi ornamensmetszetek útján s nem utoljára az udvari ízlést kielégítő francia importáru. Erre az importművészetre nézve a volt császári és királyi kincstár különböző osztályaiban (Hof-, Silber- und Tafelkammer), továbbá abban az ezüstgyűjteményben, melyet manapság az Oesterr. Museum für Kunst und Industrie-ban őriznek, elsőrangú bizonyítékaink vannak, s ezek természetesen a bécsi produkcióra is erős hatással voltak.

Hogy a vezetés a fentemlített nagyméretű bevándorlás dacára mégis minden tekintetben a törzsökös bécsi mestereknél volt, az csak természetes. Mint általában a céhéletben, úgy itt is lassanként kialakul a rokonsági alapon nyugvó klikkrendszer, mely a hasonló nevek végnélküli előfordulásában jut kifejezésre és ahol a legjobb érvényesülési út a beházasodás. A legszámottevőbb és legelőkelőbb ezen bécsi ötvösdinasztiák között a Wirth-család, amelynek tagjai több nemzedéken át udvari ezüstművesek voltak. Legkimagaslóbb közülük Johann Ignaz Wirth (vagy Wurth), az egyetlen bécsi mester ebből a korból, akitől egy gazdag, hiánytalan ezüst service maradt reánk. A bécsi korai empire ötvösségnek e pompás emléke Albert Sachsen tescheni herceg megrendelésére készült és Ed. Wilh. Braun diszpublikációja révén vált általánosan ismeretessé.²

Ezenkívül még említendő a bécsi városi múzeumban (Historisches Museum der Stadt Wien) őrzött kehely, melyet Ferenc császár 1793-ban Hirt polgármesternek átnyújtott. Ezt azért említjük, mert itt határozott formatörténeti analógiákat látunk fennforogni a pesti empire-ötvös-stílus főhordozójával, Szentpétery Józseffel (a stilizált szőlőkből álló díszítő motívumok és a kétfejű sas tollazatának jellegzetes képzése).

Jellemző, hogy a Wirthék esetéhez hasonlóan bizonyos magyar családokon belül is kialakulnak határozott hagyományok. Így még a XVII. századba (1679) nyúlik vissza a Muhrböck család tevékenysége. Műhelyük —

¹ Hodinka Antal professzor úr szíves közlése.

² E. W. Braun, *Das Tafelsilber des Herzogs Albert von Sachsen, Teschen-Wien* i, n.

úgy látszik — az újabb jövevények találkozó helye, amit bizonyít, hogy a magyar inasok és legények nagy előszeretettel náluk léptek szolgálatba. Vezető szerepüket később átveszi a Nagyszombatból Bécsbe szakadt *Fejérváry* (Fejervarij) család, melynek uralma kiterjed az egész XVIII. századra. A legöregebb közülük és a család hírnevének megalapítója Fábián Sebestyén volt, aki alighanem ugyancsak az akkor oly népszerű beházasodás révén lesz mester, mikor elveszi Haas mester özvegyét. Mostohafia, Haas Jakab nála inaskodik és szabadul fel. Az emlékszerű hagyomány erősen megritkult álladékaiból, sajnos, egyetlen egy darabot sem lehet a Fejérváry családdal kapcsolatba hozni, éppen úgy, mint a többiekből sem, kik között pedig oly magyar hangzású neveket találunk, mint Ujhelyi, Forgács, Hankó, Farkas, Bárány stb., s akiknek szereplését szintén csak a céhkönyvekből ismerjük. Igaz, hogy az autochton bécsi mestereknek is ugyanez a sorsuk. Az ő oeuverjük is meglehetősen ismeretlen. Részből azért, mert a tárgyak rendszeres gyűjtését ezideig elmulasztották, részből pedig azért, mert túlnyomó részük az 1809-ben történt óriási ezüst- és aranydézsma alkalmával beszolgáltatott és beolváztatott. Az államháztartás akkori 36 millió forintra rúgó deficitjén felül Napoleon 200 millió kontribúciót követelvé, 1809. okt. 16-án Metternich, O'Donnell és Zichy összeültek és arra az elhatározásra jutottak, hogy a Napoleon által követelt összeg felhajtása csak rendkívüli intézkedések útján lehetséges.¹ E drákói, az egyházi szereket és kegytárgyakat sem kímélő fiskális-rendszer volt a dézsma, melynek következménye pótolhatatlan, többnyire évszázadokra visszamenő kultúrjavak pusztulása volt. Elsősorban az egykorú modern termékek pusztultak el úgy, hogy a fejlődés rekonstruálása a reánk maradt emlékenyag alapján szinte kilátástalan feladatnak látszik. Ezeket az intézkedéseket azonban a birodalomban nem mindenütt hajtották egyenlő szigorral végre, mert a pesti viszonyokra a helyzet minden esetben jóval kedvezőbb. Igaz, hogy a magyar ötvösremekeknek tekintélyes hányada még pár évtizeddel ezelőtt — a jozsefinizmus kinövései folytán — hasonló sorsra jutott és ha az azonnali beolváztatást, vagy elköttyevetyélést el is kerülte, mégis különböző kerülő úton Bécsbe került és így a bécsi ötvöstárgyak zömével 1809-ben mégis az olvasztókemencében lelte sírját. Legjobban illusztrálja ezt a budavári koronázó főtemplom kincseinek szomorú története. Az 1785-ben történt árverésnél Hauptmann Károly bécsi ékszerész a legfontosabb darabokat 345 forintért megvette és Bécsbe szállította. Ezek között szerepelt egy ereklyetartó aranyozott ezüsthől, egyik oldalán sz. Dorottya zománcozott képével, másik oldalán nagy fehér drágakővel, aranyozott ezüsthálóval és aranyozott rézgyűrűvel; továbbá az utolsó kenethez szükséges olajtartó szelence ezüsthől és nyolc aranyozott ezüsthely ugyanannyi patenával, melyek közül az egyik 1458-ból, egy másik pedig 1492-ből való.²

Látjuk, hogy a XVIII. század utolsó évtizedeiben nemcsak arany- és ezüstműveseink, hanem régi ötvösremekünk maguk is Bécs felé vették

¹ A. Beer, Die Finanzen Oesterreichs im 19. Jahrhundert. Prag, 1877, 43. l. Oesterreichische Silbereinführung, 1809. — Monatshefte des Wiener Altertumsvereines. IX. No. 5—8. 100. l.

² Némethy Lajos, A budavári főtemplom hajdani kincsei. Arch. Ért. 1884. 224—227. l.

útjukat, s ott a bécsi mesterek és az ott működött magyar ötvösök műveivel együtt valószínűleg el is pusztultak. Az óriási méretű ezen ezüstbeszolgáltatás azonban körülbelül a végpontot is jelenti a bécsi ötvösség változatos történetében, s a fejlődést meghatározó külföldi lökések ezután csak elvétve jelentkeznek. Ilyen p. o. Odiot és Biennais párisi mesterek gazdag ezüst asztali készlete 1816-ból. A bécsi (és pesti) ezüstművesség (az aranyművesség most már csak gyűrűk és óratokok készítésére szorítkozik) mindjobban hozzásimul a nyárspolgárian határolt, kivitelében szolid, díszítő elemeiben tartózkodó, de ízléses biedermeier lelkületéhez. Ez a lassú átváltozás körülbelül Szentpétery József, a rimaszombati születésű pesti ezüstműves kétízbeni bécsi tartózkodása közé esik. Vele a Bécsben szerepelt hazai ötvösök hosszú sorát le is zárhatjuk, hiszen az öntudatos „ezüstművész“ érdekes alakja már a céhélet alkonyánál áll és hosszú életével erősen belenyúlik a kezdődő indusztriálódás korszakába. Mivel az ékszerészek ipartestületében a segédek nyilvántartó jegyzőkönyv hiányzik, elestünk attól is, hogy Szentpétery bécsi tartózkodására vonatkozó pontosan meghatározható adatokat nyujtsunk. Saját bevallása szerint¹ 1805-ben került Bécsbe, ahol alkalmasint Wirth Ignácnál, vagy Wirth Ferencnél dolgozott, írásaiban gyakran hivatkozik „Herr von Wirth“ udvari ezüstművesre. Azonkívül nyílt szemmel érdeklődik minden iránt. Még 1832-ben is a bécsi viszonyok meglepő ismeretével tüntet, a bécsi műkincsekkel való megismerkedése pedig még az ősz mesternek is felejthetetlen emlékbéli élmény maradt. Itteni tartózkodásának tartama négy évnél több nem lehetett, mert 1809-ben, mikor neve megint felbukkan, már önálló mester Pesten. Mikor 1830-ban másodszer a császárvárosba kerül, már a speciálisan bécsi veretű biedermeier kellős közepénél tartunk. Fontos tennivalója vitte akkor Bécsbe, hiszen nem kevesebbről volt szó, minthogy az udvar megvette tőle Nagy Sándornak a Granikuson való átkelését ábrázoló trébelt reliefképét. A bécsi kancelláriában őrzött okmányokból² tudjuk meg, hogy Czernin gróf első kamarásja 1830 aug. 11-én 1250. szám alatt körülményes beadványban javasolja a kérdéses munka megvételét. Aug. 23-ról van keltezve az alaposan megfontolt császári döntés. Két nappal később a vételár kétharmadát már ki is fizették. A fennmaradt egyharmad felvételével Szentpétery aug. 30-án Aibly bécsi ismerősét bizza meg. Az egész ügyletről legjobban tudósít Czernin gróf későbbi 1459/830. számú és november 7-éről keltezett jegyzéke, mely magábanvéve is már oly élénk fényt vet azon idők nehézkes, de óvatos gazdálkodására, hogy teljes egészében leközlöm:

An das löbliche K. k. Oberstkämmereramt.

Note.

Den mit schätzbarer Note unter 25ten v. M. Z. 1356 anher geleiteten Vortrag gibt man sich die Ehre, einem löblichen Oberstkämmerer-

¹ Szentpétery József, Észrevételek egy Pesti mesterembernek a Cégek eltörlesztését javasoló vélekedések körül, nemkülönben a magyar hazában eddig nem ismert előbbi és mostani kinyilatásának és állapotjának némely felfedezése. Tud. Gyűjtemény 1832, VII. köt. 43. l.

² Az erre vonatkozó adatokat Oroszlán Zoltán orsz. szépművészeti múzeumi ör úrnak köszönhetem.

amte in der Nebenlage mit dem Beifügen zurückzustellen, dass das K. k. Finanzministerium die ersten zwei Dritt-theile der 2500 fl. C. M. bestehenden Kaufsumme des von dem Silberarbeiter aus Ofen Szent Peteri übernommenen Basrelief mit den entfallenden Eintausendsechshundertsechzigsechs Gulden 40 x C. M. bei der K. k. Staatszentral-kasse als ausserordentliche Dotation des K. k. Oberstkämmererstabes für das Verw(altungs) Jahr 1830 angewiesen und man hiernach gleichzeitig dem K. k. Hofzahlamt den Auftrag erteilt habe, diese Summe zu übernehmen und aus Refundierung des einstweilen aus jenen Mitteln für Rechnung der zu Ankäufen für inländische Kunstwerke bestimmten diesjährigen ausserordentlichen Dotation vorgeschossenen gleichen Betrages zu verwenden, hinsichtlich des letzten Dritttheils von 833 fl. 20 x aber, da selbes erst Anfang Dezember d. J. berichtet werden darf, und daher eine Ausgabepost der vorgedachten Dotationsrubrik pro 1831 bildet. Solches in den für den Monat Dezember d. J. zu verfassenden Geldbedarfausweises als einen ausserordentlichen Dotationsbetrag des K. k. Oberstkämmereramts aber aufzunehmen und sodass an den obenerwähnten Silberarbeiter Szent Peteri gegen ämtlich vidierte Quittung zu erfolgen.

Wien, den 7. September 1830.

In Ermanglung eines K. k. Ersten Obersthofmeisters
Czernin s. k.

Ezt a bonyolult, napjaink magasabb számvevői bölcsességét is megsegényítő átutalási és könyvelési folyamatot végeredményben mégis csak siker koronázta és Szentpétery a vételár esedékes utolsó harmadát december 9-én a manapság még fennálló patinás pesti Hoffmann-cég közvetítésével fel is vehette. A fenti okmányokból a szűkmarkú és ezért óvatos, de lelkiismeretes bürokrácia bontakozik ki előttünk, mely még pontosan körülhatárolt dotációk terhére eső kiadásokat is nagy bölcsen latolgat, s úgy véli, hogy ez a 2500 forintot kitevő vételár (egy császári pénztárca számára nem valami magas összeg) csak három egyenlő részletben fizetendő ki. Kissé groteszkül hat, hogy ily hatalmas, főudvarnagyközből, főkamarásokból, kincstári és pénztári hivatalnokokból, pesti és bécsi bizalmi emberekből álló apparátusnak kell működésbe lépnie ahhoz, hogy egy közepes kaliberű művásár liquidáltassék. Az egész sürgés-forgás felett pedig Ferenc császár családapai serénykedése és aggódo tekintete lebeg, aki — Grillparzer¹³ rosszmájú szavaival élve — csak oly mértékben pártolta és kedvelte a művészeteket és tudományokat, amennyiben számokban és súlyban kifejezhető hasznot nyujtanak, bebútorozván a szellemet, anélkül, hogy azt felemelni vagy megerősíteni tudná, vagy akarná. Megható tükörképe ez annak a sok tekintetben szűklátókörű, de a maga keretein belül egységes és őszinte biedermeierkornak, mely a napoleoni háborúk utáni kimerültségben a még oly szerény fejedelmi műkedvelés és erősen mérsékelt kultúr-igény kielégítéséhez is bizony csak lépésről-lépésre tudott hozzáfogni. Hogy ezen lassan erősbbödő, a legközvetlenebb életszükségleteken túl-

¹ A. Schroll, *Sämtliche Werke. Erste Abteilung. XIII. kötet. Nekrolog auf Kaiser Franz.*

menő kívánalmak közepette úgy a pesti, mint a bécsi környezetben Szentpétery névvel mégis elég korán találkozunk, az minden bizonnyal művészi képességei mellett szól. Hogy mennyire becsülték épp bécsi szaktársai, világosan kitűnik abból is, hogy jónak látták őt a bécsi ötvöscéh tiszteletbeli tagságával kitüntetni. Erről csak közvetve értesülünk, még pedig a besztercebányai ötvöscéh 1845-ben Szentpétery számára kiállított díszoklevele révén.¹ Ebben szó esik a mester bécsi kitüntetéséről is (ebenso wie 1837 vom Wiener Gold-, Silber- und Juwellenarbeiter Mittl). Ugyan- ebben a kitüntetésben részesült a besztercebányai főcéhmester, Libay Samu is,² aki főleg filigrán munkáival szintén a magyar empire-ötvösség reprezentatív mesterei közé tartozik.

Ezzel a Bécsben dolgozott magyar ötvösök Selmeczi Wolfharttól Szentpétery Józsefíg tartó hosszú sorának végére értünk. A közölt mesternevek fontossága nem annyira az esetenként felsorolt, adatszerű bizonyítékokban rejlik, mint inkább a majdnem öt évszázadig tartó folyamat kontinuitásában. Az országból kiszorult magyar tehetségfőlöslegnek ezen története hol halkabb, hol erősebb akkordokkal kíséri művészetünk fejlődését; oly sivár időkben pedig, aminő a XVII. és XVIII. század volt, különös súllyal bír és némiképen helyrebillenti azt a ferde összképet, melyet a nálunk dolgozott nagy osztrák mesterek túlságosan aláhúzott szerepe folytán ezen idők magyar művészetéről magunknak alkotni szoktunk.

Dr. Horváth Henrik.

¹ Mihalik Sándor, Múzeumi és könyvtári Értesítő. 1918. 140. l.

² Csoma János, A Libayak. Történeti közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa multjából. I. 277. l.